

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Sankaritarinat sukupuolinormien kyseenalaistajina

Lapsille suunnattujen elämäkerrallisten tarinoiden kantaa- ottavat diskurssit

Helsingin yliopisto
Kasvatustieteiden maisteriohjelma
Luokanopettajan opintosuunta
Pro gradu -tutkielma 30op
Kasvatustiede
Helmikuu 2022
Jasmiina Rytkönen

Ohjaaja: Liisa Tainio

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Kasvatustieteellinen tiedekunta, Kasvatustieteiden maisteriohjelma		
Tekijä - Författare - Author Jasmiina Rytönen		
Työn nimi - Arbetets titel Sankaritarinat sukupuolinormien kyseenalaistajina – Lapsille suunnattujen elämäkerrallisten tarinoiden kantaaottavat diskurssit		
Title Hero Stories as Questioners of Gender Norms – Powerful Discourses of Biographical Stories Aimed at Children		
Oppiaine - Läroämne - Subject Kasvatustiede		
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Pro gradu -tutkielma / Liisa Tainio	Aika - Datum - Month and year Helmikuu 2022	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 94 s
Tiivistelmä - Referat – Abstract <p>Sukupuoli on kulttuurisesti, yhteiskunnallisesti ja henkilökohtaisesti merkittävä kategoria, jota tuotetaan, uusinnetaan ja uudistetaan jatkuvasti erilaisissa sosiaalisissa ja kulttuurisissa konteksteissa. Elämäkerrat ovat kirjallisuuden laji, joissa päähenkilö esitetään usein sankaritarinan kehyksessä. Elämäkerrat välittävät erilaisia aikan ja paikkaan sidottuja opetuksia ja arvoja lukijoilleen – myös sukupuolesta. Tämän tutkimuksen tavoitteena oli ottaa selvää, millä tavoin lapsille suunnatuissa elämäkerrallisissa tarinoissa rakennetaan tämän päivän sankaruutta, ja tarkastella lisäksi sitä, millä tavoin sankaruus on sukupuolittunutta eli millaisin diskurssein sukupuoliin liitettyjä käyttäytymistä ja toimintaa ohjaavia normeja toisinnetaan, rikotaan ja uudelleenrakennetaan tarinoiden kautta. Tutkimuksessa tutkittiin myös sitä, miten sukupuolen moninaisuus otetaan tarinoissa huomioon. Lapsille suunnattu elämäkertakirjallisuus on tänä päivänä suosittu genre, mutta sitä ei ole tutkittu aikaisemmin. Myös elämäkertoja ja niiden sukupuolittuneisuutta on tärkeä tutkia kirjallisuuskasvatuksen näkökulmasta, koska perusopetuksen opetussuunnitelman (POPS 2014) mukaisesti kirjallisuuden opetuksessa tulisi käsitellä monimuotoisia tekstejä sukupuolitietoisesti.</p> <p>Tutkimusaineisto koostui kolmesta elämäkerrallisesta <i>Sankaritarinoita</i> -kirjasarjan kirjasta, jotka on julkaistu vuosien 2017–2019 aikana. Tarinoita kirjoissa oli yhteensä 146. Tutkimusaineistoa teemoiteltiin ja teemoja vertailtiin kvantitatiivisesti. Tarinoiden sankaruutta ja sukupuolinormeja tutkittiin laadullisesti, kriittisen diskurssianalyysin avulla.</p> <p>Aineistossa havaittiin viisi diskurssia, jotka nimesin niiden temaattisen fokuksen mukaan: sukupuolittuneiden käyttäytymismallien rikkojat, sukupuolen ilmaisun rikkojat, ammatillisen segregaaation murtajat, heteroperheideaalin murtajat ja sukupuolirajan ylittäjät. Tyttöjen sankaruus rakentui emansipatorisista tavoitteista, joiden tarvetta perusteltiin sukupuolten tasa-arvon historiaa ja työelämän segregatiota käsittelevien naissankareiden tarinoissa. Poikien sankaruus rakentui herkkyydestä ja omalaatuisuudesta, jotka nousivat tunnetaitoja ja sukupuolinormien rikkomista käsittelevissä miessankareiden tarinoissa. Sukupuolivähemmistöt olivat tarinoissa marginaalisessa asemassa (4 %). Kaiken kaikkiaan sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuteen liittyviä teemoja tuotiin esille vain muutamassa sankaritarinassa.</p>		
Avainsanat - Nyckelord elämäkertakirjallisuus, kriittinen diskurssianalyysi, kirjallisuuskasvatus sukupuolinormit		
Keywords biographical literature, critical discourse analysis, literature education, gender norms		
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto – Helda / E-thesis (opinnäytteet)		

Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Educational Sciences		
Tekijä - Författare - Author Jasmiina Rytönen		
Työn nimi - Arbetets titel Sankaritarinat sukupuolinormien kyseenalaistajina – Lapsille suunnattujen elämäkerrallisten tarinoiden kantaottavat diskurssit		
Title Hero Stories as Questioners of Gender Norms – Powerful Discourses of Biographical Stories Aimed at Children		
Oppiaine - Läroämne - Subject Education		
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Master's Thesis / Liisa Tainio	Aika - Datum - Month and year February 2022	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 94 pp
Tiivistelmä - Referat – Abstract <p>Gender is a culturally, socially and personally significant category which is produced, repeated and reformed constantly in different social and cultural contexts. Biography is a literary genre, in which the main character is often presented in the frame of hero story. Biographies convey different time and place dependent teachings and values to their readers – including gender. The aim of this study was to find out in which ways the heroism of today is built and simultaneously consider in which ways heroism is gendered. In other words how through discourses the behaviors and actions which guide norms are replicated, violated and rebuilt through stories. The study also examined how gender diversity is taken into account in the stories. Biographical literature aimed at children is a popular genre nowadays, but it has not been studied before. Biographies and their gendered nature are also important to be studied from the perspective of literary education because in accordance with the national core curriculum for basic education (POPS 2014), literature teaching should deal with diverse texts in a gender-conscious manner.</p> <p>The research data consisted of three biographical books in the <i>Sankaritarinoita</i> -book series (<i>Hero Stories</i>) published during the 2017–2019. There were total of 146 stories in the books. The research materials were themed and the themes were quantitatively compared. The heroism and gender norms of the stories were qualitatively explored through critical discourse analysis.</p> <p>The data found five discourses I named after their thematic focus: violators of gendered behavioral patterns, violators of gender expression, breakers of professional segregation, breakers of the heterofamily ideal and crossers of the gender boundary. Girls' heroism was built from emancipatory goals, the need for which was justified in the stories of female heroines dealing with the history of gender equality and the segregation of work life. Boys' heroism was built on sensibility and eccentricity that rose in the stories of male heroes dealing with emotional skills and the violation of gender norms. The gender minorities were in a marginal position (4 %) in the stories. Overall, themes related to the diversity of gender and sexuality were brought up in only a few hero stories.</p>		
Avainsanat - Nyckelord elämäkertakirjallisuus, kriittinen diskurssianalyysi, kirjallisuuskasvatus, sukupuolinormit		
Keywords biographical literature, critical discourse analysis, literature education, gender norms		
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsinki University Library – Helda / E-thesis (theses)		

UNIVERSITY OF HELSINKI

Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information

Sisällys

1	JOHDANTO.....	1
2	SUKUPUOLI.....	4
	2.1 Sukupuoli konstruktiona.....	4
	2.2 Sukupuolen moninaisuus.....	5
	2.3 Heteronormatiivisuus.....	6
	2.4 Sukupuoli-identiteetti.....	8
	2.5 Sukupuolten segregaatio työelämässä.....	9
3	ELÄMÄKERRALLINEN KIRJALLISUUS.....	12
	3.1 Omaelämäkerrat narratiiveina eletystä elämästä.....	12
	3.2 Elämäkerrat sukupuolittuneina konstruktioina.....	14
	3.3 Elämäkerrallinen käänne.....	16
4	LASTEN- JA NUORTENKIRJALLISUUS.....	18
	4.1 Lasten- ja nuortenkirjallisuuden määrittelyä.....	18
	4.2 Kirjallisuuskasvatus alakoulussa.....	21
	4.3 Sukupuoli lastenkirjoissa.....	23
	4.4 Poliittikka ja ideologiat lastenkirjoissa.....	26
5	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	29
6	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	30
	6.1 Kvalitatiivinen tutkimus.....	30
	6.2 Diskurssianalyysi.....	32
	6.3 Tutkimusaineisto.....	34
	6.3.1 Elämäkerralliset sankaritarinat.....	34
	6.3.2 Analyysin vaiheet.....	37
7	TUTKIMUSTULOKSET JA NIIDEN TULKINTAA.....	39
	7.1 Sukupuolittunut sankaruus.....	39
	7.1.1 Sankareiden sukupuolet.....	40
	7.1.2 Sankaritarinoiden kirjoittajat.....	41
	7.1.3 Sankareiden ammatit.....	45
	7.2 Sankari sukupuolinormien rikkojana.....	47
	7.2.1 Sukupuolittuneiden käyttäytymismallien rikkoijat.....	48
	7.2.2 Sukupuolen ilmaisun rikkoijat.....	55
	7.2.3 Ammatillisen segregaation murtajat.....	59

7.2.4 Heteroperheideaalin murtajat	65
7.2.5 Sukupuolirajan ylittäjät.....	70
8 LUOTETTAVUUS.....	76
9 POHDINTAA	79
LÄHTEET.....	86

TAULUKOT

Taulukko 1. Kirjoissa esiintyvien sankareiden syntymäajat.....	36
Taulukko 2. Sankaritarinoiden sukupuolet.....	41
Taulukko 3. Sankaritarinoiden kirjoittajien sukupuolet.....	42

KUVIOT

Kuvio 1. Sankaritarinoiden kirjoittajat sukupuolen mukaan	43
Kuvio 2. Sankareiden ammatit.....	43

1 Johdanto

Elämäkerralliset tarinat ovat nousseet suosituiksi lasten- ja nuortenkirjallisuudessa muutamien viime vuosien aikana. Aikaisemmin elämäkerrat ja omaelämäkerrat ovat olleet suosittuja kirjallisuuden lajeja pikemminkin aikuisten keskuudessa. Voisi jopa arvella, että omaelämäkerran kirjoittaminen on niitä julkisessa asemassa olevan henkilön uraan kuuluvia tehtäviä ja mahdollisuuksia, jotka lähes väistämättä toteutetaan jossain vaiheessa uraa. Tähän viittaavat ainakin kirjakauppojen omaelämäkertoja notkuvat hyllyt. Oli asia niin tai näin, elämäkerrallinen kirjallisuus on genre, joka on suosittua aikuisten lisäksi tänä päivänä myös lasten ja nuorten keskuudessa.

Mikä tekee näistä kirjoista niin suosittuja? Ihmiset ovat luontaisesti uteliaita tietämään, millaista toisten ihmisten elämä on. Toisten ihmisten elämäntarinat antavat peilauspinnan omille arvoille, ajatuksille ja tunteille. Heidän kokemustensa kautta voi oppia asioita, joita ei ole omassa elämässään kohdannut. Toisin sanoen tarinat auttavat lukijaa jäsentämään myös oman elämän merkityksiä. (Bauman, 2000, s. 343.) Toisaalta länsimainen kulttuuri on vahvasti individualistinen ja yksilökeskeiset elämäkerrat ovat sen tuotteita. Kuten Roos (1988, s. 159) on asian ilmaissut: ”Elämäkerta on suoranaista yksilöllisyyden ja erityisen elämäntalon jatkuvaa julistamista”. Jokainen ihminen haluaa olla arvostettu ja tulla nähdyksi – elämäkerrallinen kirjallisuus voi olla yksi tapa toteuttaa näitä tarpeita.

Tässä pro gradu -tutkielmassa paneudun elämäkerrallisiin, vuonna 2018 ja 2019 Into Kustannuksen julkaisemiin *Sankaritarinoihin*, joiden kohderyhmänä ovat lapset ja nuoret. Tulevana luokanopettajana olen erityisen kiinnostunut tutkimaan juuri lapsille ja nuorille suunnattuja tarinoita, koska tulen olemaan vastuussa myös luokkani kirjallisuuskasvatuksesta. Kun aikuisella on vaikutusvaltaa siihen, mitä lapsi tai nuori lukee, tulee hänen tiedostaa valta-asemansa. Millaisia kirjoja luen ja suosittelen lapselle? Mitä tahdon, että lapsi oppii tai omaksuu tästä kirjasta? Kirjallisuuskasvatus ei ole koskaan arvovapaata ja kasvattajan tulisi olla tietoinen omasta roolistaan arvojen välittäjänä.

Myös lapsille ja nuorille suunnatut elämäkerrat ovat yleensä aikuisen kirjoittamia. Kun aikuinen kirjoittaa lapsille tai nuorille suunnattuja kirjoja, tulee hänen tiedostaa asemansa suhteessa kohdeyleisöön (ks. esim. Nikolajeva, 2005, s. 16). Tekstit tuottavat aina todellisuutta – millaista kuvaa todellisuudesta lapsille halutaan välittää? Lapset ja nuoret poimivat kirjallisuudesta malleja siihen, millä tavoin yhteisössä pitäisi toimia ja millainen ihminen on arvostettava. Lastenkirjat välittävätkin usein lukijoilleen yhteisön normeja oikeanlaisista olemisen ja ajattelamisen tavoista, joihin lapsi peilaa minuuttaan. Lapsuus on monella tapaa haa-voittuvaista aikaa, jolloin lapsi on herkkä omaksuma ympäristön arvoja. Sen vuoksi ei ole yhdentekevää, millaisia malleja lastenkirjallisuus tarjoaa. (Riukulehto, 2001; Stephens, 1992.)

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena on tutkia *Sankaritarinoissa* esiintyviä henkilökuvia, jotka toimivat esikuvina lapsille. Mitä on tarinoissa kuvattu sankaruus, josta lasten tulisi ottaa opiksi tai jota tavoitella? Tulokulmani aiheeseen on sukupuolittietoinen. Tutkin kandidaatintutkielmassani tasa-arvoa lisäävää sukupuolittietoista opetusta, ja käytän siinä omaksumaani näkökulmaa tämän pro gradu -tutkielman rakentamiseen. Näkökulma on perusteltu, sillä myös sankaruus on sukupuolitettua. Tämä käy ilmi tutkimani teosten nimistä: *Sankaritarinoita tytöille (ja kaikille muille)*, *Sankaritarinoita pojille (ja kaikille muille)* ja *Sankaritarinoita (kaikille)*.

Teosten toimittajat ovat tehneet kulttuuriin sidotun arvovalinnan, joka ilmaisee, että sankaruus on erilaista tytöille ja pojille. Kirjojen nimi ei ole muodossa ”Sankaritarinoita tytöistä” vaan tytöille – tämä on tietoinen valinta. Olen kiinnostunut tutkimaan erityisesti sitä, millä tavoin sukupuoli esitetään teoksissa. Minkälaisen arvojen, esikuvien ja sukupuolikäsitysten varassa lapset voivat rakentaa sukupuoli-identiteettiään?

Tutkin *Sankaritarinoita* kriittisen diskurssianalyysin keinoin, ja tutkimuksen laajempi teoreettinen tausta nousee sosiaalisesta konstruktivismista. Teorian ja analyysin taustalla on siis käsitys kielestä sosiaalista todellisuutta ja merkityksiä rakentavana mekanismina (Pietikäinen & Mäntynen, 2019). Sosiaalisen konstruktivismiin mukaan käsityksemme maailmasta – kuten me sen ymmärrämme – ovat

aina sidottuja siihen historialliseen ja kulttuuriseen kontekstiin, jossa elämme. Käyttämämme kategoriat ovat sosiaalisesti konstruoituja eli rakennettuja, ja niiden myötä todellisuuden luonne on enemmän relativistinen kuin objektiivinen. Sosiaalinen konstruktionismi kyseenalaistaa totuttuja käsityksiä, joilla merkityksellistämme maailmaa. Sukupuoli on yksi vahvasti meihin vaikuttavista kategorioinneista: normatiiviset kuvaukset toisilleen vastakkaisista maskuliinisesta ja feminiinisestä sukupuolesta ovat syvällä kulttuurissamme. Konstruktivismi on yksi tapa laajentaa ymmärrystämme ylettämään stereotypisoivien kategorisointien ulkopuolelle. (Burr, 2015, s. 3-4.) Tässä tutkimuksessa pyrin lisäämään ymmärrystä siitä, millä tavalla kielen ja tarinoiden avulla on mahdollista sekä vahvistaa että uusintaa käsityksiämme sukupuolesta.

2 Sukupuoli

Tämän pro gradu -tutkielman läpileikkaavana teemana on sukupuoli. Sukupuoli-käsite pitää sisällään valtavasti erilaisia merkityksiä, jotka risteävät erilaisten sosiaalisten kategorioiden kanssa edelleen niin yksilön kuin yhteiskunnan tasolla (Karkulehto, Saresma, Harjunen & Kantola, 2012). Tämän luvun tarkoituksena on avata niitä sukupuoleen liittyviä näkökulmia ja termejä, jotka ovat keskeisiä tutkimukseni kontekstissa. Ensiksi kuvaan sukupuolen käsitettä konstruktivistisesta näkökulmasta käsin, joka on tämän tutkimuksen teoreettinen lähtökohta. Tämän jälkeen avaan sukupuolen moninaisuuden ulottuvuuksia sekä heteronormatiivisuutta ja sukupuoli-identiteettiä koskevia teemoja. Lopuksi kuvaan sukupuolen näkymistä yhdellä yhteiskunnallisella tasolla, eli sukupuolten segregatiota työelämässä.

2.1 Sukupuoli konstruktiona

Sukupuoli nähdään konstruktivistisen lähestymistavan kautta subjektin ominaisuutena, joka ei ole niinkään yksilön sisäänrakennettu ja sellaisenaan pysyvä olemus, vaan pikemminkin jatkuvasti muotoutuva ja diskursiivisesti rakentuva osa yksilöä (Mallan, 2009, s. 7). Sukupuoli on diskursiivisesta näkökulmasta tarkasteltuna riippuvainen ajasta ja paikasta, joihin vaikuttavat yhteiskunnallisten muutosten prosessit. Näitä ovat esimerkiksi vaihteleva poliittinen ilmapiiri ja mediassa käydyt keskustelut sukupuolten eri rooleista ja stereotyyppioista ja vaikkapa kotiäitiydestä ja asevelvollisuudesta. Sukupuolta voidaan tarkastella siis merkitysprosessina, johon liitetyt käsitykset ja arvottamiset vaihtelevat diskurssista toiseen. (Rossi, 2010, s. 21–23.)

Lehtonen (2003) esittää, että sukupuoleen liitetään ajatusten ja kokemusten tasolla kaikki se, mitä olemme oppineet - enemmän tai vähemmän - tietoisesti liittämään niihin. Sukupuoli nähdään yhteiskunnallisesti, historiallisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakennettuna konstruktiona. Historiassa on eri aikoina valinnut erilaisia sukupuoleen liittyviä vaatimuksia ja odotuksia, jotka ovat määrittä-

neet ihmisyyttä. Ihmiset vastaavat päivittäin näihin sukupuolta koskeviin odotuksiin sadoin eri keinoin ja tulevat näin osaksi vallalla olevaa kulttuuria ja sosiaalisia rakenteita. Näin ollen voidaan sanoa, että tietynlaisen sukupuoliajattelun mukaisien tekojen toistuessa tarpeeksi kauan ihmiselle syntyy tietynlainen mielikuva “oikeanlaisesta ruumiiseen sidotusta sukupuolesta”, kuten Lehtonen tutkimuksessaan kuvaa. (Lehtonen, 2003, s. 23–26.) Reisby (1999) korostaa myös, ettei ole olemassa kiinteitä tyttö- ja poikarooleja, joihin yksilöt soviaalistetaan. Hän painottaakin yksilön aktiivisuutta sukupuoltaan konstruoivana toimijana, joka jatkuvasti testaa ja konstruoi sekä maskuliiniseksi että feminiiniseksi koettuja positioita (Reisby, 1999, s. 22).

2.2 Sukupuolen moninaisuus

Sukupuolentutkimuksessa tehdään kahtiajako sukupuolen biologiaan (*sex*) ja sukupuolen sosiaaliseen (*gender*) ulottuvuuteen (Juvonen, 2016, s. 49). Siinä missä evoluutiobiologit ovat nähneet sosiaalisen sukupuolen suorana jatkumona biologiasta (Rotkirch, 2016, s. 29), ajattelevat sukupuolentutkijat toisin. Butlerin (2006) mukaan sukupuolen sosiaalinen ulottuvuus ei ole luontainen jatkumo biologisesta sukupuolesta eikä voida olettaa, että sosiaalisia sukupuolia olisi vain kaksi. Tämä haastaa binääristä sukupuoliajattelua, jonka mukaan on olemassa vain kaksi toisilleen vastakkaista sukupuolta. (Butler, 2006, s. 54–63.)

Kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä jättää ulkopuolelle monimuotoiset ja selkeään sukupuolikategoriaan kuulumattomat sukupuolikokemukset (Juvonen, 2016, s. 53). Sukupuolen moninaisuudella tarkoitetaan binäärisestä sukupuoliajattelusta poikkeavaa ymmärrystä sukupuolesta jatkumona, johon ihmisen on lupa sijoittua omien yksilöllisten sukupuolikokemustensa mukaisesti (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos). Sukupuolen moninaisuus on sateenvarjokäsite, joka kattaa sekä sukupuolienemmistöön että -vähemmistöihin kuuluvat ihmiset. Sukupuolienemmistön muodostavat cis-ihmiset, joiden sukupuoli-identiteetti vastaa syntymässä määriteltyä sukupuolta. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat esimerkiksi transihmiset ja intersukupuoliset. (SETA, 2021.) Seuraavaksi avaan nimityksiä tarkemmin.

Transihmisiin kuuluvat transsukupuoliset, joiden sukupuoli-identiteetti on ristiriidassa syntymässä määritellyn sukupuolen kanssa. Transsukupuolinen voi olla transmies, transnainen tai muunsukupuolinen: erotuksena se, mikä sukupuoli koetaan omaksi. Muunsukupuolisen sukupuoli-identiteetti ei ole yksiselitteisesti nainen tai mies, vaan siltä väliltä, jotakin muuta tai kokonaan sukupuolijaottelun ulkopuolella. Tärkeintä sukupuolen määrittelyssä onkin jokaisen yksilön itsemäärittämisoikeus. Sukupuoliristiriita voi aiheuttaa sukupuolidysforiaa, jolla tarkoitetaan kokonaisvaltaista ahdistusta, joka voi liittyä kehollisuuteen tai sosiaalisiin oletuksiin. Vahvaa sukupuoliristiriitaa kokeva yksilö voi myös läpikäydä sukupuolen korjausprosessin. Transihmisiin kuuluvat lisäksi transvestiitit, joilla on tarve ilmaista sekä sisäistä miestä että naistaan. (SETA, 2021.)

Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat transihmisten lisäksi intersukupuoliset. Intersukupuolisuudella tarkoitetaan erilaisia synnynnäisiä ja biologisia sukupuolten variaatioita, joista johtuen ihmisen sukupuolta ei yksiselitteisesti voi määrittellä. Yksilöllä onkin oikeus määrittellä sukupuoli-identiteettinsä kehollisista tai juridisista määrittelyistä riippumatta. Intersukupuolinen voi näin ollen määrittellä itsensä myös transsukupuoliseksi, muunsukupuoliseksi tai joksikin muuksi. (SETA, 2021.)

2.3 Heteronormatiivisuus

Suuri osa sukupuolta koskevista diskursseista on edelleen kaksinapaista huolimatta siitä, että ymmärrys sukupuolen moninaisuudesta on lisääntynyt myös sukupuolentutkimuksen ulkopuolella. Heteronormatiivisuudella tarkoitetaan oletusta luonnollisesta ja universaalista kaksinapaisesta sukupuolijärjestelmästä, jossa vastakkaisten sukupuolten ajatellaan olevan yksiselitteisesti myös heteroseksuaaleja. (Juvonen, s. 52.) Heteronormatiivisuus estää siten seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvän moninaisuuden ilmenemistä (Lehtonen, 2010, s. 87). Lehtosen (2003, s. 32) mukaan heteronormatiivisuuteen kuuluu vahvasti käsitys oikeanlaisesta tavasta olla ihminen: ainoastaan heteroseksuaalinen maskuliinisuus ja heteroseksuaalinen feminiinisyys on sallittua. Heteronormatiiviseen ajatteluun sisältyy yleensä myös käsitys sukupuolihierarkiasta, jonka järjestyksessä mies on naisen yläpuolella (Lehtonen, 2010, s. 88).

Heteronormatiivisuus vaikuttaa yhteiskunnan ja sen instituutioiden rakenteissa ja sitä kautta ihmisten ajattelussa ja toiminnassa (Lehtonen, 2003, s. 32). Koulu- maailmassa heteronormatiivisuus näyttäytyy eri tasoilla niin oppimateriaaleissa kuin koulun käytännöissäkkin. Sukupuolijaottelut ja -stereotyyppit ovat edelleen arkipäivää kouluissa. (Lehtonen, 2010, s. 91; Tainio, Heinonen, Karvonen & Routarinne, 2019, s. 5–6.) Esimerkiksi käsityötunteihin liittyy oletus siitä, että tytöt valitsevat yläkoulussa tekstiilityön (nykyisin pehmeät materiaalit) ja pojat teknisen työn (nykyisin kovat materiaalit). Etenkin poikien on tutkimusten mukaan todettu valitsevan tyttöjä harvemmin sukupuolitettusta normista poikkeavan valinnan. (Lehtonen, 2003, s. 81–84.) Syynä tähän tiedetään olevan sukupuolirajojen ylittämisestä seuraava kiusaaminen ja syrjintä (Ikonen & Halme, 2018).

Liikuntatunneilla heteronormatiivisuus näyttäytyy sitä vastoin sukupuolitettujen ryhmäjakojen lisäksi tyttö- ja poikaryhmien erilaisissa lajivalinnoissa. Poikien ryhmässä korostuvat perinteisesti kilpailuhenkiset joukkuelajit, joissa aggressiivinen pelaaminen on sallittua maskuliinisuuden nimissä. Tyttöjen lajeina pidetään sitä vastoin feminiinisiksi miellettyjä lajeja, kuten voimistelua. Urheilussa menestyvä poika täyttää heteronormatiivisuuden muotin, kun taas pojat, jotka eivät suhtaudu perinteisiin ”poikien lajeihin” intohimoisesti, leimataan helposti feminiinisiksi tai homoseksuaaleiksi. (Lehtonen, 2003, s. 92–93.) Liikunnassa menestyvät tytöt nousevat sitä vastoin maskuliinisten piirteidensä ansiosta ylemmäs sukupuoli- hierarkiassa (Lehtonen, 2003, s. 95-96).

Myös oppikirjoissa esiintyy yhä heteronormatiivisuutta vahvistavia näkökulmia, joihin opettajan tulee kiinnittää huomiota. Seksuaalikasvatukseen, kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään ja heteroseksuaaliseen ydinperheeseen liittyvät stereotyyppiset kuvaukset ovat vain esimerkkejä niistä heteronormatiivisista ajattelutavoista, joita oppikirjoissa toistetaan. (Tainio & Teräs, 2010.) Kyseenalaistamalla annettuja sukupuoli- ja seksuaalinormeja opettaja voi luoda tilaa oppilaiden moninaisuuden kohtaamiselle ja moninaisuuden ymmärtämiselle. Opetuspuhetta tarkkailemalla ja sitä muuttamalla opettaja voi purkaa heteronormatiivisia ajattelutapoja. (Lehtonen, 2010, s. 104–105.)

2.4 Sukupuoli-identiteetti

Sukupuoli-identiteetti rakentuu toisiinsa limittyvien sosiaalisten, kulttuuristen, psyykkisten ja biologisten ulottuvuuksien summana. Tarkastelen seuraavaksi kahta ensiksi mainitsemaani, tämän tutkimuksen kannalta merkittävää ulottuvuutta ainoastaan analyttisellä tasolla, tiedostaen jaon olevan rajallinen. (Reisby, 1999, s. 23.)

Sosiaaliseen sukupuoleen liittyvät roolit, käyttäytyminen ja identiteetti rakentuvat sosiaalisen vuorovaikutuksen tuloksina. Ihmisellä on luontainen tarve kategorisoida ja järjestellä ympäröivää maailmaansa, ja tämä pätee myös sukupuoli-identiteetteihin. Yksilö oppii jo varhain tekemään eroja sukupuolten välille ja alkaa rakentaa omaa sukupuoli-identiteettiään erontekojen ja samaistumisten kautta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Lapsille on luontaista kokeilla erilaisia sukupuolirooleja maskuliinisuuden ja feminiinisuuden kuvitteelliselta jatkumolta. Sosiaalistumisprosessissa lapset omaksuvat omaa sukupuoltaan koskevia sääntöjä ja toteuttavat niiden varassa koettua sukupuoltaan. (Kujala & Syrjäläinen, 2010, s. 30.)

Butler (2006) puhuukin sukupuolesta sosiaalisena näytelmänä, jossa sukupuoli-identiteetin muodostuminen vaatii toistuvaa esitystä. Hänen mukaansa sukupuolen rakentaminen on eräänlaista imitaatiota, jossa annettuja sukupuolirooleja harjoitellaan vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Tämä sukupuolen performatiivisuus on ihmiselle luontaista, ja sen tavoitteena on ylläpitää sukupuoliin liitettyjä ominaisuuksia. (Butler, 2006, s. 235.)

Kulttuurinen sukupuoli on eräänlainen opittu käyttäytymismalli, joka määrittyy sukupuoleen liitettyjen ennakkoluulojen, asenteiden, odotusten, mielikuvien ja symbolien kautta. Jo alakouluikäiset ja tätä nuoremmat lapset ovat erittäin tietoisia heihin kohdistuvista sukupuolirooliodotuksista, mikä näkyy esimerkiksi asioiden kategorisoimisena ”tyttöjen ja poikien asioiksi”. (Kujala & Syrjäläinen, 2010, s. 30.) Sukupuolittaminen on jokapäiväistä ja usein hyvin automatisoitunutta, minkä vuoksi se myös yksinkertaistaa sukupuoliin liitettyjä ominaisuuksia (Juvonen, 2016, s. 45). Pelkistettyjä ja vahvasti kategorisoivia oletuksia sukupuolirooleista kutsutaan sukupuolistereotyyppioiksi (Kujala & Syrjäläinen, 2010, s. 32–33).

Sukupuolistereotypiat sisältävät myös normatiivisen ulottuvuuden, joka määrittää, millaisia sukupuolten tulisi olla. Kulttuurisesti rakentuneina sukupuolinormit ovat melko pysyviä ja hitaasti muuttuvia. Sukupuolinormien rikkominen voi aiheuttaa kanssaihmisissä hämmästyttä tai jopa vihamielisyyttä. Mikäli joku ei noudata oletetun sukupuolensa mukaista normia, voi hän joutua esimerkiksi syrjityksi. Sitä vastoin stereotyyppisiä sukupuolirooleja noudattamalla ihminen saa helposti sosiaalista hyväksyntää, mikä vahvistaa stereotyyppien asemaa entisestään. (Juvonen, 2016, s. 44–45.)

Sukupuolinormeja rakennetaan ja ylläpidetään sekä tekojen että puheen kautta. Diskursiivinen eli kielenkäytön merkityksiä tutkiva tarkastelutapa tuo sukupuolinormeihin muutoksen potentiaalisuutta korostavan näkökulman. Esimerkiksi Juvonen korostaa Butlerin näkökulmaa, jonka mukaan sukupuolinormeja ylläpidetään performatiivisten toistojen avulla. Jokainen sukupuoliroolin toisto voi näin ollen siis olla osana ylläpitämisessä, mutta myös potentiaalisesti rikkomassa ja muuttamassa sukupuolinormeja. (Juvonen, 2016, s. 49, 51.)

2.5 Sukupuolten segregaatio työelämässä

Sukupuolistereotyyppien yksi vaikutus on nähtävissä laajasti ja konkreettisesti tarkasteltaessa miesten ja naisten ammatinvalintoja. Suomalaisia työmarkkinoita pidetään vahvasti segregoituneina, eli eri alat ovat selvästi eriytyneet sukupuolen mukaisesti. Vahvasta segregaatiosta puhutaan silloin, kun tietty ammattikunta koostuu yli 60-prosenttisesti joko miehistä tai naisista. (Korvajärvi, 2016, s. 185–186.) Stereotyyppisten naisten ja miesten koulutus- ja ammattialoja koskevien oletusten nähdään olevan osasyynä segregaatioon (Kuusi, Jakku-Sihvonen & Koramo, 2009, s. 15).

Tilastokeskuksen raportin (2021, s. 56–58) mukaan naisvoittoisia aloja ovat terveys- ja sosiaalipalvelut, koulutus, majoitus- ja ravitsemistoiminta ja palveluammatit. Miesvoittoisia aloja ovat sitä vastoin rakennus-, teollisuus- ja kuljetusalat, maa- ja metsätalous sekä informaatio- ja viestintäalat. Sukupuolittuneet ammatit ovat tasa-arvoa heikentävä ilmiö muun muassa siksi, että miesenemmistöisillä

aloilla on keskimäärin korkeampi palkkataso kuin naisenemmistöisillä aloilla (SVT, 2021).

Suomessa segregaatian vähentäminen on ollut tavoitteellista, mutta hidasta verrattuna moniin Euroopan maihin (Korvajärvi, 2010, s. 185–186). Koulutus on nähty yhtenä keinona vaikuttaa siihen, ja myös Suomen perusopetuksen opetussuunnitelma (POPS 2014) on sitoutunut sukupuolistereotyyppien purkamiseen sukupuolitietoista opetusta korostamalla (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2017, s. 22). Sukupuolitietoinen opettaja pyrkii tukemaan jokaista oppilasta hänen yksilöllisten kiinnostusten kohteiden mukaisesti, ilman sukupuoleen sidottuja stereotyyppisiä odotuksia (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2010, s. 28).

Tasa-arvon näkökulmasta ongelmalliseksi on muodostunut diskurssi, jonka mukaan työelämän muutos on riippuvainen etenkin naisten kyvystä omaksua maskuliiniseksi miellettyjä ominaisuuksia voidakseen työskennellä miesvoittoisilla työsektoreilla (Brunila & Edström, 2016, s. 10–11). Käytännössä tämä on tarkoittanut sitä, että tyttöjä ja naisia on ohjattu koulutuksen avulla enemmän esimerkiksi tieteen ja teknologiaan pariin (Brunila & Edström, 2016, s. 24). Tutkimusten mukaan naisten ei kuitenkaan ole ollut helppoa astua miesvoittoisille aloille (ks. Manzi & Heilman, 2021), mutta asenteellisesti naisten on hyväksytympää tehdä miesvoittoista työtä kuin miesten työskennellä naisvoittoisilla aloilla (Kuusi ym., 2009, s. 43). Asenteet eivät näy kuitenkaan tilastoista, sillä naisenemmistöisillä aloilla työskentelevien miesten osuus on 18,2 %, kun taas miesenemmistöisillä aloilla työskentelevien naisten osuus on 11,2 % (Tilastokeskus 2021, s. 59).

Tilastoja tulkitessa tulee olla kuitenkin varovainen, sillä niissä eroa tekevänä muuttujana on ainoastaan sukupuoli. Todellisuudessa työelämän eroihin liittyvät myös muut tekijät. Yhteiskunnallisia eroja tarkastellaankin yhä enemmän intersektionaalisen ymmärryksen kautta, eli sukupuolen lisäksi eroja muodostavat sellaiset risteävät tekijät kuten esimerkiksi ikä, seksuaalinen suuntautuminen, yhteiskuntaluokka, syntyperä ja toimintakyky. (Karkulehto ym., 2012, s. 17; Korvajärvi, 2016, s. 158.) Intersektionaalisuus tuo näkyväksi eroja sukupuoliryhmien keskinäisestä vaihtelusta ja lisää sitä kautta ymmärrystä ihmisten moninaisuu-

desta (Korvajärvi, 2016, s. 158). Tätä feministisestä tutkimuksesta noussutta teoriaa käytetään hyödyksi esimerkiksi tutkittaessa yhteiskunnan rakenteellista epätasa-arvoa, joka ilmenee eri tavoin muun muassa ihmisten kokemana eriarvoisuutena ja syrjintänä (Karkulehto ym., 2012, s. 18).

Sukupuolen mukaan eriytyneet ammatit ovat yksi yhteiskunnan rakenteellista epätasa-arvoa ilmentävä ilmiö. Korvajärvi (2016, s. 149) ehdottaakin, että työpaikoilla tulisi yhä enemmän pohtia niitä sukupuolistavia käytäntöjä, jotka ovat usein niin automatisoituneita, että niitä on vaikea nähdä. Sukupuolistereotyyppioiden purkaminen on hidasta, mutta mahdollista (ks. Juvonen, 2016, s. 49). Lääkärin ja kokin ammatit ovat esimerkkejä siitä, että vahvasti sukupuolitettut ammatit voivat muuttua tasa-ammateiksi yhteiskunnallisten asenteiden muutoksen myötä. Tällaisia tasa-ammatteja on Suomessa kuitenkin hyvin vähän, joten työsarkaa on vielä jäljellä. (Korvajärvi, 2016, s. 148.)

3 Elämäkerrallinen kirjallisuus

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastelen elämäkerrallisia, lapsille ja nuorille suunnattuja *Sankaritarinoita*, joiden kontekstina on tämän päivän suomalainen yhteiskunta. Elämäkerrallisen kirjallisuuden historia ulottuu kuitenkin huomattavasti tätä päivää pidemmälle. Ihmiset ovat kautta aikojen taltioineet omaa elämänsä tai kertoneet toisten elämästä sekä suullisen perimätiedon että kirjoittamisen kautta. Tästä löytyy todisteita joka puolelta maailmaa. Roos (1988, s. 142) arvelee ensimmäisten eurooppalaisten omaelämäkertojen syntyneen renessanssin alkuaikoina. Ensimmäisten eurooppalaisten elämäkertojen kerrotaan sitä vastoin syntyneen jo antiikin aikaan, Plutarkhoksen teoksen *Kuuluisien miesten elämäkertoja* myötä. Siinä hän kuvasi aikansa valtiomiesten elämää moraalista näkökulmasta käsin. (Leskelä-Kärki, 2017, s. 12; Possing, 2012, s. 436.) Elämäkerralliset tarinat voidaan jakaa siis ainakin kahteen kategoriaan: omaelämäkertoihin ja elämäkertoihin. Tähän genrejakoon voi lisätä vielä erikseen historialliset elämäkerrat tai elämäkertomukset. (Possing, 2012, s. 436.)

Elämäkerralliset tarinat ovat myös useimmiten juonellisia ja kertovat yleensä melko lineaarisen kertomuksen ihmisen elämäkulusta. Elämäkertoja on tarkasteltu usein elämäkerrallisen kolmion avulla, tutkimalla elämäkerran kirjoittajan, päähenkilön ja yleisön välisiä suhteita. (Possing, 2015, s. 648.) Seuraavaksi tarkastelen elämäkertoja, omaelämäkertoja ja historiallisia elämäkertoja osittain päällekkäisinä ja risteävinä kirjallisuudenlajeina.

3.1 Omaelämäkerrat narratiiveina eletystä elämästä

Omaelämäkerta eli autobiografia on nimensä mukaisesti kuvaus, jonka kirjoittaja on kirjoittanut omasta elämästään (Possing, 2012, s. 436). Tyypillisesti kirjoittajat kuvaavat elämänsä pitkällä aikavälillä ja tästä johtuen he ovat yleensä aikuisia (Bauman, 2000, s. 331). Bauman (2000, s. 333) jakaa omaelämäkertoja kahteen kategoriaan: ”maanviljelijät” eli tavalliset ihmiset kertovat samastuttavia tarinoita elämästään ja ”merimiehet” eli erityiset henkilöt kertovat ihailua herättäviä menestystarinoita. Yhteistä näille molemmille kertojatyypeille on oman elämän ja maailman jäsentäminen omasta perspektiivistä käsin, itselle mielekkäällä tavalla.

Ihmisillä on luontainen tapa kuvata elämäänsä niin, että eri tapahtumat ja elämänvaiheet nivoutuvat juonellisesti yhteen, muodostaen eheän narratiivin (Roos, 1988, s. 150). Omaelämäkertojen tarinallisuutta korostaa myös Mazzarella (1997), jonka mukaan kertoja luo omaa todellisuuttaan valitsemalla tarinaansa sitä vahvistavia tulkintoja ja rajaamalla sitä vastoin pois sellaista, jonka ei tahdo siihen kuuluvan. Tämä prosessi on joko tietoista tai tiedostamatonta. (Mazzarella, 1997, s. 27; Roos, 1998, s. 155.)

Yksi tarinankerrontaan vaikuttava oleellinen tekijä on ihmisen muisti, joka näyttäisi toimivan valikoiden ja itsestämme riippumatta (Bauman, 2000; Kosonen 2016). Muistaminen pohjautuu Kososen mukaan omaelämäkerralliseen itseyteen, jota ihminen rakentaa jatkuvasti samaistumalla erilaisiin olemassaoloa koskeviin kategorioihin. Tämä samaistuminen tapahtuu ruumiillisesti tässä hetkessä, mutta myös kielellisesti. Kielen avulla ihminen voi nimittäin liittää itsensä osaksi tapahtumia, jotka ovat tapahtuneet nykyhetkeä aikaisemmin. (Kosonen, 2016, s. 46.) Ihmisille on luontaista käyttää mielikuvitusta täyttämään sellaiset aukot, jotka omat yksittäiset muistot jättävät. Tämä prosessi tuo omaelämäkertoihin fiktiivisyyttä. (Bauman, 2000, s. 338.) Roos kuvaakin omaelämäkertojen olevan kuin taistelukenttä, jossa fiktiivisyys ja non-fiktiivisyys kohtaavat toisensa väistämättä (Roos, 1998, s. 217).

Etenkin sosiologisessa tutkimuksessa on kuitenkin pyritty näkemään narratiivisuuden ulkopuolelle kiinnittämällä huomiota siihen, minkälaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa tarina on syntynyt. Tarina sellaisenaan tekstimuodossa ei ole kiinnostavinta vaan kaikki se, mitä tekstin rivien välistä voi lukea. Tarinoiden merkitykset on luotu tietyssä historiallisessa ajassa ja sosiaalisessa tilanteessa, jolloin niitä tarkastelemalla voidaan analysoida ja ymmärtää yhteiskuntaa paremmin. (Roos, 1988, s. 149–150.)

2010-luvulta asti suosiota nauttineessa autofiktiossa yhdistyvät sen sijaan omaelämäkerrallisuus ja omaelämäkerrallisen romaanin piirteet. Autofiktiossa tarinan kirjoittaja asettaa itsensä kertojaksi osana tapahtumia, jotka liikkuvat ehdoitta fakthan ja fiktion rajapinnoilla. Kosonen arvelee autofiktion suosion liittyvän minuuden

ja muistin kysymyksiin. Siinä missä omaelämäkerrallisuus pyrkii eheään kuvaukseen minuudesta muistin varassa, kuvataan autofiktiossa minuutta avoimen fiktiivisesti. Taustalla on käsitys siitä, että muistaminen on aina pohjimmiltaan totuuden ulottumattomissa. (Kosonen, 2016, s. 43–44.)

3.2 Elämäkerrat sukupuolittuneina konstruktioina

Elämäkerta eli biografia on ulkopuolisen kertojan narratiivista tulkintaa kohteena olevan ihmisen elämästä (Possing, 2012, s. 436). Jos omaelämäkertaa ihmisen itsensä kirjoittamana voidaan pitää narratiivisena ja osittain fiktiona, niin mitä tarinalle tapahtuu, kun sitä kirjoittamaan tulee yksi tulkitsija lisää? Leskelä-Kärjen (2017, s. 15) mukaan elämäkertakirjailijan tulee tunnistaa vastuunsa ja punnita eettisiä ongelmia, joita kohtaa toisen ihmisen elämää kuvatessaan. On erilaista pyrkiä kuvaamaan totuudenmukaisesti sellaisen henkilön elämää, joka on ollut korkeassa asemassa, kuin tavallisen ihmisen elämää. Elämäkerran kirjoittaminen itse tehtyjen henkilöhaastatteluiden pohjalta on eri asia kuin arkistoista löytyvien dokumenttien tulkitseminen, mutta molemmissa tapauksissa kertojan tulee aina pohtia muistojen totuudellisuutta tarkasti.

Yksi elämäkertojen alalaji on historiallinen elämäkerta. Siinä tulkitaan historiaa yhden henkilön elämän kautta, ja päähenkilönä voi olla potentiaalisesti kuka tahansa. Tyypillisesti kuvattu henkilö asetetaan kokijaksi keskelle tapahtumia, joita selitetään narratiivisesti hänen perspektiivistään käsin. Genreä on kirjoitettu jo antiikin aikoina, kuten Plutarkhoksen teos todistaa. Historiallisissa elämäkertateoksissa psykologinen, sosiologinen, antropologinen ja historiallinen ote yhdistyvät. Pitkä historia ja monimuotoisuus tekevät lajista vaikean määritellä. Tästä kertoo myös se, että genren alla julkaistaan niin akateemisia kuin viihteellisiäkin teoksia. (Possing, 2015, s. 644.)

Historiallisia elämäkertoja on pitkään leimannut mieskeskeisyys, sillä miehet ovat olleet yliedustettuina sekä elämäkertojen päähenkilöissä ja kirjoittajina (Possing, 2015, s. 647). Possing (2012, s. 437) viittaa kansainväliseen tutkimukseen, jonka mukaan ”yli 92 prosenttia kaikista historiallisista elämäkerroista on kirjoitettu miehistä, ja 96 prosenttia elämäkerroista on miesten kirjoittamia”.

Epäsymmetrinen sukupuolijako näyttäytyy myös tämän päivän elämäkertojen tarjonnassa. Suomalaisen kirjakaupan nettisivujen ”Elämäkerrat ja muistelmat” -kategorian etusivulla (21.05.2021) on yhteensä 41 elämäkertaa, joiden päähenkilö on selvästi nainen tai mies. Näistä 29 elämäkertaa, eli yhteensä 71 prosenttia kertoo miehistä. Elämäkertojen kirjailijoista 29, eli myös 71 prosenttia, on mieskirjailijoita. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta lähes kaikki miehistä kertovat kirjat on kirjoittanut mies. Samalla sivulla on kuitenkin poikkeuksia, kuten kaksi naiskirjailijoiden naisista kirjoittamaa teosta, Maria Petterssonin *Historian jännät naiset* ja Mia Kankimäen *Naiset joita ajattelen öisin*. Myös Ari Turusen *Mulkerot – Patsalle korotettujen suurmiesten elämäkertoja* erottautuu joukosta historian sukupuolittuneisuutta kritisoivana teoksena. Mitä nämä teokset kertovat elämäkertojen muutoksesta?

Possing (2021, s. 437) selittää elämäkertojen epätasapainoista sukupuolijakaumaa historialla. Naisten elämä oli etenkin ennen 1800-lukua keskittynyt pääasiassa äitiyteen ja avioliittoon, ja siten heidän vaikutusvaltansa on rajoittunut kotiin, samalla kun miehet ovat voineet vaikuttaa kodin ulkopuolella (Heiskala & Husso, 2016, s. 194; Possing, 2012, s. 437). Yksityiseen elämänpiiriin sidottujen naisten yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta toiminnasta ei ole löytynyt samantilaista tietoa kuin miesten elämästä julkisen vaikutusvallan piiristä (Leskelä-Kärki, 2017, s. 50). 1800- ja 1900-luvulla tapahtuneiden työelämän rakenteellisten muutosten jälkeen myös naiset ottivat asemansa muun muassa tieteentekijöinä, opettajina, poliitikkoina ja kirjailijoina. Tämän myötä 1900-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa naiset alkoivat osallistua etenevässä määrin elämäkertatutkimukseen ja heidät nostettiin myös elämäkertoihin. (Possing, 2012, s. 437.)

Toisaalta Leskelä-Kärki (2017) kirjoittaa, että elämäkerrallinen kirjoittaminen oli naisten keino osallistua kansallisen tradition rakentamiseen ja samalla myös historian luomiseen jo 1800-luvulla. Naiset, jotka eivät tuolloin vielä päässeet osaksi yliopistojen tuottamaa tutkimusta, kirjoittivat elämäkerrallisia kirjoituksia omatoimisesti. Naiset eivät kuitenkaan kirjoittaneet pääasiallisesti vain naisista. (Leskelä-Kärki, 2017, s. 41.) 1800-luvun elämäkertoille oli tyypillistä rakentaa kansallisia sankarillisia hahmoja, jotka yhtenäistivät kulttuurisia ihanteita, ja tällaisiksi hahmoiksi katsottiin useammin miehet kuin naiset (Leskelä-Kärki, 2017, s. 15). Suomessa naisyhdistys aloitti toimintansa 1800-luvun lopussa, ja pian sen jälkeen naiset alkoivat kirjoittaa naisista kertovia elämäkertoja erilaisiin kokoelmateoksiin (Leskelä-Kärki, 2017, s. 47).

Koska miehet kirjoittivat elämäkertoja jo yli 2000 vuotta sitten, on selvää, että naisilla on vielä paljon työsarkaa jäljellä. Mainitsemani kirjat *Historian jännät naiset*, *Naiset joita ajattelen öisin* ja *Mulkerot – patsaalle korotettujen suurmiesten elämäkertoja*, paikkaavat historiaa omalla tyylillään. Ne kertovat naisista, joiden tarinoita ei ole nostettu esiin aikaisemmin, ja miehistä, joiden valta-asemaa ei ole aiemmin kyseenalaistettu. Tämä kertoo elämäkertojen emansipatorisesta eli vapauttavasta luonteesta: niiden yhtenä tavoitteena on tuoda yhteiskunnassa näkymättömämmässä asemassa olevat ihmiset nähdyiksi ja kuulluiksi (Leskelä-Kärki, 2017, s. 23).

3.3 Elämäkerrallinen käänne

Rojola (2002, s. 71) puhuu elämäkerrallisessa kirjallisuudessa 1990-luvulla tapahtuneesta vapautumisesta, jonka myötä suurmiesten ja -naisten sijaan kiinnostuttiin tavallisten ihmisten elämäkerroista. Hänen mukaansa tämä on osa laajempaa yhteiskunnallista ilmiötä, jossa raja julkisen ja yksityisen välillä on himmentynyt. Medialla on tässä iso rooli: se luo siltoja julkisen ja yksityisen välille ja hämärtää samalla niiden rajapintoja. (Rojola, 2002, s. 83–87.) Tänä päivänä kenen tahansa on sosiaalisen median ansiosta keinoja tuoda julki omaa elämänsä ja luoda haluamaansa omaelämäkerrallista narratiivia jakamiensa julkaisujen pohjalta. Raja julkisen ja yksityisen välillä on edelleen hämärtynyt esimerkiksi Facebookin ja Instagramin kaltaisten julkaisualustojen kautta.

Historialliset elämäkerrat kokivat muutoksen 2000-luvun alussa feminismin, postmodernismin ja postkolonialismin mukanaan tuomien kriittisten näkökulmien myötä. Syntyi uudenlainen elämäkerrallinen genre, jossa syrjittyjen, marginalisoidujen ja sorrettujen ihmisryhmien ääni nostettiin kuuluviin. (Possing, 2015, s. 647.) Myös sosiaalitieteissä puhutaan vuosisadan vaihteessa tapahtuneesta elämäkerrallisesta käänteestä. Uusi paradigma korostaa ihmisten subjektiivisia ja jaettuja merkityksiä, ja se on nähtävissä niin sosiologien, antropologien, historioitsioiden, kirjallisuudentutkijoiden kuin tavallistenkin ihmisten intresseissä. Elämäntarinoita käytetään tutkimusaineistona, mutta omaelämällisten tarinoiden kirjoittamisesta on tullut suosittua esimerkiksi erilaisten sukututkimusten ja kirjoittajakurssien myötä. (Possing, 2015, s. 646–647; Syrjälä, 2001, s. 203.)

Vaikka elämäkertakirjallisuus on nykyään moniäänisempää kuin aiemmin, on alkuperäinen viesti pysynyt samana. Ne tarjoavat lukijoilleen yhtäältä samastumispintaa ja toisaalta näyttävät tietä ihanteellisen subjektin valokeilasta käsin (Rojola, 2002, s. 80). Elämäkerroille on edelleen tyypillistä kuvata koettua elämää eräänlaisena sankaritarinana, josta lukijoiden oletetaan ottavan mallia. Tämä kuvastaa hyvin sitä, miten kirjallisuus on altistunut markkinavoimille: sankareita suositaan ja sellaiseksi pääsee vain olemalla oman onnensa seppä. (Rojola, 2002, s. 80–82.)

4 Lasten- ja nuortenkirjallisuus

Tässä luvussa avaan tutkimusaineistoni kannalta oleellisia kirjallisuuskasvatuksen käsitteitä ja teorioita. Koska tutkimusaineistoni on kolme lasten- ja nuortenkirjaa, on tärkeää ottaa selvää, miten ne kiinnittyvät laajempaan kirjallisuuden viitekehykseen. Määrittelen ensiksi lasten- ja nuortenkirjallisuuden, jonka jälkeen tarkastelen kirjallisuuskasvatusta alakoulun kontekstissa. Tämän jälkeen tarkennan teoriaani kuvaamalla lastenkirjoissa esiintyvää sukupuolittamista ja ideologioita.

4.1 Lasten- ja nuortenkirjallisuuden määrittelyä

Lastenkirjallisuus on monimuotoista ja -ulotteista. Se pitää sisällään useita eri kirjallisuuden lajeja ja niiden hybridejä, minkä vuoksi sen yksiselitteinen kategorisointi on haastavaa. (Happonen, 2020, s. 208; Mustola, 2014, s. 10; Stevenson, 2011, s. 180, s. 192.) Lasten- ja nuortenkirjallisuuden lajien kirjo koostuu esimerkiksi saduista, runoista ja romaaneista sekä sarjakuvista, tietokirjoista, historiallisista romaaneista ja, kuten tämä tutkimus osoittaa, myös elämäkertoista (ks. Happonen, 2020). Lastenkirjallisuus-käsitettä käytetään usein kattoterminä lasten- ja nuortenkirjallisuudelle (Riukulehto, 2001, s. 10).

Vaikka lastenkirjallisuuden kohderyhmänä ovat lapset ja nuoret, 0–18-vuotiaat, on sen lukijakunta todellisuudessa laajempi. Myös aikuiset lukevat kirjoja lapsille, ja heillä on täten vaikutusvaltaa siihen, minkälaisia kirjoja lapset lukevat. (Happonen, 2020, s. 208.) Heikkilä-Halttunen (2013a, s. 55) kuvaakin lastenkirjallisuuden olevan alisteista aikuisille, sillä lukemisen ja lukutottumuksiin vaikuttamisen lisäksi aikuiset useimmiten päättävät kirjojen aiheet, kirjoittavat ja kustantavat kirjat sekä loppupeleissä ostavat kirjoja lapsille. Nikolajeva (2005, s. 16) kuvaa kirjailijan ja lapsilukijan välistä suhdetta epäsymmetriseksi, mikä vaikuttaa esimerkiksi kirjojen teemoihin ja sanavalintoihin.

Se, mitä yksittäistä teosta pidetään lastenkirjana, mitä nuortenkirjana, on vaikeaa määritellä. Lapsuuden ja nuoruuden raja on toki itsessäänkin häilyvä ja kulttuuri-sidonnainen, ja aika, paikka, kulttuuri ja motiivit määrittelevät pitkälti myös sen, miten lastenkirjallisuuden käsite ymmärretään (Mustola, 2014, s. 19; Riukulehto, 2001, s. 10; Stevenson, 2011, s. 192).

Nuortenkirjallisuus eroaa lastenkirjallisuudesta kuitenkin usein erityisesti teemojensa osalta. Etenkin nuortenromaaneissa toistuvat identiteetin kehittymisen teemat. Oman identiteetin tai identiteettien rakentaminen on yksi nuoruusajan tärkeimmistä kehitystehtävistä, ja nuortenkirjat antavat peilauspintaa tähän. (Happonen, 2020, s. 212; Rättyä, 2003, s. 100–101.) Nuortenkirjallisuus eroaa lastenkirjallisuudesta myös päähenkilöiden iän suhteen: nuortenkirjojen päähenkilöt ovat iältään samaistuttavasti nuoria tai teini-ikäisiä. Nuortenkirjat on lisäksi suunnattu yleensä rajatummin juuri nuorille ja nuorille aikuisille, kun taas lastenkirjoja kirjoitetaan osin myös aikuisia lukijoita ajatellen – lukevathan aikuiset monesti lapsille kirjoja ääneen. (Happonen, 2020, s. 212–213.)

Sekä lasten- että nuortenkirjallisuudessa rikotaan usein rohkeasti tabuja ja käsitellään kunkin aikakauden kiperiä kysymyksiä. Nykyään aiheena ovat monesti esimerkiksi ilmastonmuutos tai maahanmuutto. Toisaalta lasten- ja nuortenkirjallisuudessa käsitellään myös ajattomia lapsuuteen ja nuoruuteen liittyviä kasvun teemoja. Aikaansidottuja tabuja rikotaan lasten- ja nuortenkirjallisuudessa aikuistenkirjallisuutta aikaisemmin. (Heikkilä-Halttunen, 2013b, s. 249, 254.)

Alakouluikäiselle (6–12 v.) lapselle on Appleyardin (1990, s. 14) mukaan erityisen tärkeää pystyä samaistumaan kirjojen päähenkilöinä oleviin sankareihin ja sankaritariin. Sankaritarinat tarjoavat lapsille identiteetin rakentamisen aineksia mutta myös keinoja ratkaista ongelmia, joihin lapsi ei voi vaikuttaa. Appleyard esittää, että sankariin samaistuminen on lapsen keino järjestellä maailmankuvaansa ja tuntea tarinoiden kautta hallinnan tunnetta suhteessa ympäröivään maailmaan. (Appleyard, 1990, s. 59–60.) Kirjojen sankarit näet voittavat aina kohtaamansa ongelmat ja pelastavat samalla myös muut hahmot uhkaavista tilanteista (ks. Happonen, 2020, s. 243).

Lastenkirjallisuuden tunnetuin laji lienee sadut. Satuja on aina kerrottu, ja ne ovat säilyneet suullisena perimätietona. Satujen tarkoituksena on perinteisesti ollut viihdyttää lukijaansa, mutta niissä toistuu myös opettavaisia teemoja, kuten vastuullisuus ja toisten huomioonottaminen. (Apo, 2001, s. 52.) Erityisesti kansansadut pitävät kuitenkin sisällään myös merkittävää ja moninaista kulttuuri- ja perinnetietoa (Apo, 2001, s. 12, 14; Happonen, 2020, s. 209–210). Kansansadut ovat siis perimätietoa, mutta taidesadut ovat aina kirjailijoiden tuotantoa. Nimekkäitä pohjoismaisia taidesatujen kirjoittajia ovat esimerkiksi tanskalainen H.C. Andersen ja suomalainen Zacharias Topelius. Kansan- ja taidesatujen vauhdessa syntyneessä uudemmassa genressä, fantasiasaduissa, rakennetaan niissäkin myyttejä ja rikotaan todellisuuden rajoja. Tunnettuja tämän päivän nykyesimerkkejä ovat vaikkapa J. K. Rowlingin kirjoittama *Harry Potter* -fantasiakirjasarja sekä J. R. Tolkienin *Taru sormusten herrasta* -kirjasarja. (Happonen, 2020, s. 210-211.)

Myös lastenlyriikan traditio on pitkä: sekä taidesatuja että lastenrunoja on kirjoitettu jo 1800-luvulta lähtien (Happonen, 2020, s. 209). Kuten lastenkirjallisuus yleisemminkin myös lasten runot ovat alun alkaen olleet opettavaisia. Niiden tehtävänä on ollut paitsi tuottaa esteettistä iloa myös kasvattaa ja sopeuttaa lapset yhteisönsä jäseniksi. (Alanko, 2003, s. 32.) Nykyään lastenrunoudessa voi kuitenkin painottua myös vain viihteellisyys.

Lastenkirjat olivat aina 1900-luvulle asti korostetun didaktisia, jopa moralisoivia, eli niiden tehtävänä oli olla ensisijaisesti kasvattavia. Näkökulma oli siis monella tapaa aikuisten. Esimerkiksi Suomessa vasta sodanjälkeisenä aikana lapsilähtöinen näkökulma vakiinnutti asemansa lastenkirjallisuudessa, ja sen myötä kirjat muuttuivat opettavaisista viihdyttävimpään suuntaan. (Heikkilä-Halttunen, 2010, s. 28-30.) Vaikka nykyään on kirjoitettu myös lastenkirjallisuutta, jonka tehtävänä on olla ennen kaikkea viihdyttävää, sisältyy tällaisiinkin lastenkirjoihin yleensä jokin opetus. Edelleen siis opettavaisuus ja viihdyttävyyden rajoitukset lastenkirjallisuudessa. (Nikolajeva, 2005, s. 14; Stevenson, 2011, s. 180-181).

4.2 Kirjallisuuskasvatus alakoulussa

Kirjallisuuskasvatus kytkeytyy perusopetuksen opetussuunnitelman (POPS 2014) äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineiden tavoitteisiin ja sisältöihin, mutta lastenkirjallisuutta kannustetaan hyödyntämään opetuksessa myös muissa oppiaineissa (ks. myös Heikkilä-Halttunen, 2015, s. 193). Kirjallisuuden opetuksessa keskeistä on motivoida ja innostaa oppilaita monipuolisesti kirjojen ja erilaisten tekstien pariin. Tavoitteena on tarjota merkityksellisiä ja elämyksellisiä oppimistilanteita, jotka rikastavat oppilaiden mielikuvitusta, kulttuurintuntemusta, kielitietoisuutta ja tukevat oppilaan eettistä kasvua. (POPS, 2014, s. 160.) Kirjallisuuskasvatus tukee oppilaiden monilukutaidon kehittymistä, jota tarvitaan monella eri elämän osa-alueella myös luokkahuoneen ulkopuolella. Lähdekriittisyys, media-lukutaito ja kyky analysoida, arvioida ja tulkita lukemaansa ovat yksittäisiä esimerkkejä niistä monilukutaidon ulottuvuuksista, jotka tukevat lasten kehittymistä itsenäisiksi ajattelijoiksi. (Grünthal, 2020, s. 172–173; Leino, Rautopuro & Kulju, 2021, s. 9.)

Suomalaiset lapset ovat kansainvälisen PISA-tutkimuksen (2018) mukaan edelleen vahvoja lukijoita, mutta lukutaito näyttää olevan eriytynyttä (Ahonen, 2021, s. 262). Kirjallisuuskasvatuksen tavoitteena onkin syventää oppilaiden luku- ja kirjoitustaitoja (Happonen, 2020, s. 218), joista kannetaan huolta etenkin poikien osalta (ks. Tainio, 2020, s. 12). Tyttöjen ja poikien kielelliset taidot lukemisen, kirjoittamisen, kielenhallinnan, sanaston ja peruskäsitteiden osalta eroavat merkittävästi toisistaan. Tytöt omaksuvat kaunokirjallisuuden lajin poikia paremmin, mistä päätellen poikia tulisi motivoida kekseliäämmin kaunokirjallisuuden pariin (Heikkilä-Halttunen, 2015, s. 177–178).

Lukemisen rinnalle on noussut lasten ajasta kilpailevia tekijöitä, joita pidetään osasyynä lukuinnon ja -taidon vähenemiselle. Lukemiseen syventyminen vaatii pitkäjänteisyyttä, kun taas erilaiset tekniset laitteet ja mediamuodot tarjoilevat helppoa ja nopeatempoista viihdettä lapsille. Lukemaan motivoidutaan usein ul-

koisten tekijöiden sanelemana, eivätkä monet lapset itse koe lukemista mielekkäänä. Juuri omaehtoista lukemiseen sitoutumista pidetään tärkeässä roolissa hyvän lukutaidon rakentumisessa. (Grünthal, 2020, s. 187.)

Sukupuolen lisäksi lapset eriytyvät lukutaidoiltaan sosioekonomisen taustansa vuoksi. Nykyisen tutkimuksen valossa merkittäväksi tekijäksi muodostuu myös lapsen koulun sosioekonominen profiili, joka vaikuttaa laajasti oppimistuloksiin. Koulujen välistä eriytymistä pidetään myös Suomessa ongelmallisena, koska se lisää lasten eriarvoisuutta – niin lukutaidon kuin muidenkin tekijöiden suhteen. (Ahonen, 2021, s. 264, 282.) Koulutuksen tehtävänä on kuitenkin pyrkimys tasata oppilaiden välisiä eroja, jotta jokaisella olisi yhtäläinen mahdollisuus tulla hyväksi lukijaksi. Opettajat ovatkin vaativan tehtävän edessä. Jotta opettaja osaa ja voi kannustaa ja ohjata oppilaitaan monipuolisten teksti- ja tyyllilajien pariin, olisi hyödyllistä, että hänellä itsellään olisi laaja tuntemus lasten- ja nuortenkirjallisuuden moninaisesta kentästä. Opetussuunnitelma ohjaa kirjallisuuskasvatusta asettamalla erilaisia tavoitteita oppimiselle, mutta ei määrittele tarkemmin esimerkiksi sitä, mitä kirjoja tai tekstejä tulisi lukea ja miten. (Happonen, 2020, s. 217–218.) Oppimateriaaleina toimivat tekstit voivatkin olla tieto- ja kaunokirjallisuutta, painettua tai audiovisuaalista – kirjallisuuden opetuksessa oppimateriaalien kirjo on laaja (Karvonen, 2020, s. 48).

Ikäkaudelle sopivan kirjallisuuden löytämisen lisäksi on tärkeää huomioida, että eritasoiset ja -kielitaustaiset oppilaat saavat itselleen sopivia teoksia luettavakseen. Esimerkiksi selkokirjat tarjoavat suomea toisena kielenä puhuville oppilaille keinon osallistua aktiivisesti kirjallisuuden opetukseen. (Happonen, 2020, s. 223.) Kirjallisuuden oppimateriaalin tulisi tukea myös oppilaiden kulttuurisen ja kielellisen identiteetin rakentumista. Jokaisella on oikeus oman kielen ja kulttuurin kehittämiseen, ja kirjallisuuskasvatus antaa yhden mahdollisuuden tukea näitä ulottuvuuksia. (POPS, 2014, s. 87, 104.)

Kirjallisuuskasvatus rakentaa väistämättä myös kuvaa sukupuolesta ja sen merkityksistä. Esimerkiksi Tainion, Aaltosen ja Leksiksen (2021, s. 293) tutkimus osoittaa, että opettajien suositteluissa kirjoissa miesnäkökulma on vahva. Sekä opettajien oppilailleen suosittelmien kirjojen kirjoittajat että kirjojen päähenkilöt

ovat useammin mies- kuin naispuolisia. Erityisesti sukupuolivähemmistöt jäävät näissä valinnoissa aliedustetuiksi (Tainio ym., 2021, s. 289–290.) Tutkimustulos ei ole linjassa perusopetuksen opetussuunnitelman kanssa, jonka mukaan opetuksen lähtökohtana tulisi olla sukupuolitietoisuus (POPS, 2014, s. 28). Sukupuolitietoisella kirjallisuuskasvatuksella olisi mahdollista haastaa totuttua sukupuoli-järjestystä, rikkoa ennakkoluuloja ja tarjota sukupuoleltaan moninaisille oppilaille samaistumisen kohteita (vrt. Tainio ym., 2021, s. 294).

Kirjallisuuskasvatuksessa intersektionaalinen lähestymistapa huomioi yksilön identiteettiin liittyvät moninaiset sosiaaliset kategoriat, kuten edellä mainitut kielelliset, kulttuuriset ja sukupuoleen liittyvät ulottuvuudet. Käytännössä tämä lähestymistapa edellyttää sitä, että opettaja tuntee laajasti kirjallisuuden kenttää. Opettajan on tärkeää tutustua käyttämäänsä lastenkirjallisuuteen ennakkoon ja punnita sitä kriittisestä näkökulmasta käsin. Kirjojen antaman ihmiskuvan tulisi, perusopetuksen opetussuunnitelmankin perusteella, tukea moninaisuutta. Mikäli luettavissa teoksissa kuitenkin esiintyy stereotypisoivia tai syrjiviä asenteita, on ehdottoman tärkeää, että opettaja käsittelee niitä yhdessä oppilaiden kanssa. Kirjallisuuskasvatuksen kautta opitaan siis myös kyseenalaistamaan, ottamaan kantaa ja lisäämään ymmärrystä maailmasta. (Pesonen, 2018, s. 141–142.)

4.3 Sukupuoli lastenkirjoissa

Kuten kaikenlaisia kulttuurisia kategorisointeja, myös sukupuolta luodaan lastenkirjallisuudessa diskursiivisesti (Mallan, 2009, s. 8). Se, millä tavalla sukupuolta esitetään lastenkirjoissa, kertoo aina paitsi kirjoittajan omista asenteista myös siitä ajasta ja kulttuurista, jossa teksti on luotu. Tapa, jolla sukupuolta representoidaan, ei ole näin ollen koskaan arvovapaata, vaan kulttuuristen normien mukaan konstruoitunutta. Lastenkirjat välittävät kuvaa siitä, minkälaisen erontekojen ja sääntöjen varassa lapsella on mahdollisuus luoda sukupuoli-identiteettiään. (Nodelman, 2002, s. 2.)

Lastenkirjallisuudessa sukupuolten eronteko on ollut pitkään varsin näkyvää. Niissä on kuvattu sukupuolta perinteisellä tavalla niin, että tyttöinä oleminen on esitetty vastakkaiseksi poikana olemiselle ja toisinpäin. Tyttöyteen ja feminiinisyteen on perinteisesti liitetty passiivisia ja emotionaalisia ominaisuuksia, kun taas maskuliinisuutta ja poikana olemista on kuvattu enemmän aktiivisuuden ja jopa aggressiivisuuden kautta. (Nodelman, 2002, s. 7.) Ennen 1990-lukua olikin tyypillistä käsitellä lastenkirjallisuutta joko tyttö- tai poikakirjoina. Tätä jaottelua on nytemmin rikottu tai ainakin laajennettu käsitystä siitä, mitä tyttöinä ja poikana olemiseen liittyy. (Heikkilä-Halttunen, 2013b, s. 258.) Tästä huolimatta sekä tytöt että pojat kohtaavat valtavasti oman sukupuoli-identiteetin rakentamiseen vaikuttavia stereotypioita – niin kirjallisuudessa, mediassa kuin jokapäiväisessä arjessaan (Nodelman, 2002, s. 2).

Ongelmalliseksi stereotypisoiva jaottelu muodostuu silloin, kun lukijan oma sukupuoli ja seksuaalisuus ei mahdu vallitsevaan heteronormatiiviseen muottiin (Mallan, 2009, s. 126). Jo alakouluikäiset (6–12 v.) lapset etsivät omaa identiteettiään fiktiivisten kirjojen sankaritarinoihin samaistumalla (Appleyard, 1990, s. 59–60). Sukupuoliroolit tulevat keskeiseksi neuvottelun kohteeksi ennen kaikkea nuorilla (13–17 v.) lukijoilla, jotka rakentavat aktiivisesti omaa sukupuoli- ja seksuaali-identiteettiään. Nuoret lukijat pyrkivät löytämään tekstistä aineksia, jotka tukevat oman identiteetin kehittymistä. (Appleyard, 1990, s. 96, 100.) Kun samastumis-pinnat sukupuoleen ovat hyvin ahtaat ja yksipuoliset tai sellainen puuttuu kokonaan, lukijan oman identiteetin kehitys ei saa tarvittavaa tukea.

Nodelman (2002) on tutkinut maskuliinisuuteen kohdistuvia kulttuurisia normeja, joita fiktiivisistä lastenkirjoista on löydettävissä. Hänen analyysinsä mukaan, joka perustuu Pohjois-Amerikkalaisiin 1900-luvun lastenkirjoihin, maskuliiniset hahmot ovat usein yhteiskunnan sääntöjen yläpuolella olevia sankarihahmoja, jotka taistelevat ja selviävät vaarallisista tilanteista. (Nodelman, 2002, s. 11.) Poikien suosimissa, usein mieskirjailijoiden kirjoittamissa saduissa, joissa sankarillisuus on keskiössä, toistuvina teemoina onkin toiminnallisuus, väkivalta ja jännittävät tilanteet (Apo, 2001, s. 18). Nodelmanin mukaan vahva maskuliinisuus on nähty kirjallisuudessa arvostettavana ominaisuutena, ja myös maskuliinisia piirteitä

omaavat tytöt ovat voineet kerätä ihailua osakseen ja nousta näin sukupuoli-hierarkiassa poikien tasolle (Nodelman, 2002, s. 11).

Perinteistä kuvaa maskuliinisuudesta on yhä enemmän pyritty laajentamaan lastenkirjallisuudessa. Keskiöön ja päähenkilöiksi on nostettu yhä useammin hyväkäyttöksiä, tunne-elämältään herkkiä ja avoimia maskuliinisia hahmoja, jotka rikkovat aikaisemmin vallinnutta sukupuolirepresentaatiota. Tämä on Nodelmanin mukaan nähty toisaalta laajentavan maskuliinisuuden kuvaa, mutta toisaalta lisäävän vastakkainasettelua ”feminiinisten poikien” ja ”maskuliinisten poikien” välille. Tämä on seurausta vahvasta heteronormatiivisuudesta, joka vallitsee kulttuurissamme: feminiinisenä pidettyjä piirteitä omaava poika leimataan tyttömäiseksi tai homoksi. (Nodelman, 2002, s. 12–13.) Myös nuortenkirjoissa on kuvattu perinteisen sankaridiskurssin rikkovia poikahahmoja. Tunnettu esimerkki tästä on J. D. Salingerin *Sieppari ruispellossa* -nuorisoromaanin päähenkilö, jota kuvataan sukupuolinormeista poiketen herkkänä ja epävarmana poikana. (Happonen, 2020, s. 213.)

Perinteiset tyttöyttä määrittelevät sukupuolinormit ovat olleet vahvoja perinteisissä saduissa. Niissä naiset ovat usein passiivisia hahmoja, joita kuvataan luonteiltaan nöyrinä ja tottelevaisina. Jännitys ja toiminnallisuus ilmenevät naishahmoa uhkaavissa tilanteissa, jotka joku muu – yleensä miespuolinen hahmo - ratkaisee hänen puolestaan. (Apo, 2001, s. 19–21.)

Tyttökirjat ovat olleet tyttöjen suosiossa sekä Suomessa, että muualla 1800-luvulta lähtien ja erityisen vahvassa asemassa 1900-luvun puoliväliin saakka (Voipio, 2015, s. 32, 40). Tyttökirjat ovat yleensä naiskirjailijoiden kirjoittamia kertomuksia tytöstä naiseksi, ja pitävät sisällään myös perheen, ystävyys, koulunkäynnin ja ihastumisen teemoja. Tyttökirjoja tutkineen Voipion mukaan ne välittävät aina aikaan ja kulttuuriin sidottuja sukupuoli-ihanteita ja -normeja. (Voipio, 2014, s. 193–194.) Voipio (2015) kuvaa suomalaisissa tyttökirjoissa 1950–1960-luvuilla esiintyvien teemojen olevan ohjailun ja emansipaation ristivedossa. Tyttöyttä pyritään toisaalta ohjailemaan ja tyttöjä kasvattamaan kirjallisuudessa valitsevien perinteisten sukupuolinormien avulla, mutta toisaalta tyttöyden rajoja py-

ritään jatkuvasti myös kyseenalaistamaan emansipatorisesta näkökulmasta käsin. Tällä hetkellä tyttöyden neuvotteluja käydään muun muassa ulkonäkönormeista, seksuaalisuudesta ja toimijuudesta. (Voipio, 2015, s. 76–77.)

Tunnettu suomalainen esimerkki tyttökirjoista on Anni Polvan 1950-luvulta 1980-luvulle saakka kirjoittama *Tiina* -kirjasarja, joiden sankaruutta esimerkiksi Kokkonen (2021) on tutkinut. Kokkonen kuvaa kirjojen päähenkilön Tiinan olevan maskuliinisten piirteidensä takia kunnioitettu ”tyttöpoika”, joka taipuu tarpeen tullen myös feminiinisemmäksi hahmoksi. Tiinan sankaruus saa muotonsa rohkeudesta ja sukupuolinormien rikkomisesta. Hänen maskuliinisia piirteitään, kuten urheilullisuutta, kykyä tapella poikien kanssa ja kilpailuhenkisyttä, arvostetaan kirjassa etenkin poikien taholta. (Kokkonen, 2021, s. 215.) Kirjasarjassa näkyy hyvin Nodelmanin (2002, s. 11) ajatus siitä, että tytön on mahdollista nousta sukupuolten valtahierarkiassa omaksumalla maskuliinisia ominaisuuksia. Sukupuolinormien rikkomisen onkin arveltu olevan yksi *Tiina* -kirjasarjan suosiota edistäneistä asioista (Voipio, 2014, s. 196).

4.4 Poliittikka ja ideologiat lastenkirjoissa

Poliittikalla lastenkirjoissa ei tarkoiteta sieltä löytyviä suoria puoluepoliittisia aatteita tai suppean politiikanäkemyksen mukaista toimintaa. Sen sijaan politiikan ymmärretään kirjallisuuskasvatuksen kontekstissa tarkoittavan ajattelutapoja ja asenteita, joita lapset saattavat omaksua kirjallisuudesta. Lastenkirjat ovatkin esteettisen ja viihdyttävän tehtävänsä ohessa myös ainakin implisiittisesti poliittinen näyttämö, jossa lasten moraalia pyritään muovaamaan tarinoiden ja niissä esiintyvien opetusten myötä oikeanlaiseksi. Usein tavoitteena on mallikansalaisen kriteerit täyttävä nuori ihminen. (Riukulehto, 2001, s. 8-9.)

Stephensin (1992) mukaan lastenkirjallisuuden ideologiat juontuvat siitä sosio-kulttuurisesta kontekstista, ajasta ja paikasta, jossa teksti on tuotettu. Kirjailija ei voi tuottaa tekstiä tyhjiössä, vaan kirjoittaja siirtää siihen aina – tietoisesti tai tiedostamattaan – ympäröivässä yhteisössä vallitsevia ideologioita (Stephens,

1992, s. 69). Lastenkirjoihin rakentuvat ideologiat eivät siis ole välttämättä tietoisia valintoja, vaan teokset sisältävät aina myös kirjailijan tiedostamattomia tulkintoja maailmasta eli uskomuksia ja olettamuksia yhteisössä vallitsevista sosiaalisista, poliittisista ja moraalisisista normeista. (Stephens, 1992, s. 9.) Myös lukija ja tulkitsija voi sokeutua yhteisössä vallitseville ideologioille. Lukija ei välttämättä tunnista niitä, koska on itse sosiaalistunut samojen reunaehtojen mukaisesti. Ideologioista on tullut tällöin näkymättömiä (Stephens, 1992, s. 50).

Ideologioiden tiedostaminen ja esille tuominen on kuitenkin tärkeää etenkin lastenkirjallisuuden käsittelyssä, koska kirjojen avulla lapset omaksuvat erilaisia ajatusmalleja. Stephens (1992, s. 4) puhuu ”intellektuellista manipulaatiosta”, jonka lastenkirjat mahdollistavat muovaamalla lapsilukijan ajatusmaailmaa. Tietoinen vaikuttaminen lasten ajatusmaailmaan motivoituu kuitenkin lasten edusta, pyrkimyksenä toimia heitä hyödyttävällä tavalla. Jotta lapsi nimittäin voisi täysivaltaisesti toimia yhteisönsä jäsenenä, hänen tulee oppia lukemaan siinä vallitsevia kulttuurisia toimintamalleja. Lastenkirjallisuuden tuottamat henkilöhahmot tarjoavat lapsille samastumispintaa ja näkökulmia hahmottaa maailmaa tietyn maailmankuvan ja tiettyjen normien mukaisesti. (Stephens, 1992, s. 4–8.)

Samaistumista tapahtuu lapsilukijan ja luettavan tekstin dialektisessa suhteessa: lapsi peilaa omaa minuuttaan tekstissä rakennettuihin asetelmiin ja arvioi näin uudelleen kokemuksiaan ympäröivässä maailmassa (Stephens, 1992, s. 47). Samastumalla fokalisoijaan eli siihen ääneen, jonka näkökulmasta tarina kerrotaan, hänen havaintoihinsa ja asenteisiinsa, lukijan subjektiviteetti voi jopa muuttua lukuprosessin aikana, kun hän kokee kirjassa tapahtuvat tilanteet vahvasti eläytyen, fiktiivisen henkilön perspektiivistä käsin. Lukukokemus voi siis muokata lukijan minuutta jopa niin, että hänen identiteettinsä rakentuu osin uudella tavalla lukutapahtuman seurauksena. (Stephens, 1992, s. 81.)

Mallan (2009, s. 10) korostaakin lapsen aktiivista roolia lukijana tai kuuntelijana. Lapsilla on kykyä pohtia tekstin tarjoamia ideologioita tai jopa kieltäytyä kokonaan sen tarjoamista subjektiasemista. Tähän kykyyn vaikuttaa myös lukijan ikä: mitä vanhempi lukija on, sitä paremmat kognitiiviset edellytykset hänellä on punnita kriittisesti lukemaansa (Appleyard, 1990, s. 14–15). Nykyään kirjoitetaan myös

paljon sellaisia lastenkirjoja, jotka jo itsessään kritisoivat totuttuja ajattelutapoja ja kannustavat lapsia kyseenalaistamaan kulttuurisia normeja (Heikkilä-Halttunen, 2013b, s. 268).

Tutkimalla lastenkirjoissa esiintyviä diskursseja voi pyrkiä hahmottamaan niissä vallitsevia ideologisia merkityksiä, jotka rakentuvat tarinan tapahtumissa ja henkilöiden kuvauksissa. Diskurssit ilmenevät kielenkäytön valinnoissa, esimerkiksi sanavalinnoissa, asioiden esittämisjärjestyksessä ja siinä, kenen näkökulmasta teksti kirjoitetaan. (Stephens, 1992, s. 17–18.)

5 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tavoitteena on kuvata, miten *Sankaritarinoita*-kirjasarjassa rakennetaan tämän päivän sankaruutta, ja tarkastella sitä, millä tavoin sankaruus on teoksissa sukupuolittunutta. Tutkimuksessa tutkitaan sitä, miten tytöille ja pojille suunnattu sankaruus rakentuu ja millä tavoin sankaruus sukupuolittuu. Lisäksi tarkastellaan sitä, miten sukupuolten kirjo otetaan huomioon. Lähestyn sankaruutta siis sukupuolitietoisesta näkökulmasta käsin ja selvitän muun muassa sitä, millä keinoin sankaritarinoissa rikotaan sukupuolinormeja. Tarkoitukseni on tutkia *Sankaritarinoiden* kautta vallalla olevia diskursseja sukupuoleen liitettyistä ominaisuuksista ja normeista.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Mitä sukupuolta ovat *Sankaritarinoissa* esitetyt sankarit ja tarinoiden kirjoittajat?
2. Millaisena *Sankaritarinoissa* näyttäytyvät eri sukupuolille rakennetut sankaruuDET?
3. Millaisin diskurssein *Sankaritarinoissa* toisinnetaan, rikotaan tai uudelleenrakennetaan sukupuoleen liitettyjä käyttäytymisen ja toiminnan normeja?

Etsin asettamiini tutkimuskysymyksiin vastauksia *Sankaritarinoita*-lastenkirjasarjan kolmesta osasta, jotka esittelen tarkemmin seuraavassa luvussa. Analysoin tutkimusaineistoani kriittisen diskurssianalyysin keinoin.

6 Tutkimuksen toteutus

Tässä luvussa kuvaan tutkimukseni toteutuksen eri vaiheita, käyttämiäni tutkimusmenetelmiä sekä esittelen tutkimusaineistoni. Aloitan kvalitatiivisen eli laadullisen menetelmäsuuntauksen esittelyllä, jonka jälkeen siirryn tarkastelemaan itse analyysiprosessissa käyttämäni aineiston tarkastelun menetelmää, diskursianalyysia. Tämän jälkeen esittelen tutkimusaineistoni ja analyysiprosessin vaiheet.

6.1 Kvalitatiivinen tutkimus

Tässä tutkimuksessa keskityn tarkastelemaan tutkimusaineistostani nousevia merkityksiä kasvatusta ja yhteiskuntatieteellisessä viitekehyksessä. Tutkimukseni sijoittuu kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen kenttään, jossa pyrkimyksenä on tutkia ihmisiä koskettavia asioita ja ilmiöitä kokonaisvaltaisesti, keskittyen niiden laadulliseen kuvailuun. (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara & Sinivuori, 2009, s. 160–161.)

Kvalitatiivisen tutkimuksen määrittelemisen tai sille rajojen asettaminen on kompleksista, koska se pitää sisällään laajan kirjon toisistaan poikkeavia ja keskenään ristiriidassakin olevia tutkimussuuntauksia, -perinteitä ja -metodeja (Denzin & Lincoln, 2018, s. 13). Jokaisen laadullisen tutkimussuuntauksen sisällä on lisäksi joukko erilaisia tutkimusyhteisöjä, joiden käsitykset tutkimuksen teosta saattavat erota toisistaan muun muassa epistemologisten ja ontologisten kysymysten suhteen. Eri tutkimusyhteisöt koostuvat edelleen tutkijoista, joilla jokaisella on luonnollisesti oma lähtöasetelmansa tutkimuksen tekoon (Denzin & Lincoln, 2018, s. 16).

Kvalitatiivisesta tutkimuksesta puhuttaessa tehdään usein menetelmällistä eroa kvantitatiiviseen eli määrälliseen tutkimukseen (Denzin & Lincoln, 2018, s. 3; Eskola & Suoranta, 1998; Hirsjärvi ym., 2009, s. s. 135). Toisinaan näiden tutkimusmenetelmien on virheellisesti ajateltu olevan toisilleen vastakkaisia, ja nykyisin tätä dikotomiaa onkin pyritty hälventämään (Denzin & Lincoln, 2018, s. 3; Tuomi & Sarajarvi, 2018). Kvantitatiivisessa tutkimuksessa tutkittava kohde saatetaan

numeraalisesti mitattavaan muotoon, eli laadullisten ominaisuuksien sijaan puhutaan määristä ja keskitytään tutkittavien asioiden keskinäisiin yhteyksiin (Hirsjärvi ym., 2009, s. 136, 139). Kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen tutkimus kuitenkin parhaimmillaan täydentävät toisiaan, sillä niitä voi käyttää rinnakkain samassa tutkimuksessa tai ne voivat edeltää toisiaan tutkimuksen eri vaiheissa (Hirsjärvi ym., 2009, s. 136–137). Myös tässä pro gradu -tutkimuksessa käytetään määrällistä tutkimusta laadullisen analyysin tukena.

Ero näiden kahden menetelmäsuuntauksen välillä nousee tieteenfilosofisista, epistemologisista kysymyksistä. On pohdittu sitä, mitä asioita voi tutkia ja miten niitä voidaan tutkia. (Hirsjärvi ym., 2009, s. 136.) Kvantitatiivisen tutkimuksen taustalla vaikuttaa alkujaan positivistinen tieteenfilosofinen ajattelutapa, jonka mukaan tieteen tehtävänä on tutkia aistihavainnoin saatua tietoa todellisuudesta, josta loogisesti johtamalla voidaan saada objektiivista tietoa (Hirsjärvi ym., 2009, s. 139; Tuomi & Sarajärvi, 2018). Kvalitatiivista tutkimusta on puolestaan kritisoitu siitä, että se irrottautuu positivistisesta näkökulmasta, sillä sen tutkimusperinteiden mukaisesti tutkimuksen tavoitteena on ottaa selvää ilmiöistä ihmisten kautta, jotka antavat näille ilmiöille subjektiivisia merkityksiä. Laadullista tutkimusta on nimitetty ”pehmeäksi tieteeksi”, sillä sen tutkimustuloksia ei voida positivistisessä mielessä verifioida eli todentaa. (Denzin & Lincoln, 2018, 8–10.)

Kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtana on siis tieteenfilosofinen oletamus siitä, että objektiivista todellisuutta ei voida saavuttaa, sillä tutkija tutkii ilmiöitä aina omista arvolähtökohdistaan käsin. Nämä lähtökohdat vaikuttavat siihen, miten kuvattu todellisuus näyttäytyy. Laadullisen tutkimuksen voi ajatella olevan siis sillä tapaa relativistista. Tämän takia kvalitatiivisen tutkimuksen tavoitteena on tiettyyn aikaan ja paikkaan sidottujen todellisuuksien löytäminen. (Hirsjärvi ym., 2009, s. 161.) Näistä todellisista ilmiöistä ja niiden merkityksistä otetaan selvää esimerkiksi haastatteleamalla ihmisiä, tutkimalla elämäntarinoita ja -historioita, tekstejä ja kuvia (Denzin & Lincoln, 2018, s. 10). Seuraavaksi esittelen tämän tutkimuksen tutkimusmenetelmän, jonka avulla tutkin tutkimusaineistostani nousevia ilmiöitä omasta tutkijan positiostani käsin.

6.2 Diskurssianalyysi

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni tutkimusmenetelmän, diskurssianalyysin. Aloitan määrittelemällä diskurssin käsitteen, jonka jälkeen kuvaan kriittistä diskurssianalyysia, joka valikoitui tämän tutkimuksen metodologiseksi painotukseksi.

Diskurssi on monitieteellinen käsite, jonka vuoksi sen täsmällistä määrittelyä ohjaa aina se tieteenala, jonka sisältä sitä pyritään selittämään. Määrittelen diskurssin tämän tutkimuksen tarpeisiin kasvatusta ja yhteiskuntatieteellisessä viitekehyksessä. Diskurssin kielitieteelliset merkitykset kulkevat tutkimuksessani näiden rinnalla. Monitieteisyys tekee diskurssista dynaamisen käsitteen, jota käyttäessään tutkijan on perusteltava määrittelynsä suhteessa historiaan ja omaan tutkimukseensa. (Pietikäinen & Mäntynen, 2019.) Aloitan määrittelyn siis kuvaamalla lyhyesti diskurssin käsitteen historiaa, jonka jälkeen tuon sen tähän päivään ja tähän tutkimukseen.

Diskurssi sanana viittaa englannin kielessä puhuttuun kieleen ja sen määrittelyihin. Ranskan kielessä diskurssi tarkoittaa sitä vastoin menneen ajan kuvaamista. Diskurssin ranskalaista traditiota ja sen oppi-isää Foucault'tia (1926–1984) mukaillen diskurssit syntyvät ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa tiettyssä kulttuurissa, ollen näin alisteisia kulttuurin ehdoille. Diskursseja ylläpidetään kulttuurin sisäisillä käytännöillä, joita diskurssianalyysi pyrkii tekemään näkyviksi. (Remes, 2011, s. 298–303.) Nykyisin diskurssin ymmärretään tarkoittavan tietyssä kontekstissa vallitsevaa suhteellisen vakiintunutta kielenkäytön tapaa, joka rakentuu sosiaalisen toiminnan seurauksena. Diskursseja löydetään puhutun kielen lisäksi myös esimerkiksi kirjoitetusta, viitotusta ja piirretystä kielestä, ja ne voivat sisältää niin ääntä, kuvaa kuin liikettäkin. (Pietikäinen & Mäntynen, 2019.)

Diskurssit merkityksellistävät maailmaa ja tarjoavat keskenään erilaisia tapoja hahmottaa todellisuutta. Diskurssit asettuvat yleensä yhteisöissä hierarkkisesti, mikä ilmenee siten, että yksi diskurssi saatetaan nähdä toista oikeampana tai

luonnollisempaan. Yhteisön diskurssijärjestys on kuitenkin dynaaminen, eli diskurssien väliset suhteet ovat jatkuvasti liikkeessä. (Pietikäinen & Mäntynen, 2019.) Diskurssit muuttuvat siis yhteiskunnallisten tilanteiden mukana (Remes, 2011, s. 290).

Remeksen (2011, s. 293–294) kolmijaon mukaan diskursseja voi lähestyä empiristisesti, rationalistisesti tai kriittisesti, tutkimuksen tieteenfilosofisista lähtökohdista riippuen. Tässä tutkimuksessa näkökulmani perustuu Faircloughin (2010) ja Pietikäisen ja Mäntynen (2019) rakentamiin teorioihin kriittisestä diskurssianalyysistä. Se on metodologia, joka tutkii sosiokonstruktivistisesti rakennetun maailman ja diskurssien välisiä suhteita nimensä mukaisesti kriittisesti (Fairclough, 2010, s. 4–5). Valitsin tutkimukseeni kriittisen näkökulman, koska tulevana opettajana ja kasvatusalan tutkijana tutkimukseni tavoite on ennen kaikkea emansipatorinen eli vapauttava. Seuraavaksi avaan näkökulmani perusteita tarkemmin.

Kriittinen tarkastelutapa tuo diskurssianalyysiin normatiivisen, eli kantaaottavan tai arvottavan ulottuvuuden. Analyysin tarkoituksena ei ole ainoastaan löytää diskursseja, vaan ottaa kantaa siihen, mitä nämä diskurssit kertovat yhteiskunnasta, sen arvoista ja ihmisten välisistä suhteista. Kriittinen diskurssianalyysi menee vielä tätäkin pidemmälle: se arvioi, miten oikeudenmukaisuus ja reiluus toteutuvat yhteiskunnassa ja sosiaalisissa suhteissa, ja ottaa kantaa, miten ne voisivat toteutua paremmin. Tarkastelemalla diskurssien takana vaikuttavia ideologioita ja niiden välisiä valtasuhteita saadaan ymmärrystä sosiaalisen todellisuuden ja kielenkäytön välisestä suhteesta. (Fairclough, 2010, s. 7–8.)

Kaikkeen edellä mainittuun pyritään analysoimalla kielenkäyttöä tilanteisesti ja systemaattisesti tietyssä kontekstissa (Fairclough, 2010, s. 10). Diskurssintutkimuksen lähtökohtana on se, että kieli on sosiaalisesti ja kulttuurisesti järjestäytyntä, joten sitä tutkimalla saadaan tietoa ympäröivästä yhteiskunnasta. Kieli ilmentää tietyn ajan ja paikan normeja ja rakenteita, mutta sillä on myös valta muuttaa niitä, koska maailmaa ymmärretään ja sitä rakennetaan ennen kaikkea kielen avulla. Kielellä on siis valtaa, koska kielelliset valinnat muokkaavat todellisuutta. Näin ollen kielenkäyttäjän diskursiiviset valinnat ilmentävät valtaa, jota

diskurssintutkija pyrkii tekemään näkyväksi ja analysoimaan. (Pietikäinen & Mäntynen, 2019.)

Kriittinen diskurssianalyysi on aineistolähtöistä, sillä aineisto asettaa tutkimukselle aina sen rajat ja kontekstin. Aineisto on kuin ”pysäytetty hetki yhteiskunnallisesta todellisuudesta”, jota analysoimalla tutkija pyrkii ottamaan selvää yhteisöstään aineiston asettamissa rajoissa. Tutkija kysyy tutkimusaineistolta, miksi tietyt asiat ilmaistaan tietyllä tavalla ja mitä seurauksia tällä puhettavalla on. Diskurssianalyysia tehdessään tutkija luokittelee ja järjestelee tutkimusaineistostaan löytyviä diskursseja systemaattisesti, jonka jälkeen niiden keskinäisiä suhteita tarkastellaan. (Pietikäinen & Mäntynen, 2019.)

Tutkimusta ei voi tehdä ilman teoriaa, vaan sen avulla tutkija kytkee analyysin laajempaan yhteiskunnalliseen viitekehykseen. Teoria opastaa tutkijaa tulkitsemaan ja ymmärtämään diskurssien ja tutkitun ilmiön välisiä suhteita. Koska diskurssintutkijalla on vapaat kädet analysoida ja tulkita tutkittavaa ilmiötä, on tutkimuksen oltava läpinäkyvää. Tutkijan tulee perustella valintansa ja tunnistaa oma positionsa, josta käsin hän tekee valintoja. Tutkijan suhde tutkittuun ilmiöön ja aineistoon tulee tehdä näkyväksi, jotta lukija ymmärtää tutkimuksen subjektiiviset lähtökohdat. Tämä parantaa tutkimuksen luotettavuutta. (Pietikäinen & Mäntynen, 2019.) Palaan oman tutkijapositioni ja tämän tutkimuksen luotettavuuden pohtimiseen luvussa 8 ”luotettavuus”.

6.3 Tutkimusaineisto

Seuraavaksi esittelen tutkimusaineistoni, jotta tutkimuksen konteksti tulee lukijalle ymmärrettäväksi. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan aineistolähtöisen tutkimusanalyysini eri vaiheita, jonka jälkeen esittelen tutkimustulokseni.

6.3.1 Elämäkerralliset sankaritarinat

Lapsille suunnatut elämäkerralliset tarinat ovat nousseet suosituiksi viime vuosien aikana. Tästä kertovat lukuisat eri kansainväliset teokset, esimerkiksi *Iltasatuja kapinallisille tytöille* (2017) ja *Rohkeiden poikien kirja* (2018) ja kotimaiset teokset, kuten *Tarinoita suomalaisista tytöistä jotka muuttivat maailmaa* (2018) ja

Itsenäisiä naisia – 70 suomalaista esikuvaa (2018). Tutkielmassani tarkastelen ilmiötä tarkemmin.

Tutkimuksen aineisto koostuu suomalaisen Into Kustannuksen *Sankaritarinoita* -lastenkirjasarjan kolmesta teoksesta. Valitsin suomalaisen kirjasarjan, sillä sen avulla pääsen tarkastelemaan juuri suomalaisen yhteiskunnan ilmiötä parhaiten. Kulttuurin sisältä käsin voin nähdä ja tulkita niitä merkityksiä ja diskursseja, joita kirjoista on löydettävissä (Ks. Remes, 2011, s. 291). *Sankaritarinoissa* esiin pääsevät roolimallit ovat nimenomaan suomalaisia. Kulttuurista moninaisuutta esiintyy kirjoissa vain vähän, vaikka Suomi on nykyään kulttuurisesti ja kielellisesti moninainen yhteisö. Sankaruuden ja suomalaisuuden representaatio jää siksi teoksissa melko rajalliseksi. Kuten elämäkertoissa yleensä (ks. Mazzarella, 1997; Roos, 1998), myös *Sankaritarinoissa* yhdistyy fakta ja fiktio. Kirjojen tarinat perustuvat faktaperustaisesti kirjallisiin lähdeaineistoihin ja henkilöhaastatteluihin. Kirjailijan niiden pohjalta tekemiä tulkintoja voidaan kuitenkin pitää fiktiivisinä, ja todennäköisesti siksi, että lukijakuntana on lapset, tarinoissa on käytetty lisäksi sadun keinoja. Tämä lisää niiden fiktiivistä luonnetta.

Kirjasarjan ensimmäinen teos *Sankaritarinoita tytöille (ja kaikille muille)* on julkaistu vuonna 2018 ja sen suunnannäyttäjänä pidetään Favillin ja Cavallon (2017) kirjaa *Iltaatuja kapinallisille tytöille*. Teos on palkittu Finlandia -palkinnolla lukijoiden suosikki -kategoriassa. Kirja on kirjoitettu 24:n kirjailijan ja kuvitettu 41:n kuvataiteilijan toimesta, ja se on kustannettu mesenaattikampanjan tuella. Teoksessa esitellään 60 elämäkerrallista sankaritarinaa, joiden päähenkilöt ovat joko historiallisesti merkittäviä tai vaikuttavat yhä tänä päivänä. Luvun lopussa näkyvästä taulukosta 1 ilmenevät teosten sankareiden syntymäajat. Suurin osa (17 henkilöä) tässä kirjassa esiintyvistä sankareista on syntynyt 1900–1950-luvuilla, toiseksi eniten (13 henkilöä) 1950-1980 -luvulla ja kolmanneksi eniten (11 henkilöä) 1850-1900 -luvulla. Vanhin sankari on syntynyt vuonna 1550, ja nuorimmat seitsemän sankaria vuosina 1990–2000.

Toinen teos *Sankaritarinoita pojille (ja kaikille muille)* on julkaistu vuonna 2019 vastineeksi ensimmäiselle teokselle. Kirjaa on ollut kirjoittamassa 30 kirjailijaa ja kuvittamassa 28 kuvataiteilijaa, ja myös se on kustannettu mesenaattikampanjan avulla. Kirjassa esiintyy 45 sankaria, joista vanhin on syntynyt vuonna 1510 ja nuorin vuonna 2001. Suurin osa (20 henkilöä) sankareista on kuitenkin syntynyt vuosina 1950–1980, kuten taulukosta 1 ilmenee. Historiallisia henkilöitä löytyy kirjasta vähemmän kuin tytöille suunnatusta kirjasta: poikien sankarit ovat syntyneet suurimmaksi osin (39 henkilöä) 1900-luvun jälkeen.

Kolmas analysoimani teos *Sankaritarinoita (kaikille)* on julkaistu vuonna 2019, kahden jo edellä mainitun teoksen jälkeen. Siinä esitellään 41 sankaritarinaa, joita on ollut kirjoittamassa 14 kirjailijaa. Kirjan kuvituksesta on vastannut 39 kuvittajaa. Kirjan sankarit sijoittuvat pääasiassa (33 henkilöä) 1900-luvun jälkeiselle ajalle, kuitenkin niin, että suurin osa (28 henkilöä) heistä on syntynyt 1950-luvun jälkeen, kuten taulukosta 1 ilmenee.

Tutkielman ulkopuolelle jää *Sankaritarinoita nuorilta nuorille* -kirja, joka on julkaistu viimeisimpänä, vuonna 2020. Kirjan kohderyhmänä ovat nuoret, kun taas muiden kirjojen kohderyhmä on ensisijaisesti lapset. Olen kiinnostunut tutkielmassani etenkin lastenkirjallisuudesta, jonka vuoksi rajaan kyseisen kirjan pois tutkimusaineistostani. Tarinoiden teemat alkoivat myös toistaa itseään kolmannessa analysoimassani teoksessa *Sankaritarinoita (kaikille)*, minkä vuoksi satu-raatio- eli kylläntymispiste oli saavutettu jo kolmen teoksen myötä (Ks. Pietikäinen & Mäntynen, 2019).

Taulukko 1. Kirjoissa esiintyvien sankareiden syntymäajat.

Sankareiden syntymäajat	Sankaritarinoita tytöille	Sankaritarinoita pojille	Sankaritarinoita kaikille	Yhteensä
ennen vuotta 1800	1	1	0	2
1800–1850-luku	4	3	2	9
1850–1900-luku	11	2	6	19
1900–1950-luku	17	6	5	28
1950–1980-luku	13	20	15	48
1980–1990-luku	7	9	8	24

1990–2000-luku	7	3	5	15
2000-luvun jälkeen	0	1	0	1
Sankareiden määrä	60	45	41	(N=)146

6.3.2 Analyysin vaiheet

Tutkimukseni analyysi koostuu kahdesta osasta. Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen ”Mitä sukupuolta ovat *Sankaritarinat* -kirjoissa esitetyt sankarit ja tarinoiden kirjoittajat?” etsin vastauksia analysoimalla tutkimusaineistoani kvantitatiivisesti. Selvitän määrällisesti sitä, kuinka monta tarinaa kertoo tytöistä, pojista ja muunsukupuolisista sekä mikä näiden tarinoiden kirjoittajien sukupuoli on. Lisäksi selvitän, kirjoittavatko naiskirjailijat naisista ja mieskirjailijat miehistä, kuten aiemmissa tutkimuksissa on usein havaittu (ks. esim. Tainio ym., 2021). Tutkimusmetodinä käytän teemoittelua ja vertailua.

Toiseen tutkimuskysymykseen ”Millaisena *Sankaritarinoissa* näyttäytyvät eri sukupuolille rakennetut sankaruudet?” ja kolmanteen tutkimuskysymykseen ”Millaisin diskurssein *Sankaritarinoissa* toisinnetaan, rikotaan tai uudelleenrakennetaan sukupuoleen liitettyjä käyttäytymisen ja toiminnan normeja?” vastaan diskurssi-analyysin keinoin. Seuraavaksi kerron analyysin kulusta tarkemmin mukaillen Pietikäisen ja Mäntynen (2019) kymmenen askeleen mallia diskurssianalyysin eri vaiheista.

Ensimmäinen askel kohti analyysia oli tutkimusaineiston alkukartoitus, jonka tavoitteena oli tutustua *Sankaritarinoita* -kirjoihin ja saada yleiskatsaus kirjojen teemoista (Pietikäinen & Mäntynen 2019). Ensimmäisellä lukukerralla etsin tutkimusaineiston kontekstia ja aloin hahmotella tutkimuksen teoreettista viitekehystä. Toisella lukukerralla ryhmittelin tarinoissa esiintyviä ammatteja, saadakseni yleiskuvan siitä, keitä kirjoihin oli valittu. Kolmannella lukukerralla dokumentoin tarinoiden sitaatteja, joissa sankaruuden kuvaus tuli ilmi, ja aloin pohtia niissä esiintyviä diskursseja. Aluksi löytämäni diskurssit olivat hyvin laajoja ja niitä oli monta. Löysin tarinoista hyveitä, moraalisia kannanottoja, sukupuolikysymyksiä, kulttuu-

rista moninaisuutta ja suomalaisuuteen liittyviä teemoja – jokainen niistä piti sisällään useita diskursseja, joista olisi saanut useammankin gradun mittaisen työn aikaiseksi. Haasteena oli siis aiheen rajaus ja näkökulman valinta, koska tutkimusaineisto oli niin laaja (Pietikäinen & Mäntynen, 2019).

Varsinainen analyysiprosessi alkoi, kun päätin rajata tutkimuksen fokuksen sukupuoliyhteyksiin, ja vielä tarkalleen ottaen sukupuolinormeihin. Tässä kohtaa myös tutkimuksen teoreettinen viitekehys tarkentui, minkä myötä pystyin näkemään tutkimani ilmiön osana aikaisempaa tutkimusta (Pietikäinen & Mäntynen, 2019). Seuraava askel analyysiprosessissa oli se, että kävin tutkimusaineistoni uudelleen systemaattisesti läpi siten, että tarkastelin ainoastaan tarinoissa ilmenviä sukupuoleen liittyviä diskursseja. Tässä vaiheessa tein muistiinpanoja, kirjasin aineistosta sitaatteja ja teemoittelin niistä löytyviä diskursseja erilaisten työnimien alle. Löysin seitsemän eri diskurssia, joita yhdistelemällä päädyin lopulta kuvaamaan viittä eri diskurssia. Tässä vaiheessa tein jälleen tarkentavia muistiinpanoja diskurssiyksiköistä, sekä niiden välisistä yhteyksistä. Tätä analyysin luokitteluvaihetta ohjasivat tutkimuskysymyksiini lisäksi tutkimukseni teoreettinen viitekehys (Pietikäinen & Mäntynen, 2019).

Diskurssianalyysin seuraava askel oli kirjoitusvaihe, jonka tarkoituksena oli kytkeä löytämäni diskurssit laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin ja vastata omiin tutkimuskysymyksiini. Pietikäisen ja Mäntynen (2019) mukaan tutkimustulokset ovat tutkijan argumentteja, joita perustellaan aiemman tutkimuksen lisäksi konkreettisten esimerkkien avulla. Analyysissä pyrin selittämään diskursseja siis aineistositaattien, teorian, aikaisempien tutkimusten ja oman ajatteluni kautta niin, että kytken diskurssit osaksi laajempaa historiallista ja yhteiskunnallista kontekstia, ja tuotan samalla uutta tietoa yhteiskunnan nykytilasta niiden pohjalta.

7 Tutkimustulokset ja niiden tulkintaa

Tässä luvussa esittelen ja tulkiten tutkimustulokset. Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen ”Mitä sukupuolta ovat *Sankaritarinat* -kirjoissa esitetyt sankarit ja tarinoiden kirjoittajat?”, jossa pyrin selvittämään tutkimusaineistoni sukupuolittuneisuutta, vastaan luvussa 7.1 ”Sukupuolittunut sankaruus”. Toiseen tutkimuskysymykseen ”Millaisena *Sankaritarinoissa* näyttäytyvät eri sukupuolille rakennetut sankaruudet?” ja kolmanteen tutkimuskysymykseen ”Millaisin diskurssein *Sankaritarinoissa* toisinnetaan, rikotaan tai uudelleenrakennetaan sukupuoleen liitettyjä käyttäytymisen ja toiminnan normeja?” vastaan luvussa 7.2 ”Sankari sukupuolinormien rikkojana”.

7.1 Sukupuolittunut sankaruus

Tarkastelen tutkimusaineistostani sitä, mitä sukupuolta kirjoissa esiintyvät sankarit ja tarinoiden kirjoittajat ovat. Sankareiden sukupuolijaon tein kirjoista esiintulevien tietojen mukaisesti, ja ne perustuivat henkilöiden omiin ilmoituksiin sukupuolestaan. Kirjailijoiden sukupuolijako oli haastavampaa, sillä tietoa heistä ei ollut yhtä helposti saatavilla. Tämän vuoksi heidän jaottelunsa perustuu olettamuksiin nimen ja internetissä saatavilla olleen tiedon mukaan.

Sukupuolittuneella sankaruudella tarkoitan sitä, että sankareiden sukupuoli on keskeinen tekijä sankaruutta kuvattaessa. Sillä on siis väliä, onko sankarin sukupuoli mies, nainen vai jokin muu. Olen luokitellut *Sankaritarinoiden* päähenkilöitä ja tarinoiden kirjoittajia sukupuolen mukaan alaluvuissa näkyviin taulukoihin, joiden avulla vertailen kolmen kirjan tuloksia keskenään. Peilaan tutkimustuloksiani myös aikaisempaan aiheesta tehtyyn tutkimukseen. Sukupuolen lisäksi tutkin, mitä ammatinharjoittajia *Sankaritarinoissa* nostetaan esille. Tämä on mielenkiintoista paitsi sukupuoleen liitettyjen ominaisuuksien näkökulmasta myös vallalla olevien sukupuolittuneiden työmarkkinoiden vuoksi.

7.1.1 Sankareiden sukupuolet

Alla olevassa taulukossa 2 "Sankaritarinoiden sukupuolet" on eritelty kirjoissa näkyvää sukupuolijakoa. *Sankaritarinoita tytöille (ja kaikille muille)* -teoksessa esitellään 60 sankaria, joista kaikki ovat naisia. Sukupuolivähemmistöjen ääni nousee esiin tarinoissa ainoastaan yhden transnaisen voimin. Kirja ei ole pelkästään siis suunnattu tytöille, vaan myös kertoo tytöistä. Poikia tai muunsukupuolisia sankareita ei kirjoista löydy. Toisessa kirjassa *Sankaritarinoita pojille (ja kaikille muille)* -teoksessa on 45 sankaria, joista 43 on miehiä ja 2 muunsukupuolista. Pojille suunnattu kirja kertoo siis pääosin pojista.

Sankaritarinoita (kaikille) -teoksessa esiintyy yhteensä 41 sankaria, joista 28 on naisia, 11 miehiä ja 3 sukupuolivähemmistöön kuuluvia. On mielenkiintoista, että kaikille – ei siis tytöille tai pojille suoranaisesti – suunnatussa kirjassa sukupuolijakauma on näin epätasaisesti jakautunut. 68 prosenttia kirjan sankareista on naisia, 24 prosenttia miehiä ja 7 prosenttia sukupuolivähemmistöön kuuluvia. Tämä kirja on julkaistu teoksista viimeisimpänä ja pyrkimyksenä on ollut tietoisesti hämärtää sukupuolen merkitystä sankaruuteen. Kirjan saatesanoissa nimitäin sanotaan, että "kirja osoittaa, että esikuvien kohdalla sukupuolella ei tarvitse olla mitään väliä".

Koetaanko sankareiden sukupuolella sitten olevan merkitystä? Aikaisemmat tutkimustulokset (Holub, Tisak & Mullins, 2008, s. 574–575) viittaavat siihen, että sekä pojat että tytöt samastuvat samaa sukupuolta oleviin sankareihin enemmän kuin toisiin sukupuoliin kuuluviin. Holubin ja kollegoiden tutkimuksessa ilmeni, että pojat nimesivät sankarikseen useammin omaa sukupuolta olevia kuin tytöt, jotka nimesivät myös ei-sukupuolitettuja ja poikasankareita. Tätä selitetään toisaalta sillä, että maskuliiniset sankarihahmot ovat mediassa enemmän näkyvillä, mutta myös sillä, että tyttöjen on hyväksytympää identifioitua maskuliiniseen hahmoon kuin pojan feminiiniseen hahmoon. Hedemarkin (2012, s. 121) lasten asenteita lukemista kohtaan selvittävässä tutkimuksessa lapset kokivat ennen kaikkea tärkeäksi sen, että he voivat samastua tarinoiden henkilöihin.

Taulukko 2. Sankaritarinoiden sukupuolet.

	Sankareiden määrä	Naiset sankareina	Miehet sankareina	Sukupuolivähemmistöön kuuluvat sankareina
Sankaritarinoita tytöille	60	59	0	1
Sankaritarinoita pojille	45	0	43	2
Sankaritarinoita kaikille	41	28	10	3
Yhteensä	146	87	53	6
Osuus kaikista	(N=146)	60 %	36 %	4 %

Taulukosta 2 havaitaan, että kolmessa kirjassa on yhteensä 146 sankaria, joista peräti 60 prosenttia on naisia, 36 prosenttia miehiä ja 4 prosenttia sukupuolivähemmistöön kuuluvia. Elämäkerrallisten kirjojen historiaan peilaten tutkimusaineistoni sukupuolijakauma on poikkeuksellinen. Eritoten historialliset elämäkerrat ovat olleet voimakkaan miesvoittoisia (Possing, 2015), kuten tutkimuksen teoriaosuudessa kävi ilmi. Sankaritarinat eivät näin ollen ollen toista historiallista sukupuolittumista, vaan tasaavat sukupuolijakaumaa omalla panoksellaan. Toisaalta binäärisen jaottelun ulkopuolelle jäävät sukupuolivähemmistöt saavat kolmessa kirjassa yhteensä vain kuusi mainintaa 146:sta. Tarinoissa sankareiksi nostettiin kaksi transihmistä ja neljä muunsukupuolista.

7.1.2 Sankaritarinoiden kirjoittajat

Taulukossa 3 on eritelty *Sankaritarinoiden* kirjoittajien sukupuolijakoa. Yhdestäkään kirjailijasta ei löytynyt tietoa, joka viittaisi sukupuolivähemmistöön kuulumiseen. Varmaa tietoa ei kuitenkaan ollut saatavilla, joten sen puuttuessa kutsun kirjoittajien sukupuolia nais- ja miesoletetuiksi.

Kuten taulukko 3 osoittaa, niin sen lisäksi, että *Sankaritarinoita tytöille* -kirja koostuu pelkästään naissankareista, on se myös kirjoitettu kokonaan naisten toimesta. Kirjaa on ollut kirjoittamassa 24 eri kirjailijaa, josta kaikki ovat naisoletettuja. *Sankaritarinoita pojille* -kirja on kirjoitettu 30 kirjailijan toimesta, joista 13 eli 43 prosenttia on naisoletettuja. Näin ollen 17 eli 57 prosenttia kirjailijoista on miesoletettuja. Valtaosa miessankareista kirjoitetuista tarinoista on siis myös miesten kirjoittamia. *Sankaritarinoita (kaikille)* -kirjaa on sitä vastoin ollut kirjoittamassa 14 kirjailijaa, joista 12 eli 86 prosenttia on naisoletettuja ja ainoastaan 2 eli 14 prosenttia on miesoletettuja.

Taulukko 3. Sankaritarinoiden kirjoittajien sukupuolet.

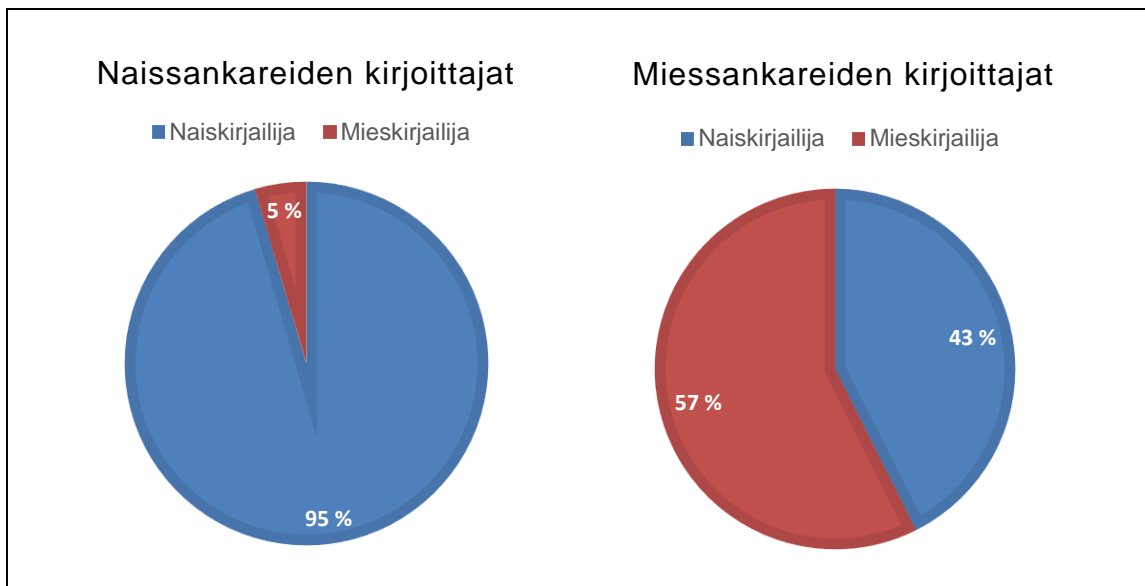
	Naiskirjailijoiden määrä	Mieskirjailijoiden määrä	Kirjailijoiden määrä yhteensä
Sankaritarinoita tytöille (ja kaikille muille)	24 (100 %)	0 (0 %)	24
Sankaritarinoita pojille (ja kaikille muille)	13 (43 %)	17 (57 %)	30
Sankaritarinoita (kaikille)	12 (86 %)	2 (14 %)	14
Yhteenlaskettu määrä	49	19	68
Osuus kaikista	72 %	28 %	(N=68)

Kirjailijoiden sukupuolijakama kolmessa tutkimassani teoksessa on hyvin naisvoittoinen. Kaikista sankaritarinoista 72 prosenttia on naiskirjailijoiden kirjoittamia, kun taas 28 prosenttia on miesten kirjoittamia. Miksi naiset on valittu enemmistöksi kirjoittamaan *Sankaritarinoita*? Possingin (2012, s. 437) mukaan 96 prosenttia elämäkertoista on miesten kirjoittamia. Ehkä tämän vuoksi sukupuoliky-symyksiä käsittelevissä elämäkerrallisissa *Sankaritarinoissa* on haluttu rikkoa sukupuolihierarkia nostamalla naiskirjailijoita enemmän esille.

Kirjailijoiden sukupuolijakauman lisäksi olin kiinnostunut selvittämään sitä, kirjoitavatko naiset naisista ja miehet miehistä. Tainion ja kollegoiden tutkimuksessa, jossa tutkittiin opettajien innostaviksi nimeämiä lasten- ja nuortenkirjoja, ylläditettuina olivat mieskirjailijoiden kirjoittamat kirjat, joiden päähenkilöinä oli mies. Tutkimuksessa ilmeni lisäksi, että naiskirjailijoiden teoksissa naiset kirjoitettiin

päähenkilöiksi tätä useammin. Naiskirjailijoiden kirjoista päähenkilönä esiintyi nainen 43 %:ssa ja 38 %:ssa mies. Sitä vastoin mieskirjailijoiden kirjoista jopa 72 %:ssa oli mies ja ainoastaan 10 %:ssa nainen. (Tainio ym., 2021, s. 292.)

Alla näkyvässä kuviossa 1 esitän omasta tutkimusaineistostani vastaavat luvut. Kuviosta näkyy, mikä naissankareiden ja miessankareiden kirjoittajien sukupuolijakauma on. Kuvion ulkopuolelle jää tieto sukupuolivähemmistöön kuuluvien sankareiden kirjoittajista niiden vähäisen ilmenemisen vuoksi. Kirjoissa esiintyvien kuuden sukupuolivähemmistöön kuuluvien sankareiden kirjoittajista kolme (50 %) oli miehiä ja kolme (50 %) oli naisia.

Kuvio 1. Sankaritarinoiden kirjoittajat sukupuolen mukaan.

Kuviosta 1 ilmenee, että 95 prosenttia kaikista sankaritarinoista, joiden päähenkilönä on naissankari, on naiskirjailijan kirjoittamia. Näin ollen ainoastaan 5 prosenttia naissankaritarinoiden kirjoittajista on miehiä. Tutkimustulokset vahvistavat korostetusti sitä, että naiskirjailijat kirjoittavat mieskirjailijoita useimmiten naisia päähenkilöiksi (ks. Tainio ym., 2010). Naiskirjailijoiden määrä on voinut olla tasa-arvoa käsittelevissä *Sankaritarinoissa* tietoinen, mikäli sillä on haluttu korostaa naisnäkökulmaa tarinoiden taustalla. Naisten voi olla helpompaa samaistua sukupuolten epätasa-arvosta kärsineisiin henkilöihin kuin miesten, joiden valta-asema on ollut parempi sukupuolensa vuoksi. (vrt. Nikolajeva, 2005, s. 37–38.) *Sankaritarinat* liittyvät siten osaksi Heikkilä-Halttusen (2013b, s. 261) kuvaamaa

ilmiötä, jossa naiset haluavat yhä voimakkaammin nostaa eri aloilla toimivia naisia esiin.

Miessankareiden tarinoista sitä vastoin 57 prosenttia oli mieskirjailijoiden kirjoittamia ja 43 prosenttia naiskirjailijoiden kirjoittamia. Myös tämä on samansuuntainen tulos kuin aikaisemmissa tutkimuksissa, eli miehet kirjoittavat yleensä miehiä tarinoiden päähenkilöiksi mutta naiset kirjoittavat sekä naisista että miehistä (Tainio ym., 2010). Miessankareiden tarinoita sisältävä *Sankaritarinoita pojille* -teos on nimensä mukaisesti suunnattu ensisijaisesti pojille. Tämä valinta on todennäköisesti tarkoituksellinen. Suomalaisten lukijoiden lukemisen muutoksia kartoittavassa tutkimuksessa (SVT, 2017) nimittäin ilmeni, että yli puolet mieslukijoista lukee ensisijaisesti kaunokirjallisuutta, joka on mieskirjailijoiden kirjoittamaa. Ainoastaan yksi prosentti mieslukijoista kertoi lukevansa ensisijaisesti naiskirjailijoiden teoksia ja 47 prosenttia kertoi lukevansa yhtä paljon mies- ja naiskirjailijoiden teoksia. Vaikka mainitussa lukijatutkimuksessa tutkittiin aikuisten lukemista, saman tendenssin on ehkä ajateltu pätevän myös nuoriin lukijoihin.

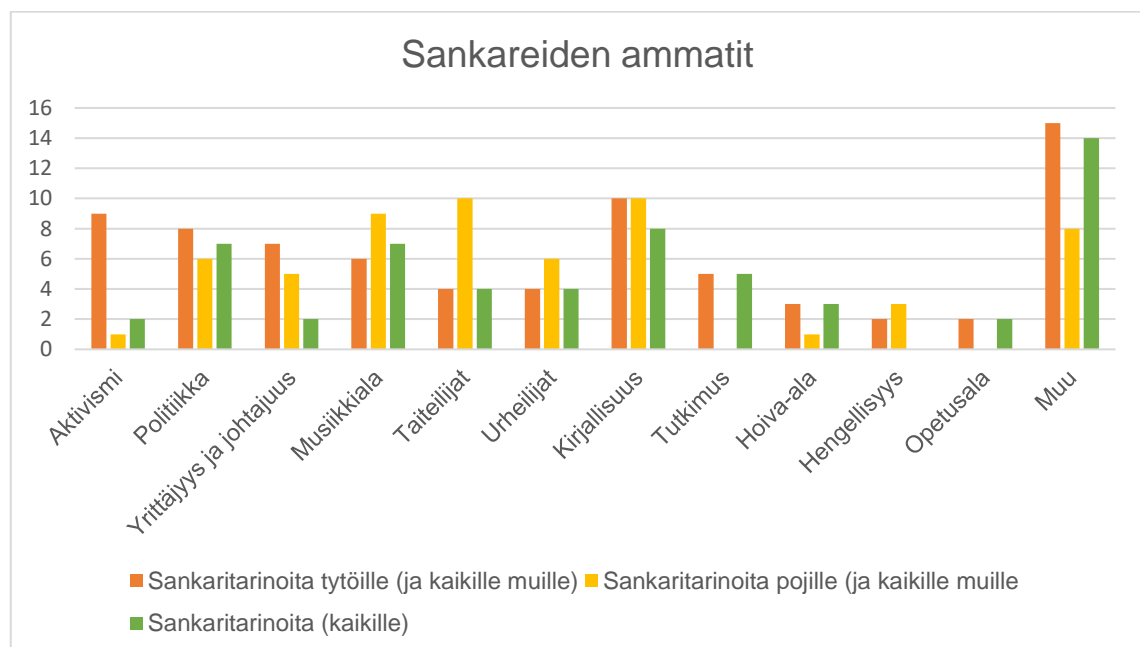
Myös mediassa on pohdittu kirjailijoiden sukupuolta, kuten esimerkiksi Iltalehden (10.11.2021) artikkelissa ”Suomalaisen Kirjakaupan mainos ihmetyttää: kolme sivua mieskirjailijoita, yksi nainen”. Esille nostettu mainos sijoittui isänpäivän sesonkiin, jolloin mieskirjailijoiden teokset ovat perinteisesti yliedustettuina kirja-kauppojen ikkunoissa. Artikkelissa kirjailijoiden sukupuolijakaumaa perustellaan datalla, joka perustuu aikaisempiin myyntitilastoihin sesongin aikana. Datalähtöisen mainonnan kerrotaan artikkelissa johtavan sukupuolittuneiden rakenteiden toisintamiseen.

Sankaritarinoissa kirjallisuuteen pinttyneitä sukupuolittuneita rakenteita pyritäänkin horjuttamaan nostamalla esiin enemmän naiskirjailijoita ja -sankareita kuin miehiä. Kirjoittajien oletetut sukupuolet osoittavat, että näissäkin teoksissa miehet kirjoittavat miehistä ja hyvin harvoin naisista, naiset taas naisista ja usein myös miehistä. Lisäksi on huomattava, että sukupuolivähemmistöt ovat kirjoissa marginaalisesti mukana (vrt. myös Tainio ym., 2021). Representaation näkökulmasta tämä on haitallista, koska sukupuolen moninaisuutta tulisi tuoda esille enemmän, jotta ymmärrys siitä kasvaisi. Lisäksi lapsilukijalle on tärkeää voida

samaistua sankariin, joka on samaa sukupuolta kuin hän itse on (vrt. Holub ym., 2008, s. 574–575). Sukupuolivähemmistöön kuuluvilla lapsilla tulisi olla yhtäläinen oikeus samaistua tarinoiden sankarihahmoihin, kuin sukupuolienemmistöön kuuluvilla lapsilla.

7.1.3 Sankareiden ammatit

Sankaritarinoissa esiintyvien ammattien erittely ja vertailu on mielenkiintoista paitsi sukupuolesta rakennettavan kuvan myös vallalla olevien segregoituneiden työmarkkinoiden vuoksi (Korvajärvi, 2016, s. 185–186). Lastenkirjoilla on potentiaalia rikkoa stereotyyppisiä oletuksia naisille ja miehille sopivista ammatteista, sillä sukupuolistereotyyppioiden tiedetään olevan osasy työelämän segregointiin (Kuusi ym., 2009, s. 15). Lapset ovat tulevaisuuden työntekijöitä ja niitä, joilla on mahdollisuus muuttaa työelämän sukupuolittuneita rakenteita tulevaisuudessa. Ei ole siis yhdentekevää, minkälaisia ammatteja esimerkillisillä sankareilla on. Seuraavaksi tarkastelen, onko segregatiota vahvistettu kirjojen tarinoissa, vai onko sitä pyritty rikkomaan? Olen eritellyt sankareiden ammatteja alla näkyvässä kuviossa.

Kuvio 2. Sankareiden ammatit.

Kuvio 2 osoittaa, että *Sankaritarinoita tytöille* -kirjassa aktivistit (9 henkilöä), politiikan alan toimijat (8 henkilöä) ja kirjallisuuden parissa työskentelevät (10 henkilöä) sankarit ovat saaneet eniten näkyvyyttä. Kirjaan on valittu siis naisia, jotka ovat vaikuttaneet tai vaikuttavat aktiivisesti yhteiskunnassa eri tavoin. *Sankaritarinoita pojille* -kirjassa aktivisteja on sitä vastoin ainoastaan yksi. Naisten aktiivinen rooli yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa korostuu niissä tarinoissa, joissa kuvataan naisten tekemää työtä sukupuolten tasa-arvon eteen. Ainakin tytöille suunnatuissa *Sankaritarinoissa* halutaankin selvästi korostaa naisten sankarillisuutta aktivisteina ja poliittisina toimijoina. Samalla tytöille suunnatuissa tarinoissa tulee korostetusti esiin se, että naisten tasa-arvo ei ole itsestäänselvyys vaan sitkeän ja edelleen jatkuvan työn tulos.

Muita tytöille suunnatussa kirjassa esiintyviä ammatteja ovat esimerkiksi lentokapteeni, palopelastaja, johtaja ja maanmittausinsinööri. Näiden ammattien voidaan ajatella rikkovan sukupuolistereotypioita. Kirjassa pyritään siis osittain uusintamaan sukupuolittuneita mielikuvia eri ammatinharjoittajista. Konkreettinen esimerkki kielellä rakennetuista mielikuvista on se, että kirjassa puhutaan palopelastajasta, eikä *palomiehestä*. Sen sijaan kirjassa ei esiinny kuin kaksi opetusalan ja kolme hoiva-alan työntekijää. Nämä kaksi ammattikuntaa ovat kaikkein naisvoittoisimpia Suomessa (Tilastokeskus, 2021, s. 57), mutta niitä esiintyy *Sankaritarinoita tytöille* -kirjassa vähiten suhteessa muihin ammatteihin. Tämä tulos vahvistaa argumenttia siitä, että kirjassa pyritään välttämään sukupuolittuneita käsityksiä ammateista ja siten rikkomaan omalta osaltaan työelämän segregatiota.

Sankaritarinoita pojille -kirjassa näkyvyyttä saavat erityisesti taiteilijat (10 henkilöä), musiikkialan (9 henkilöä) ja kirjallisuuden (10 henkilöä) parissa työskentelevät ihmiset. Nostot voivat liittyä kirjojen tavoitteisiin nostaa esiin sukupuolidiskursseja, jossa korostetaan miesten herkkyyttä ja tunnetaitoja. Taiteilijat ja musiikin parissa työskentelevät ovat ehkä stereotyyppisesti nähty olevan näiltä taidoiltaan kehittyneitä. Toisaalta kirjallisuuden ammattilaisten nostoilla voidaan pyrkiä kohottamaan poikien lukuhaltuutta ja itsetuntoa lukijoina, mille on tutkimusten mukaan tarvetta (Heikkilä-Halttunen, 2015, s. 177–178). Sen sijaan tutkijat tai opetusalan

työntekijät eivät saaneet kirjassa yhtään mainintaa. Hoiva-alan työntekijöitä kirjassa on yksi. Kirjassa ei pyritä siis ainakaan innostamaan poikia naisvoittoisille hoiva- tai opetusaloille (Tilastokeskus, 2021, s. 58). Muita kirjassa esiintyviä ammatteja on esimerkiksi tubettaja, malli ja kosmologi.

Sankaritarinoita (kaikille) -kirjassa on melko tasainen määrä politiikan, musiikin ja kirjallisuuden edustajia. Naisten sukupuolistereotyyppioita rikkovia sankareita kirjassa ovat erityisesti tutkijat, poliitikot ja urheilijat. Miesten ammatteja ovat esimerkiksi muusikko, näyttelijä ja kirjoittaja, jotka ovat kaikki luovia aloja. Muita kirjassa esiintyviä ammatteja ovat esimerkiksi parturi-kampaaja, stand up -koomikko ja maailmanmatkaaja. Yhteenvedona voi todeta, että kaikkien *Sankaritarinoiden* ammatit osin uudelleenrakentavat ja osin toistavat representaatiota siitä, kuka tai ketkä ovat kykeneväisiä työskentelemään eri aloilla. Sankarillisuutta määrittävät kuitenkin ammatinvalinnan lisäksi monet muut tekijät. Siirrynkin seuraavassa luvussa tarkastelemaan sankaruuden diskursseja laajemmin.

7.2 Sankari sukupuolinormien rikkojana

Tässä luvussa esittelen diskurssianalyysin tulokset. Tutkimuskysymysten ”Millaisena *Sankaritarinoissa* näyttäytyvät eri sukupuolille rakennetut sankaruudet?” ja ”Millaisin diskurssein *Sankaritarinoissa* toisinnetaan, rikotaan tai uudelleenrakennetaan sukupuoleen liitettyjä käyttäytymisen ja toiminnan normeja?” ohjaamina löysin viisi diskurssia, joissa sankaruutta rakennetaan ja sukupuolinormeja rikotaan käyttäytymisellä ja toiminnalla. Erittelin ja nimesin diskurssit kuvaamaan näitä tarinoista nostamiani teemoja yksityiskohtaisemmin. Tarinoiden sankarit rikkovat sukupuolen ilmaisua ja sukupuolittuneita käyttäytymismalleja, murtavat ammatillista segregatiota ja heteroperheideaalia sekä ylittävät sukupuolirajoja. Seuraavaksi avaan diskursseja tarkemmin niiden mukaan nimetyissä alaluvuissa. Alaluvut sisältävät aineistositaatteja, joiden perässä mainitaan sankarin ammatti, nimi, syntymäaika ja mistä *Sankaritarinoita* -kirjasarjan teoksesta on kyse (SK= *Sankaritarinoita kaikille*, SP= *Sankaritarinoita pojille*, ST= *Sankaritarinoita tytöille*).

7.2.1 Sukupuolittuneiden käyttäytymismallien rikkojat

Sukupuolittuneilla käyttäytymismalleilla tarkoitetaan tässä kontekstissa sellaista käyttäytymistä, johon yhteisössä vallitsevat sukupuolinormit ohjaavat. Sankaruus on tarinoissa sellaista toimintaa, jossa näitä käyttäytymismalleja rikotaan. Tarinoissa oli erilaisin kielellisin merkein osoitettu se, millaiseksi sukupuolitettu käyttäytymismalli tarinassa on hahmotettu. *Sankaritarinoissa* tämä diskurssi toistui kaikista diskursseista useimmiten ja näkyi sekä sukupuolivähemmistöön kuuluvien sankareiden että nais- ja miessankareiden tarinoissa. Useissa tarinoissa toistuivat samat teemat. Tähän alalukuun olen valikoinut sellaisia aineistoesimerkkejä, jotka antavat kattavan läpileikkauksen diskurssista. Seuraavassa esimerkissä osoitetaan hyvin suoraan se, mitä tarinan kirjoittaja sankariksi kuvatun Pylvänäisen referoinnilla tarkoittaa sukupuolenmukaisella käyttäytymisellä:

”Mies eikä marjanpoimija! Sellaisen tekstin Juho oli joskus nähnyt vastaantulevan miehen t-paidassa. Juhosta paidan **teksti oli typerä**. Eihän marjojen poimimisessa ole mitään vikaa. **Ajatus siitä, että olisi olemassa vain yksi oikea tapa olla mies tai poika, oli Juhosta älytön.**”
(Pursimies, Juho Pylvänäinen, s. 1983, SK)

Yllä oleva lainaus kiteyttää *Sankaritarinoiden* pyrkimyksen ottaa kantaa sukupuolinormeihin ja osoittaa opettavaisten elämäkertojen avulla lukijalle, millä tavoin ne voivat olla haitallisia yksilölle. Pylvänäisen esimerkissä sukupuolittunut käsitys marjojen poimimisesta naisellisena puuhana kyseenalaistetaan suorasanaisesti, se on *typerä* ja *älytön*. Eronteko miehuuden ja marjanpoimimisen välillä toimii äärimmäisenä esimerkkinä siitä, miten sukupuolinormit rajaavat sukupuolen käyttäytymisen mahdollisuuksia. Moraalinen opetus kiteytyy selvästi tekstin viimeisessä virkkeessä. Mieli on selkeä, joten lukijan on helppo ymmärtää se ja asettua näkemyksen kanssa samanmieliseksi tai erimieliseksi. Lukijalle tarjotaan tekstissä siis paikka asettua niiden joukkoon, jotka eivät halua kuulla *typerien* tai *älyttömien* joukkoon.

Useassa tarinassa toistuu sosiaalisen paineen aiheuttama tarve muuttaa omaa käyttäytymistä vastaamaan paremmin sankarin kokemuksen mukaan toimintaa rajoittavia sukupuolinormeja. Sekä aikuisten että vertaisten kommenttien kuvataan vaikuttaneen sankareiden kokemuksiin lapsena. Alla olevissa esimerkeissä

muiden mielipiteet vaikuttavat niiden kohteisiin vahingollisesti. Seuraavassa viitataan ensin lapsen näkökulmaan ja *aikuisten* näkemyksiin, myöhemmin spesifioimattomasti vain useisiin lapsuuden jälkeisiin *epäreiluuden kokemuksiin*.

”Vasta vanhempana Saara ymmärsi, että **aikuisten mielestä hän ei tarvinnut pyssyä, koska oli tyttö**. Se oli Saarasta väärin. Myöhemmin epäreiluuden kokemuksia tuli lisää.”

(Tutkija ja aktivisti Saara Särmä, s. 1975, ST)

Särmä-esimerkissä ilmenee, että aikuisilla on tapana sukupuolittaa eli kategorisoida leluja sukupuolen mukaan (vrt. Kujala & Syrjäläinen, 2010, s. 30). Tällainen esimerkki puhuttelee lapsilukijaa, joka voi samaistua vääryyden kokemukseen ja voimaantua sankarin vahvistaessa sen olevan *väärin*. Kertoja on tässä siis lapsilukijan puolella. Seuraavissa esimerkeissä kuvataan sankareiden lapsena kokeamia sukupuolittamiseen liittyviä haasteita, joita syntyy lasten keskinäisessä vuorovaikutuksessa.

”Pienenä Sakris, **jota vielä silloin kutsuttiin tytön nimellä**, leikki päivät pitkät kaksoisveljensä ja muiden poikien kanssa. **Vuosien kuluessa** leikkikaverit alkoivat sanoa, **etteivät pojat voi leikkiä tytön kanssa** – tyttöbakteereja nimittäin.” (Aktivisti ja lääketieteen opiskelija Sakris Kupila, s. 1996, SK)

”**Erilainen, herkkä ja pienikokoinen poika**, joka **leikki mieluummin tyttöjen kuin poikien kanssa** ja jopa pusuhipassakin oli mieluiten tyttöjen tiimissä, joutui **muiden poikien silmätikuksi**”

(Juontaja ja laulaja, Cristal Snow/drag-artisti Tapio Huuska, s. 1975, SP)

Kupila- ja Huuska-esimerkeissä toistuu monelle lapselle tuttu ilmiö, jossa lasten leikkejä määrittää leikkijöiden sukupuoli. Tyttöjen oletetaan leikkivän tyttöjen kanssa, poikien taas poikien kanssa. Sukupuolen merkitys korostuu lapsen kasvaessa. Esimerkiksi, kuten Kupila-esimerkissä vääryyden kokemus ilmeni vasta *vuosien kuluessa*. Tekstissä ilmaistaan myös Kupilan transsukupuolisuus, jonka myötä vertaisten määrittelemä sukupuoli muuttuu kompleksisemmaksi. Lukijalle jätetään tulkinnan varaa siitä, oliko määrittely tarpeellista tai oikein – teksti herättääkin enemmän kysymyksiä ja haastaa lukijaa kuin antaa vastauksia (vrt. Happonen, 2020, s. 249). Huuskan tarinassa rikotaan selkeästi poikakoodia (Nodelman, 2002, s. 12): poika leikkii tyttöjen kanssa, mikä asettaa hänet *muiden poi-*

kien silmätikuksi. Molempien miesten tarinoissa toistuu sukupuolinormien rajoitettava ja vahingoittava diskurssi, joka korostaa sitä, miten suurta painetta sukupuolinormeja täyttämätön yksilö voi kokea jo lapsena. Seuraavissa katkelmissa kuvataan sitä, minkälaisena paikkana koulu näyttäytyy sellaiselle pojalle, joka rikkoo sukupuoleensa liitettyjä käyttäytymisen normeja.

”Ongelmat alkoivat, kun Harri meni kouluun. Siellä **poikien kuului osata tapella, olla raju.** Harria alettiin kiusata. Aina joku oli **ilkkumassa tytöksi.** Häntä kiusattiin pitkin päivää ja koulumatkoilla.”
(Kirkkoherra Harri Henttinen, s. 1965, SP)

”Pahinta olivat liikuntatunnit. Harri **ei löytänyt paikkaansa poikien fyysisistä joukkuepeleistä.**”
(Kirkkoherra Harri Henttinen, s. 1965, SP)

Yllä olevissa Henttisen tarinasta poimituissa lainauksissa sillä, että poika ei halua tapella tai osallistua joukkuepeleihin, on huonot seuraukset. Koulu näyttäytyy paikkana, jossa perinteistä maskuliinisuutta arvostetaan: *poikien kuuluu osata tapella ja pelata fyysisiä joukkuepelejä.* Esimerkki toistaa hegemonista heteronormatiivisuuden diskurssia siitä, että urheilullisuus ja aggressiivisuus täyttävät maskuliinisen pojan tunnuspiirteet (Lehtonen, 2003, s. 92–93), mutta niiden puuttessa poika leimataan *tytöksi.* Tyttöys on tässä tapauksessa haukkumasana (vrt. Nodelman, 2002, s. 12), joka sanallistaa sukupuolten valtahierarkiaa. Poika, joka ei tappele eikä ole oikealla tavalla urheilullinen, rikkoo sukupuolittuneita käyttäytymismalleja. Sama teema toistuu seuraavissa esimerkeissä.

”Tuuren kotikaupungissa Porissa **monet pojat pelaavat jääkiekkoa tai jalkapalloa,** mutta Tuurea ne eivät kuitenkaan kiinnostaneet. Siispä hän teki juuri niitä **asioita, joita hän itse halusi. Ei niitä, joita muut halusivat hänen tekevän.**”
(Tubettaja, laulaja ja näyttelijä Tuure Boelius, s. 2001, SP)

”Hänelle on **tärkeää rikkoa oletusta siitä, millainen on mies,** ja näyttää, että kyllä miehetkin osaavat tanssia, **eikä siinä ole mitään väärää.**”
(Tubettaja, laulaja, näyttelijä, Tuure Boelius, s. 2001, SP)

Boeliuksen tarinassa jääkiekon ja jalkapallon pelaaminen mainitaan itsestään selvinä harrastuksina pojille. Boelius ei kuitenkaan vastaa muiden asettamiin sukupuolinormeihin, vaan *päättää tehdä asioita, joita hän itse haluaa.* Näihin kuuluu esimerkiksi tanssiminen, joka Boeliuksen kokemuksen mukaan miellettiin naista-

paiseksi toiminnaksi. Sankaruus muodostuu siis sukupuolittavien oletusten rikkomisesta. *Ei ole mitään väärää tehdä* toisin kuin oletukset asettavat. Sanoma on selkeä. Diskurssilla pyritään laventamaan miehuuden ja poikuuden reunaehtoja ja toisaalta tarjoamaan samaistumispintoja niitä poikia varten, jotka jäävät heteronormatiivisen ja sukupuolinormatiivisen muotin ulkopuolelle (Nodelman, 2002, s. 12).

Toisin kuin edellä olevissa esimerkeissä, joissa poika joutui kärsimään ”tyttömäisestä” käyttäytymisestä, tyttö voi puolestaan hyötyä ”poikamaisista” mieltymyksistään, kuten seuraava esimerkki osoittaa:

”Nuori Maryan oli **rasavilli poikatyttö**, joka pelasi innokkaasti jääkiekkoa ja jalkapalloa.”

(Aktivistit ja vapaa toimittaja Maryan Abdulkarim, s. 1982, ST)

Abdulkarim-esimerkissä jääkiekkoa ja jalkapalloa pelaavaa tyttöä kutsutaan *poikatyttöksi*, jossa etuliitteellä on yleensä päinvastainen merkitys (vrt. Kokkonen, 2021, s. 215) kuin Henttisen esimerkissä, jossa häntä haukutaan tytöksi. Rasavilleys näyttäytyy lukijalle ominaisuutena, joka on poikkeuksellista tytölle. Seuraavassa katkelmassa kuvataan kuitenkin niitä esteitä, joita ”poikamaisia” mieltymyksiä omaava tyttö voi kohdata sukupuolensa takia.

”Hän antoi kaikkensa ja halusi kehittyä maailman parhaimmaksi pelaajaksi. Samaan aikaan hän ei voinut kuvitellakaan, että voisi joskus pelata työkseen – olla oikea jalkapalloammattilainen. Ei – **ammattilaisuus oli selvästi varattu pojille, jos oli muita uskominen.**”

(Jalkapalloilija Tinja-Riikka Korpela, s. 1986, SK)

Korpela-esimerkistä käy ilmi, että vaikka jalkapalloa pelaavia tyttöjä arvostetaan, kuuluu jalkapallon *ammattimainen pelaaminen* kuitenkin pojille. Korpela nouseekin tarinassaan sankariksi, koska hän on onnistunut rikkomaan tämän sukupuolittavan ajatuksen. Tarinan opetus ei jää lukijalle epäselväksi, kuten seuraava katkelma osoittaa. Sen tarkoituksena on näyttää tietä tytöille, jotka ovat valinneet sukupuolinormeista poikkeavan harrastuksen.

”Kun Tinja-Riikka ei lapsena tiennyt ketään jalkapalloilevaa naista, nykyään hänen luokseen saapuu silmät ihailusta säihkyen nimmareita pyytäviä pikkutyttöjä. Vaikka epäkohtia vielä on, **näiden tyttöjen ei tarvitse epäröidä, etteikö heistäkin ole tulevaisuuden jalkapallotähdiksi.**”

(Jalkapalloilija Tinja-Riikka Korpela, s. 1986, SK)

Sankaritarinoiden juoni alkaa useissa tapauksissa ongelman kuvauksesta, jonka jälkeen se ratkaistaan. Lopussa on jokin opetus ja lupaus paremmasta. Tällainen epäjärjestyksestä järjestykseen etenevä juonikaari on tärkeää lapsilukijalle, joka järjestelee maailmankuvaansa sankarihahmon tekojen kautta (Appleyard, 1990, s. 59–60). Näin käy myös Tuiskun tarinassa:

”Kerran koulukiusattu ja **omalaatuinen** avoin nuori poika **oli kasvanut kaikista muoteista ulos.**”

(Laulaja Antti Tuisku, s. 1984, SP)

Esimerkkisitaatti kuvaa *Sankaritarinoissa* toistuvaa vaikeuksista voittoon -juonikaavaa. Tällainen eteneminen toistuu lähes jokaisessa tarinassa: sankari on henkilö, joka kääntää *omalaatuisuutensa* voitoksi ja pyristelee irti muiden asettamista *muoteista*. Yksi keskeinen miessankareiden kohdalla toistuva käyttäytymisen *muotti* koskee tunteiden ilmaisua. Tätä miehuuden muottia tai käyttäytymisen mallia pyritään *Sankaritarinoissa* muuttamaan nostamalla esiin miessankareita, jotka käsittelevät ja näyttävät tunteitaan sekä puhuvat niistä avoimesti. Sama taustaoletus näkyy Reijomaan tarinassa:

”Etenkin **tunteista puhuminen on miehille vaikeaa**. On **vaikeaa puhua siitä, missä tuntee olevansa heikko**. Lasse oli nähnyt, että jotkut miehet lyövät toisiaan tai vaimoaan. Raivostuminen saa ihmisen tekemään tyhmyyksiä, jos hän **ei löydä sanoja ilmaistakseen itseään**.

(Pastori ja kirjailija Lasse Reijomaa, s. 1938, SP)

Reijomaa-esimerkissä kiteytyy oletus siitä, että *tunteista puhuminen on miehille vaikeaa*. Tämän selitetään hänen näkökulmastansa käsin sillä, että miehille *on vaikeaa puhua siitä, missä tuntee olevansa heikko*. Tunnetaitojen esitetään olevan siis sellaisia, joissa miehet ovat heikkoja. Ratkaisuksi tunnetaitojen puuttumisesta aiheutuvaan väkivaltaan esitetään tunteiden sanallista ilmaisua.

Sankaritarinoiden mieshahmot rikkovat siis tätä maskuliinisen mallin oletusta tai pyrkivät ainakin laajentamaan maskuliinisuuden reunaehtoja. Myös muissa lastenkirjoissa on viime aikoina pyritty uusintamaan poikana olemisen ehtoja, jolloin tarinat hyvin käyttäytyvistä, sensitiivisimmistä ja avoimemmista pojista ovat lisääntyneet (Nodelman, 2002, s. 12). Alla olevissa esimerkeissä kuvataan tunnetaitoisia mieshahmoja.

”Armanilla ei ole kameran edessä suojamuuria. Hän **näyttää tunteensa ja kohtaa ihmiset aidosti.**”

(Toimittaja Arman Alizad, s. 1971, SP)

”Lasse osasi puhua näille miehille. Hän osasi kohdata heidät tuomitsematta eikä pelännyt puhumattomia miehiä. Hän näki, miten juuri **puhuminen on avain kaikkien ongelmien ratkaisuun.**”

(Pastori ja kirjailija Lasse Reijomaa, s. 1938, SP)

Alizadin tarinan esimerkissä sankarillisuus näyttyy tunteiden avoimena näyttämisenä ja ihmisten aitona kohtaamisena. Reijomaa-esimerkissä näiden teemojen lisäksi myös puhuminen näyttyy ratkaisuna miesten kokemiin ongelmiin. *Sankaritarinoissa* nostetaan esille myös kuuntelemisen tärkeys. Tämä käy ilmi seuraavassa esimerkkisitaatissa.

”Kun Jouko leikkaa hiuksia, hän samalla **kuuntelee** tarinoita köyhyydestä, sairauksista ja kiusaamisesta. Hän pitää huolta heistä, joista moni ei piittaa. Hän **koskettaa ja välittää** eikä koskaan tuomitse, koska jokainenhan tekee virheitä välillä. Jouko saa ihmisen näyttämään siistiltä, mutta **myös tuntemaan itsensä hyväksi**. Jokaisen leikkauksen jälkeen **hän halua asiakastaan.**”

(Parturi-kampaaja Jouko Näivä, s. 1986, SK)

Näivän esimerkissä myös *kosketetaan* – jopa *halataan* ja *välitetään* toisesta ihmisestä. Sankarillisuuden ja maskuliinisuuden diskurssia rakennetaan Näivän esimerkissä moraalisisista hyveistä käsin, jonka vuoksi diskurssi on hyvin voimakas ja lukijaa puhutteleva. Näivän hyveiksi kuvataan hänen tuomitsemattomuutensa ja toisista – myös syrjityistä ja tuntemattomista – ihmisistä välittäminen. Kirjoitustapa on luultavasti tarkoituksellisesti jopa moraalinen, koska tavoitteena on välittää lapsilukijalle sellaisia sosiokulttuurisia arvoja, joita lasten toivotaan tarinoista omaksuvan (Stephens, 1992, s. 3). Seuraavan miessankarin kohdalla rikotaan myös terapiassa käymisen tabua:

”Maailmalla kohdatut karut tilanteet ja ihmiskohtalot jäävät välillä hänen mieleensä kummittelemaan. Rankimpien reissujen jälkeen hän on käynyt **terapeutilla purkamassa tuntojaan.**”

(Toimittaja Arman Alizad, s. 1971, SP)

Alizad-esimerkissä kerrotaan hänen käyneen *terapeutilla purkamassa tuntojaan*. Valkosen ja Lindforsin (2012) mukaan miesten on naisia vaikeampaa hakeutua

psykoterapeutin vastaanotolle, ja tämän arvellaan johtuvan hegemoniseen maskuliinisuuteen liitetystä sosiokulttuurisista normeista. Sillä, että Alizadin terapiassa käynti nostetaan tarinassa esiin, pyritään luultavasti rikkomaan tähän normiin liittyvää yksin pärjäämisen diskurssia ja samalla normalisoimaan terapiassa käyntiä. Tällainen kehitys vahvistaa käsitystä siitä, että lasten- ja nuortenkirjallisuudessa ei juuri ole tänä päivänä enää tabuja (Heikkilä-Halttunen, 2013b, s. 249).

Sukupuolittavien käyttäytymismallien rikkojat -diskurssi tekee näkyväksi niitä arkipäiväisiä sukupuolittamisen tapoja, jotka rajoittavat yksilön käyttäytymistä. Tarinoiden motiivina on valottaa ongelmakohtia ja osoittaa sankarillisten esimerkkien voimalla ratkaisuja niihin. *Sankaritarinoissa* rikotaan ja rakennetaan erityisesti poikien käyttäytymistä ohjaavia normeja, jotka näyttäytyvät tarinoissa vahingollisina etenkin niille pojille, jotka eivät täytä perinteisiä maskuliinisuuden tai heteronormatiivisuuden malleja. Tämä päämäärä kytkeytyy lastenkirjallisuuden laajempaan diskurssiin, jonka tarkoituksena on aktiivisesti laajentaa poikana olemisen rajoja ja maskuliinisuuden rakenteita (Nodelman, 2002, s. 12). Samalla tarve rikkoa normeja heijastelee kulttuurista muutosta, sillä lastenkirjat kertovat aina laajemmin tietyn ajan ja kulttuurin tarpeista (Stephens, 1992, s. 3; Nodelman, 2002, s. 10).

Sen sijaan naissankarit rikkoivat käyttäytymismalleja tekemällä *poikamaisia* asioita, kuten pelaamalla jääkiekkoa tai leikkimällä pyssyllä. *Poikatyttöys* ei kuitenkaan näyttäydy negatiivisessa valossa (vrt. *tyttö* haukkumasanana pojalle), mikä on yhteneväinen myös muissa lastenkirjoissa ilmenevän diskurssin kanssa, jonka mukaan maskuliinisia piirteitä arvostetaan henkilön sukupuolesta riippumatta (vrt. Kokkonen, 2021, s. 215; Nodelman, 2002, s. 11). Diskurssi nousee laajemmasta heteronormatiivisesta diskurssista, jossa yksilön maskuliiniset ominaisuudet nähdään feminiinisiä ominaisuuksia arvostetumpina (Lehtonen, 2003, s. 88).

7.2.2 Sukupuolen ilmaisun rikkojat

Tämän tutkielman sukupuolen ilmaisun rikkomisen diskurssissa tarkoitetaan sukupuolen ilmaisulla yksilön ulkonäköön liittyviä seikkoja, kuten pukeutumista, meikkaamista ja kampauksia. Tämä diskurssi oli löydettävissä *Sankaritarinoissa* usean eri sankarin kohdalla, sukupuoleen katsomatta. Sekä tytöt, pojat että muunsukupuoliset sankarit kohtasivat sukupuolen ilmaisua rajoittavia normeja ja myös rikkoivat niitä. Seuraavaksi avaan diskurssia aineistositaattien avulla enemmän.

”1800- ja 1900- lukujen taitteessa miehet ja naiset tapasivat pukeutua hyvin eri tavoin. Mutta Venny oli rohkea, ja hän halusi liikkua hameiden ja korsettien hidastamatta vauhtiaan. Oli siinä muilla ihmettelemistä, kun Venny pyöräili postireissuillaan pitkiin housuihin ja lapikkaisiin sonnustautuneena. Se oli pitkien hameiden aikana melkoinen kannanotto miesten ja naisten tasa-arvon puolesta.”

(Taidemaalari Venny Soldan-Brofeldt, 1863–1945, SK)

Sukupuolen ilmaisun rajoja määrittelevät erilaiset aikaan ja paikkaan sidotut kulttuuriset ja sosiaaliset normit. Tämä tarkoittaa sitä, että tietyssä ajassa ja paikassa sukupuolta on lupa ilmaista vapaammin kuin toisessa. (Lehtonen, 2003, s. 23–26.) Yllä olevassa katkelmassa kuvataan 1800- ja 1900-lukujen vaihteen miesten ja naisten pukeutumista sääteleviä normeja. Tarinan sankari rikkoo sukupuoleen sidottua sääntöä, jonka mukaan naisten tulee pukeutua hameisiin ja korsetteihin. Sukupuoltaan toisin ilmaisemalla sankari rikkoo omalta osaltaan sukupuolinormeja (Butler, 2006, s. 235). Valinta tehdä toisin nousee tarinan mukaan sankarin rohkeudesta ja käytännöllisyydestä käsin, mutta katkelmassa nostetaan esiin myös pukeutumisen poliittisuus. Pukeutuminen ei ole ainoastaan yksilön keino ilmaista sukupuoltaan, vaan se on *kannanotto miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta*. Myös seuraavissa katkelmissa naiset rikkoivat ulkonäköön liittyviä sukupuolinormeja.

”Itsepäinen ja käytännöllinen Anni piti aina lyhyttä tukkaa ja sellaisia vaatteita, joissa oli helppo liikkua, vaikka se oli epätavallista. Hän toimi aina kuten parhaaksi katsoi.”

(Partiojohtaja, voimistelunopettaja Anni Collan, 1876–1962, ST)

”Kauhtuneessa miesten vakosamettipuvussa ja harmaassa lippalakissa hän asteli tottuneesti tietä pitkin. - - Hän leikkasi hiuksena lyhyeksi niin kuin miehillä ja kapinoi perinteisiä maalaustapoja vastaan. Hän halusi seikkailla, olla vapaa ja maalata niin kuin häntä itseään huvitti”

(Taidemaalari Ellen Thesleff, 1869–1954, ST)

Yllä olevien katkelmien sankarit rikkovat samaisen ajanjakson ulkonäköä koskevia normeja. Myös Collan-esimerkissä lyhyttä tukkaa ja housuihin pukeutumista perustellaan käytännöllisyydestä käsin, ja käytäntöön panevana voimana pidetään sankarin itsepäisyyttä. Thesleff-esimerkissä lyhyttä tukkaa kuvataan miesmäiseksi, sillä normien mukaisesti naisella kuului olla pitkät hiukset. Kapina perinteisyyttä vastaan ilmenee myös maalaustavoissa ja halussa olla vapaa. Emansipatorisesta näkökulmasta tarkasteltuna tarinoiden naissankareiden hiusten leikkaaminen ja miesten vaatteisiin pukeutuminen liittyy laajemmin 1800- ja 1900-lukujen taitteen Suomessa alkaneeseen ensimmäiseen sukupuoliradikalismien aaltoon. Sen myötä naiset alkoivat vaatia itselleen yhtäläisiä oikeuksia miesten rinnalla ja yrittivät vapautua miesten vallasta. Naiset pyrkivät aktiivisesti pääsemään pois kotiin ja perheeseen sidotusta yksityisestä elämänpiiristä julkiseen toimintapiiriin. (Heiskala & Husso, 2016, s. 193–195.) Sukupuolen ilmaisuun liittyy siis myös poliittinen diskurssi, koska sen avulla voidaan ilmaista tyytymättömyyttä totuttuihin ja annettuihin sukupuolinnormeihin, ja tehdään tilaa uudelle.

Ulkonäköä koskevat normit koskevat naisten lisäksi myös miehiä. Maskuliiniset stereotyyppit oikealla tavalla ilmaistusta miehuudesta ovat haitaksi yhtä lailla miehille ja pojille, koska ne kaventavat yksilön tapoja olla olemassa (Nodelman, 2002, s. 2). Tämä käy ilmi seuraavassa katkelmassa.

”Vaikka **sukupuolirooleista** puhutaan seurakunnissa nykyään avoimemmin, ei ole itsestään selvää, että **kirkon sisällä voi toimia mies, joka näyttää naiselta ulospäin.**”

(Kirkkoherra Harri Henttinen, s. 1965, SP)

Jos 1800–1900-lukujen taitteen naiset kapinoivat heihin kohdistuneita ahtaita sääntöjä vastaan pukeutumalla *miesmäisesti*, niin yllä oleva Henttisestä kertova tekstisitaatti osoittaa, että tänä päivänä miehet käyvät samankaltaista taistelua sukupuolittuneita pukeutumismormeja vastaan. Tarinassa Henttinen on sankari, joka uskaltaa taistella konservatiivisia pukeutumismormeja vastaan ilmaisemalla omaa sukupuoltaan epäsovinnaisella tavalla. Hän on *mies, joka näyttää naiselta ulospäin*, eli ei täytä perinteisen maskuliinisuuden kriteereitä. Sama teema toistuu seuraavassa esimerkissä.

”Teini-ikäisenä Matti alkoi **meikata, käyttää koruja ja pukeutua näyttävästi**. Samaan aikaan Suomessa vaikutti menneiden vuosikymmenten ihanteista ammentava diinarimuoti, eikä **erilaiselta näyttäviä nuoria katsottu hyvällä. Turpaanvedon uhka ei saanut Mattia luopumaan tyylistään.**”
(Rock-muusikko Michael Monroe, s. 1962, SP)

Yllä olevan esimerkin sankari rikkoo rohkeasti sekä sukupuolistereotyyppioita että aikansa muoti-ihanteita pukeutumalla omalla tyyllillään. Dramaattinen ilmaus *turpaanvedon uhkasta* vetoaa lukijaan ja voimistaa viestiä siitä, että muiden mielipiteistä ei pidä välittää. Tarinan opetus on vastaisku stereotyyppioiden voimalle. Sukupuolistereotyyppioita rikkova henkilö voi kokea väkivallan uhkaa (Juvonen, 2016, s. 44–45), mutta kuten Monroen esimerkki osoittaa, tuon uhan yläpuolelle voi nousta rohkeuden avulla.

Vaikka sukupuolinormit kohdistuvat vahvimmin nuoriin ja aikuisiin, myös lapsiin kohdistuu valtavasti erilaisia sukupuolirooliodotuksia. Lasten keskinäisessä vuorovaikutuksessa neuvotellaan sukupuolen ilmaisun säännöistä, mutta kaiken tämän taustalla vaikuttavat opitut kulttuuriset sukupuoleen liitetyt asenteet ja odotukset. (Kujala & Syrjäläinen, 2010, s. 30.) Koska *Sankaritarinoiden* kohdeyleisönä ovat lapset, on erityisen mielenkiintoista, millaisia tarinoita kerrotaan sankareiden lapsuudesta. Sen vuoksi tarkastelen seuraavaksi sankareita, joiden tarinoissa ilmeni lapsena koettuja sukupuolen ilmaisuun liittyviä diskursseja.

”Mert oli onnekas, koska ei joutunut kokemaan koulussa rasismia taustansa takia, mutta **hänen muista pojista poikkeava habituksensa ärsytti luokkakavereita**. Häntä **haukuttiin usein tytöksi ja homoksi**. Mert sulki korvansa kiusaamiselta, mutta hän **eristäytyi ja jäin ilman kavereita.**”
(Muotitaiteilija Mert Otsamo, s. 1990, SP)

Yllä olevassa tekstisitaatissa toisuu hegemoninen heteronormatiivinen diskurssi siitä, miten *muista pojista poikkeava habitus*, eli ulkoinen olemus, leimataan vertaisten toimesta *tyttömäiseksi*. *Tyttö* ja *homo* ovat haukkumasanoja, joita käytetään pojasta, joka ei täytä niin kutsuttua poikakoodia, eli normien mukaista maskuliinista tapaa olla poika (Nodelman, 2002, s. 12). Tässä tarinassa vääränlainen sukupuolen ilmaisu johtaa kiusaamiseen ja jopa eristäytymiseen (Juvonen, 2016, s. 44–45). Poikakoodin rikkomista kuvataan myös seuraavassa katkelmassa.

”Harri oli **hentorakenteinen ja pehmeäpiirteinen poika**, joka rakasti nukkeja, kirkkaita värejä ja kauniita tavaroita. Autot ja sotaleikit eivät Harria kiinnostaneet. **Hän halusi meikata ja pukeutua äitinsä vaatteisiin.** ”
(Kirkkoherra Harri Henttinen, s. 1965, SP)

Henttinen-esimerkissä nousee esiin lasten lelujen kategorisointi tyttöjen ja poikien leluiksi (ks. Kujala & Syrjäläinen, 2010, s. 30). Tarinassa otetaan esiin, että poika valitsee *autojen* ja *sotaleikkien* sijaan *nuket* ja *kauniit tavarat*. *Hentorakenteisuus* ja *pehmeäpiirteisyys* liitetään usein feminiiniseen ideaaliin ja niillä kuvataan Henttisen fyysisiä ominaisuuksia. Kuvailuilla pyritään muistuttamaan, että pojatkin ovat fyysisiltä ominaisuuksiltaan monenlaisia, mutta tietyllä tavalla ne myös toisintavat perinteistä ”feminiinisten poikien” ja ”maskuliinisten poikien” vastakkainasettelua (vrt. Nodelman, 2002, s. 13–14). Esimerkissä kerrotaan Henttisen *halusta meikata ja pukeutua äitinsä vaatteisiin*, mikä osaltaan tuo hyväksyttäväksi lapsille luontaisen tarpeen kokeilla eri sukupuolirooleja (vrt. Kujala & Syrjäläinen, 2010, s. 30). Sama teema jatkuu seuraavassa esimerkissä.

”Lennin äiti oli kirjoittanut sosiaaliseen mediaan pitkän kirjoituksen siitä, miten **taitoluistelevaa Lenniä kiusattiin, koska hän rakasti mekkoja**. Juho päätti toimia. Hän lainasi ystävältään kukkamekon ja otti itsestään kuvan mekossa. Kuvaa hän kirjoitti, että **jokainen voi pukeutua mekkoon ja lakata kynnet, eikä sen tarvitse olla yhtään outoa.** ”
(Pursimies, Juho Pylvänäinen, s. 1983, SK)

Yllä olevassa tekstikatkelmassa sankarimaisuus ilmenee Pylvänäisen tavassa vastata ahtaisiin sukupuolen ilmaisua koskeviin normeihin. Esimerkillään hän asettaa itsensä alttiiksi kiusaamiselle, suojellakseen heikommassa asemassa olevaa tuntematonta poikaa. Toiminta on hyvä esimerkki tämän päivän aktivisista. Monet aktivismin muodot ovat helposti toteutettavissa sosiaalisen median kanavien ansiosta. Potentiaalisesti vastaavanlaiset tempaukset voivat herättää mediahuomiota, jonka myötä yleinen keskustelu aiheesta voi kasvaa. Pylvänäisen tarinan opetus on selvä, jokaisen tulee voida ilmaista sukupuoltaan ulkoisesti ilman sukupuoleen liitettyjä rajoittavia normeja. Kuvaus sankarillisesta toiminnasta puhuttelee nuorta lukijaa: esimerkin voima on merkittävä.

Sukupuolen ilmaisuun liittyy tarinoissa vahvasti itsepäisyyden, rohkeuden tai epäsovinnaisuuden diskurssi, joka toimii voimaannuttavana tekijänä sankareiden elämässä. Sankaruus on näissä esimerkeissä sitä, että uskaltaa rikkoa sukupuolen ilmaisun rajoja, joita aika, sukupuolinormit ja heteronormatiivisuus määrittelevät. Erityisesti naisten tarinoissa rakennetaan kuvaa menneisyydestä, josta nousee esiin naisten emansipatorinen näkökulma. Miesten tarinoissa ei historiaa niinkään avata. *Sankaritarinoissa* sukupuolen ilmaisun rajoja rikkovat historiassa naiset, mutta tämän päivän esimerkeissä nostetaan esiin miehiä. Sukupuolen ilmaisun diskurssin mukaan naiset ovat saavuttaneet sukupuolen ilmaisun vapauden 1800- ja 1900-lukujen vaihteen naisradikalismien aikana, mutta miehillä ja pojilla on yhä työnsarkaa jäljellä.

7.2.3 Ammatillisen segregaaation murtaajat

Työelämän ja koulutuksen segregaaation murtaminen on näkyvä diskurssi nimenomaan naissankareiden tarinoissa. Naisten erilaisia ammatinvalintoja nostetaan *Sankaritarinoissa* korostetusti esille, mikä on yhteneväinen sen yhteiskunnassa paljon esillä olleen diskurssin kanssa, jonka mukaan työelämän segregaaation lieventämiseksi erityisesti naisten tulisi tehdä erilaisia alavalintoja (Brunila & Edström, 2016, s. 10–11). Ainoastaan yhdessä miessankarin tarinassa kuvataan sitä, miten ammatinvalinta voi olla sukupuolittunutta. Tämä ilmenee seuraavassa esimerkissä.

”Isään Mertillä oli ristiriitainen suhde. **Isä toivoi pojalleen miehekkäämpää ammattia.** Vasta kun Mert pyysi häntä katsomaan näytöstään, isän käsitys muuttui. Kun hän näki näytöksen jälkeen yleisön nousevan seisomaan ja osoittavan suosiotaan Mertille, hän myönsi olevan ylpeä pojastaan.”
(Muotitaiteilija Mert Otsamo, s. 1990, SP)

Otsamo-esimerkissä kuvataan isän odottaneen pojalleen *miehekkäämpää* ammattia, siis sellaista, joka on yhteisön sukupuolinormien mukaisesti hyväksyttyä miehelle. Isän näkökulma on ristiriidassa Otsamon omien halujen kanssa. Tarinan mukaan Otsamo rikkoo käsitystä siitä, minkälainen ammatti on tarpeeksi *miehekäs* ja miehelle siis oikeanlainen. Sankaritarinalle ominaisesti isä on lopulta kuitenkin ylpeä poikansa valinnasta, tosin vasta kun näkee hänen menestyksensä. Pojan menestys siis on merkittävämpää kuin se, millaisella alalla hän menestyy. Myös naisten tarinoissa kuvattiin sitä, miten vanhempien ammatilliset

odotukset olivat sukupuolittuneita, eivätkä linjassa sankareiden omien kiinnostuksen kohteiden kanssa. Tämä todetaan alla olevassa esimerkissä.

”**Vanhemmat ehdottivat**, että hän ryhtyisi **opettajaksi**, mutta se ei Sirkkaa kiinnostanut.”

(Talousvaikuttaja Sirkka Hämäläinen, s. 1939, ST)

Hämäläisen ja Otsamon sankaruus on tarinoissa siis sitä, että he ovat valinneet vanhempiensa ja yhteiskunnan sukupuolittuneiden odotusten vastaiset ammatit. On kiinnostavaa huomata, että sankarit ovat tehneet valintansa varsin eri aikoina. Edellä mainittujen sankareiden syntymäajat eroavat viidelläkymmenellä vuodella toisistaan, ja vaikka siinä aikana on tapahtunut Suomessa edistysaskelia, on aihe yhtä relevantti. Tänä päivänä miesten on yhä asenteellisesti vaikeaa työskennellä naisemmistöisillä aloilla (Kuusi ym., 2009, s. 43) ja naisten on vaikea päästä työskentelemään miesvoittoisille aloille (vrt. Manzi & Heilman, 2021; Tilastokeskus, 2021, s. 59).

Ammatillisen segregaatian juuria selitetään *Sankaritarinoissa* tasa-arvon historiolla. Tasa-arvon diskurssi on vahva 1800- ja 1900-lukujen vaihteen naissankareiden tarinoissa, kuten seuraavassa esimerkissä tuodaan esiin.

”Lucinan huomio kiinnittyi kuitenkin kirjeen viimeiseen lauseeseen: ”**Vahinko vain, että tuo tyttö ei ollut poika.**” Tuolloin 8-vuotias Lucina ymmärsi, että lause ei ollut hänelle eduksi. Sen merkitys selvisi kuitenkin hänelle vasta myöhemmin. Kasvaessaan Lucina ymmärsi, että **tytöt ja naiset eivät saaneet tehdä samoja asioita kuin miehet. Kaikki tytöt eivät päässeet kouluun, eivätkä naiset saaneet toimia monissa ammateissa eivätkä äänestää vaaleissa.**”

(Koulunjohtaja ja poliitikko Lucina Hagman, 1853–1946, ST)

Hagmanista kertovan tarinan esimerkissä kuvataan sukupuolen vuoksi kohdattua eriarvoisuutta. Tyttöys oli 1800-luvun Suomessa vähemmän arvokasta kuin poikana oleminen. Sukupuolten epätasa-arvo heijastui yksilön kokemuksen lisäksi laajemmin niin koulutukseen, työelämään kuin politiikkaan. Miehet olivat niitä, jotka saivat vaikuttaa julkisessa elämänpiirissä, naisten tullessa toiseutetuiksi (Heiskala & Husso, 2016, s. 194). Sankaritarinoissa koulutus näyttäytyy keinona, jonka avulla naisten oli aikoinaan mahdollista päästä pois kodin suljetusta piiristä (Heiskala & Husso, 2016, s. 194), kuten seuraava katkelma osoittaa.

”Paljon ihmeteltiin, miksi Lucinan koulussa **ei opetettu ollenkaan kotitaloutta**. Lucinan vastaus oli: **”Tytöjen pitää oppia matematiikkaa, kemiaa ja fysiikkaa!”**

(Koulunjohtaja ja poliitikko Lucina Hagman, 1853–1946, ST)

Yllä olevassa esimerkissä rakennetaan kuvaa siitä, miten tyttöjä oli jo pitkään koulutettu niin, että heidän oli mahdotonta sijoittua aloille, joissa tarvittiin oppia aineista, joita tavallisesti saivat opiskella vain pojat. Samalla kun tarinoissa rakennetaan sukupuolittuneiden alojen historiaa, pyritään niiden avulla välittämään viestiä tämän ajan tytöille. Tyttöjen tulisi opiskella maskuliiniseksi miellettyjä oppiaineita ja rikkoa niihin edelleenkin liittyviä sukupuolistereotyyppioita (Brunila & Edström, 2016, s. 24). Seuraava sitaatti kertoo ilmiöstä kahden tytön näkökulmasta käsin.

”Maijasta ja Reetasta tuli ystäviä, koska **he olivat ainoat tytöt lukion fysiikantunnilla**. He juttelivat luokassa lappujen välityksellä fysiikasta, vaikka **opettaja luuli heidän puhuvan pojista.**”

(Nyhtökauran keksijät Maija Itkonen s. 1977 & Reetta Kivelä s. 1977, ST)

Itkosen ja Kivelän tarinan esimerkissä kuvataan tyttöjen kohdanneen sukupuolensa vuoksi ennakkoluuloja fysiikantunnilla. Tytöt ovat innostuneita fysiikasta, mutta *opettaja luulee heidän puhuvan pojista*. Esimerkki osoittaa käytännössä sitä, minkälaisia asenteita tytöt voivat kohdata opiskellessaan pojille miellettyjä tieteenaloja. Tyttöjä ei oteta tarinassa vakavisti, jonka vuoksi he ehkä olivatkin *ainoat tytöt lukion fysiikantunnilla*. Esimerkki osoittaa käytännössä, miten sukupuolistereotyyppiat voivat muodostaa esteitä eri tieteenaloille opiskeluun ja sillä tavoin vahvistaa sukupuolittuneiden alojen eriytymistä.

Sankaritarinoissa kuvataan naisten kohtaamia haasteita heidän hakeutuessaan ammatteihin, jotka kiinnostavat heitä siitä huolimatta, että ne eivät ole tyypillisiä naisten valintoja. Tarinoissa kerrotaankin haasteiden johtuvan nimenomaan sukupuolesta, kuten alla olevassa katkelmassa käy ilmi.

”Tunne oli selittämätön, mutta Orvokki halusi palavasti lentäjäksi. Kaikkialla tuli kuitenkin **seinä** vastaan. **”Lentäminen ei ole naisille”**, hänelle sanottiin.”

(Lentokapteeni Orvokki Kuortti, s. 1932, ST)

Kuortti-esimerkissä kuvataan hänen kohdanneen sukupuolensa takia eriarvoisuutta, jota kuvataan metaforisesti *seinäksi*. Sukupuolia eriarvoistavat normit ovat sellaisia, mihin naiset törmäävät kuin seinään. Sankaritarinoiden naiset eivät kuitenkaan tyydy annettuun asemaansa, vaan rikkovat esteitä, joita heille sukupuolensa vuoksi asetetaan. Alla olevissa esimerkeissä naissankarit voimaantuvat ja voittavat esteet.

”Vain yksi nainen oli Saria ennen hakenut palopelastajaksi, mutta ei ollut läpäissyt pääsykokeita. Moni kuvittelikin, että testit olisivat naisille liian rankat. Sari oli kuitenkin harjoitellut kuntosalilla niin paljon, että tiesi pärjäävänsä.”
(Palopelastaja, Sari Rautiala, s. 1974, ST)

”Minä puhkaisin aikamani heikoilla voimillani yhteen seinään reiän, josta minun jälkeeni on tullut jo 200 tyttöä.”
(Maanmittausinsinööri Sirkka Liakka, 1908–1999, ST)

Rautiala-esimerkissä mahdottomalta tuntuva rajoitus voitetaan sinnikkäällä harjoittelulla ja sen tuomalla itsevarmuudella. Sankarillinen tarina toistuu myös Liakka-esimerkissä, jossa sukupuolesta johtuvaa estettä kuvataan Kuortti-esimerkin tavoin myös *seinäksi*. Liakka on tarinan mukaan onnistunut puhkaisemaan tähän seinään reiän ensimmäisenä naisena, jonka jälkeen myös muiden naisten on ollut mahdollista hakeutua alalle töihin. Yllä olevien esimerkkien henkilöt ovat ammatiltaan lentokapteenoja, palopelastajia ja insinöörejä – kaikki siis miesvoittoisilta aloilta. Alojen miesvoittoisuutta selitetään seuraavissa tarinoissa yritysten tapana suosia miehiä naisia enemmän.

”Aikuisena Linda meni opiskelemaan Yhdysvaltoihin. Siellä hän huomasi, että suurin osa ohjelmoijista oli miehiä. Tietokoneiden historiassa oli kuitenkin ollut paljon naisia, kunnes isot yritykset olivat alkaneet maineensa vuoksi suosia miehiä.”
(Koodauslähettiläs ja lastenkirjailija Linda Liukas, s. 1986, ST)

”Saara kuitenkin pani merkille, että monissa tapahtumissa puhumassa oli vain miehiä, vaikka saman alan asiantuntijoissa olisi vaikka kuinka paljon naisia. Sen vuoksi ihmiset saattoivat luulla, etteivät naiset olleet yhtä hyviä asiantuntijoita, vaikka se ei pitänyt paikkaansa.”
(Tutkija ja aktivisti Saara Särnä, s. 1975, ST)

Liukas-esimerkissä todetaan, että *isot yritykset suosivat maineensa vuoksi miehiä*. Särmä-esimerkissä selitetään, että miesten suosiminen johtaa siihen, että *naisia ei pidetä yhtä hyvinä asiantuntijoina*. Epäreiluuden ja epätasa-arvon diskurssit ovat vahvoja näiden naissankareiden tarinoissa. Stereotyyppiset oletukset siitä, mikä sukupuoli voi toimia milläkin alalla näyttäytyy epäreiluna ja sukupuolten tasa-arvoa heikentävänä asiana (vrt. Kuusi, Jakku-Sihvonen & Koramo, 2009, s. 15).

Sankarinaiset eivät kuitenkaan jää sukupuolistereotyyppien passiivisiksi uhreiksi, vaan nousevat rohkeiksi ja aktiivisiksi toimijoiksi. Alla olevassa tekstissä kuvataan Rehnin olevan toimeenpanija, joka ottaa kantaa ja edistää konkreettisesti naisten ja miesten välistä tasa-arvoa. Tarinassa armeijan käyminen on naisten oikeus (vrt. miesten velvollisuus), mutta asepalveluksen tasa-arvoa ei problematisoida sen enempää.

”Elisabeth ajatteli, **että myös naisten on saatava käydä armeija, jos he haluavat**. Niinpä Elisabethin ollessa ministeri syntyi lakimuutos, jossa naisten asepalvelus tuli mahdolliseksi. Elisabeth pani toimeen myös lain, joka määräsi, että **tärkeissä julkisissa tehtävissä on oltava mukana sekä miehiä että naisia**.”
(Poliitikko Elisabeth Rehn s. 1935, ST)

Rehn-esimerkissä puhutaan nimenomaan siitä, miten *julkisissa tehtävissä* on oltava mukana sekä miehiä että naisia. Tämä ilmaisu liittyy *Sankaritarinoissa* useasti toistuvaan diskurssiin, jota kutsun ”lasikattoja rikkovat naiset” -diskurssiksi. Lasikatto on metafora, jota on käytetty laajasti kansainvälisesti kuvaamaan naisten mahdollisuuksien puutetta edetä urallaan (Manzi & Heilman, 2021). Etenkin miesvoittoisilla aloilla naiset sekä muut vähemmistöt ovat kohdanneet näkymättömäksi kuvailtuja esteitä, jotka estävät heidän kehityksensä johtajiksi ja esihenkilöiksi. Tämä sukupuolia eriarvoistava ilmiö on lisännyt sukupuolistereotyyppioita siitä, että vain yksi sukupuoli on pätevä toimimaan korkeissa valta-asemissa. Lasikattojen rikkomisesta puhutaan siis silloin, kun nainen tai vähemmistön edustaja on onnistunut murtamaan nämä stereotyyppit ja esteet, ja päässyt korkeaan asemaan sukupuolestaan tai vähemmistöasemastaan huolimatta. (Manzi & Heilman, 2021, s. 258.) Seuraavissa esimerkeissä kuvataan ilmiötä suomalaisten naisten näkökulmasta käsin.

”Elisabeth lähti ehdolle myös presidentinvaaleihin. Sitä ennen kaikki Suomen presidentit olivat olleet miehiä. - - Hän oli saanut monet ymmärtämään, **ettei ole mitään syytä, miksi presidentin pitäisi olla mies**. Seuraavissa vaaleissa presidentiksi valittiinkin ensimmäistä kertaa nainen.”
(Poliitikko Elisabeth Rehn, s. 1935, ST)

”Jälkensä historiaan Anneli jätti toimimalla pääministerinä. Tämä on erityistä siksi, että pääministerillä on Suomessa enemmän valtaa kuin kenelläkään muulla päättäjällä, **eikä tehtävään ollut valittu yhtäkään naista ennen Annelia**.”
(Poliitikko, Anneli Jäätteenmäki, s. 1955, ST)

Sankaritarinoissa lasikaton rikkojiksi nostetaan naisia, jotka toimivat politiikassa näkyvillä paikoilla. Rehnistä kertovassa katkelmassa todetaan, *ettei ole mitään syytä, miksi presidentin pitäisi olla mies*. Toisessa katkelmassa sankariksi nousee Jäätteenmäki, joka on onnistunut rikkomaan lasikaton tullessaan valituksi ensimmäisenä naisena Suomen pääministeriksi. Poliitikkoina työskenteleviä naisia mainitaan *Sankaritarinoissa* yhteensä kaksitoista. Myös seuraavassa esimerkkitilanteissa kuvataan ilmiötä naisen näkökulmasta käsin.

”**Suurin osa puolueiden johtajista on ollut ja on yhä keski-ikäisiä miehiä, ja heidän joukossaan Li on poikkeus**. Hän ei silti tahdo erottua joukosta ikänsä ja sukupuolensa vuoksi, vaan sillä että **osaa, tietää ja pärjää**.”
(Poliitikko Li Andersson, s. 1987, SK)

Yllä siteeratussa Anderssonista kertovassa tarinassa kuvataan poliittisten johtajien miesvaltaisuutta, joka näkyy yhä siinä, että nainen erottuu sukupuolensa vuoksi joukosta. Nuoren naisen asemaa suhteessa keski-ikäisiin miehiin problematisoidaan tekstissä avoimesti. Tekstissä nostetaan esiin sukupuoli ja ikä, mutta jätetään mainitsematta muut intersektionaaliset tekijät, kuten syntyperä ja sosio-ekonominen asema, joiden tiedetään vaikuttavan työelämän eriarvoisuuteen laajemmin (Karkulehto ym., 2012, s. 17; Korvajärvi, 2016, s. 158.) Katkelmassa yksilön osaaminen, tietäminen ja pärjääminen nähdään ominaisuuksina, joiden ei tulisi liittyä sukupuoleen tai ikään.

Ammatillisen segregaaation murtaajat -diskurssissa pyritään valottamaan työelämän sukupuolittuneisuuden syitä. *Sankaritarinoissa* syitä selitetään epätasa-arvon historiasta käsin, joka heijastuu edelleen naisten vaikeutena edetä urallaan samalla tavalla kuin miesten. Suomessa on pitkään rakennettu kulttuurista dis-

kurssia Suomesta maana, jossa tasa-arvo on jo saavutettu suoraviivaisen ja sitkeän taistelun tuloksena (Brunila, 2009, s. 168). *Sankaritarinat* yhtäältä liittyvät tähän diskurssiin tuomalla esiin tarinoita sinnikkäistä feministeistä ja muokkaavat tätä diskurssia tuomalla esiin tasa-arvotyön vaiheikkuutta. Tarinoiden tasa-arvon uranuurtajat ovat naisia, joiden kuvaus toistaa diskurssia feministeistä sitkeinä ja itsevarmoina vastarintaan kulkevin sankareina (vrt. Brunila, 2009, s. 151).

Lasikattoja rikkovat naiset -diskurssi näyttäytyy sekä selittävänä tekijänä työelämän sukupuolittuneisuuteen että esimerkillisenä voimana, josta tyttölukijoiden halutaan voimaantuvan. Yhtenä segregaaation murtamisen keinona muistutetaan siitä, että tyttöjen ja naisten kannattaa opiskella luonnontieteitä, joita on perinteisesti pidetty maskuliinisina tieteenaloina. Tämä ajatus nousee laajemmasta yhteiskunnallisesta diskurssista, johon esimerkiksi nykyinen opetussuunnitelma on pyrkinyt vastaamaan korostamalla sukupuolittetun opetuksen merkitystä (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2010, s. 28). Sukupuolistereotyyppien rikkomisella on ehdottomasti paikkansa, mutta tasa-arvon näkökulmasta diskurssi, joka korostaa ainoastaan naisten siirtymistä mievoittoisille työsektoreille ei ole ongelmaton (Brunila & Edström, 2016, s. 10–11). Todellisuudessa työelämän rakenteisiin vaikuttavat sukupuolen lisäksi myös muut eroa tuottavat tekijät, joita intersektionaalista ymmärrystä lisäämällä voidaan ottaa paremmin huomioon tulevaisuudessa (Karkulehto ym., 2012, s. 17; Korvajärvi, 2016, s. 158).

7.2.4 Heteroperheideaalin murtajat

Heteroperheideaalilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa heteronormatiivisuudesta juontuvaa ajatusta *oikeasta* tavasta muodostaa perhe. ”Oikean perheen ydin” on heteroseksuaalisten miehen ja naisen muodostama pariskunta (Lehtonen, 2010, s. 88). Tämä ajattelutapa jättää luonnollisesti ulkopuolelle kaikki muut perhemallit, joita kuitenkin on nykypäivänä varsin runsaasti (ks. Lipasti & Pietiläinen, 2020). Heteroperheideaalin murtajat -diskurssia rakennetaan *Sankaritarinoissa* kahdentyyppisten tarinoiden avulla. Ensiksikin nostetaan esille historiallisia naisia, jotka ovat tehneet ajassaan poikkeuksellisen valinnan elää itsenäisesti. Emansipatori-

nen diskurssi toistuu etenkin 1800- ja 1900- lukujen taitteen sankareiden tarinoissa, mutta myös myöhemmin eläneiden esimerkeissä. Toiseksi diskurssiin liittyvät ei-heteroliittoja sivuavat tarinat, joita käsitellään yksittäisten sankareiden kohdalla. Aloitan analyysin emansipatorisesta diskurssista, johon myös seuraava katkelma liittyy.

”Adelaidesta varttui seikkailija, ja hän toden totta nautti myös vapaudesta. Tuohon aikaan kuitenkin **yleensä isä tai aviomies päätti naisten asioista**, ja esimerkiksi matkalle lähteminen ilman herraseuraa oli ajatuksenakin aivan pöyryttävä. Adelaide kuitenkin **vähät välitti siitä, mitä muut ajattelivat**. Hän oli rohkea ja utelias.”

(Journalisti ja aktivisti Adelaide Ehrnrooth, 1826–1905, ST)

Ehrnroothin katkelmassa kuvataan tuon ajan miesten ja naisten välisiä valtasuhteita. Ehrnroothin rohkeus, uteliaisuus ja itsepäisyys toimivat tarinassa emansipatorisina voimina ja luonteenpiirteinä, jotka vievät häntä itsenäisiin ratkaisuihin. Hän *vähät välitti siitä, mitä muut ajattelivat* -toteamus kuvaa sankarinaisen rohkeutta tehdä toisin. Myös lastenkirjallisuudessa kuvataan yhä useammin naista aktiivisena ja itsenäisenä sankarina (Nodelman, 2002, s. 7). Myös seuraava sitaatti ilmentää sankarin halua olla itsenäinen.

”Hän ei koskaan mennyt naimisiin. Hän sanoi, että **säilyttää mieluummin vapautensa kuin luovuttaa päätösvallan elämästään puolisolle.**”

(Journalisti ja aktivisti Adelaide Ehrnrooth, 1826–1905, ST)

Ehrnroothin tarinassa päätöstä elää itsenäisesti perustellaan samalla tavoin kuin tytöille suunnatussa kirjassa monen muunkin naissankarin kohdalle eli halulla olla vapaa miesten päätösvallasta. Itsenäinen nainen näyttäytyy radikaalina suunnannäyttäjänä muille naisille, jotka elävät miehen vallan alla (ks. Heiskala & Husso, 2016, s. 194–195.) Tämän lisäksi tarinat toimivat feministisenä suunnannäyttäjänä tämänkin päivän tyttölukijoille: naisten ei tarvitse alistua miesten tahoon. Samanlaisia tarinoita ei ole miessankareista. Päätös olla itsenäinen edellyttää monessa tarinassa rohkeutta, kuten seuraava esimerkki osoittaa.

”Matkalle lähteminen jännitti usein. Mutta Kyllikille **rohkeus oli sitä, että vaikka pelkää, tekee silti.** - - Muissa lapsiperheissä käytiin koulua ja tehtiin töitä ja asuttiin paikallaan. Mutta Kyllikki ja Saara pakkasivat kimpsut, kampsut ja koulukirjat kapsäkkeihin ja nousivat laivaan, yhä uudestaan.”

(Maailmanmatkaaja, kirjailija ja suomentaja Kyllikki Villa, 1923–2010, SK)

Villan tarinassa alleviivataan rohkeutta tehdä toisin. Villan rohkeus ei ole niinkään uhkarohkeutta tai tunteista piittaamattomuutta. Sen sijaan se on sitä, *että vaikka pelkää, tekee silti*. Sankarihahmo tulee toteamuksella lähemmäs lukijaa. Villa rikoo esimerkillään heteroperheideaalia – hän elää liikkuvaista elämää kahdestaan tyttärensä kanssa ja vieläpä hyvin epätyypillisellä tavalla: matkustelemalla pitkiä aikoja laivoissa yhdessä lapsensa kanssa. Lapsen isästä ei ole tarinassa mainintaa, vaan Villa näyttäytyy itsenäisenä yksinhuoltajana. Myös seuraavissa sitaateissa kodin ulkopuolelle lähteminen näyttäytyy ajallensa epätyypillisenä ja rohkeana tekona.

”Naimisiinmenon jälkeen hänellä oli kuitenkin tylsää. Elettiin aikaa, jolloin **hienostorouvan ei sopinut mennä kodin ulkopuolelle töihin**. - - Sophie **pakkasi laukkunsa ja osti laivalipun Englantiin**.”

(Sairaanhoitaja ja vapaaherratar Sophie Mannerheim, 1863–1928, ST)

”**On suuri onni, ettei tarkka ja aina parhaaseensa pyrkinyt nainen ryhtynyt kotirouvaksi**, vaan päätti lähteä etsimään kutsumustaan Englannista.”

(Sairaanhoitaja ja vapaaherratar Sophie Mannerheim, 1863–1928, ST)

Mannerheim-esimerkeissä naimisissa oleminen näyttäytyy tylsänä ja naisen elämää rajoittavana tekijänä. Sankarin valintaa irrottautua avioliiton mukanaan tuomista velvoitteista hienosto- ja kotirouvana perustellaan haluna tehdä työtä. Mannerheimin kyvyt ja kutsumus olisivat jääneet huomaamatta, mikäli hän olisi jäänyt yksityiseen kodin piiriin. Ehrnroothin tavoin hän on yksi *Sankaritarinoiden* 1800-luvun sukupuoliradikalismien sankareista, joiden tarinoiden avulla rakennetaan kuvaa suomalaisen tasa-arvon historiasta (Heiskala & Husso, 2016, s. 193–195). Myös seuraavan sankarinaisen tarina sijoittuu samalle aikakaudelle.

”Kaiken huipuksi Minna ei ollut mennyt miehensä kuoleman jälkeen **uudelleen naimisiin kuten tapana oli**, vaan **huolehti mieluummin yksin** seitsemästä lapsestaan ja omasta kangaskaupastaan.”

(Kirjailija Minna Canth, 1844–1897, ST)

Itsenäisyyden ja yksin pärjäämisen diskurssia rakennetaan myös Canthista kerrotavassa tarinassa. Sankari tekee totunnaisesta poikkeavan valinnan elää yksin miehensä kuoleman jälkeen, vaikka suuri työmäärä jää kokonaan yhden ihmisen harteille. Tarinassa yhdistyy ajalleen epätyypillisesti yksinhuoltajaäitiys ja ura, mikä näyttäytyy sankarillisena urotekona – olihan lapsia peräti seitsemän eikä

nainen ollut liike-elämässä kovinkaan tavallinen toimija tuohon aikaan. Vapauden ja itsenäisyyden ihannoiti korostuu myös seuraavassa, myöhemmin eläneen naisen tarinassa.

” - Eli tinkimättömästi **omien arvojensa mukaan alistumatta aikansa ahtaisiin moraalिसääntöihin**. Ehdottomia arvoja hänelle olivat **naisen arvostus miesten rinnalla, itsenäisyys**, luovuus ja **vapaus**.”
(Kirjailija ja taidemaalari Tove Jansson, 1914–2001, ST)

Janssonin tarinassa naisen arvostus miesten rinnalla on *ehdoton* arvo, joka ei kuitenkaan näyttäydy itsestäänselvyytenä. Myös lapsilukija ymmärtää kontekstin viimeistään sen jälkeen, kun hän on lukenut muiden aikaisemmin vaikuttaneiden sukupuoliradikaalien kuvauksia naisten ja miesten välisistä valtasuhteista. Janssonin aikalaisien *ahtaita moraalisisääntöjä* ei tarinassa avata sen enempää, mutta monet vanhemmat lukijat arvaavat sen liittyvän seksuaalisuuteen. Janssonin elämänkumppanina oli tiedetysti nainen, mitä ei kuitenkaan mainita tarinassa. Sen sijaan muutaman sankarin kohdalla maininnalla ei-heteroseksuaalisuudesta selitetään perinteistä heteroperheideaalin rikkomista, kuten seuraavat esimerkit osoittavat.

”**Jorma on aina kuunnellut sydämensä ääntä**. Hän seurusteli 20 vuotta laulaja Helena Lindgrenin kanssa, mutta hänellä on ollut rakkaussuhteita myös miesten kanssa. Jorma onkin **puhunut avoimesti biseksuaalisuudestaan: hän on aina ihastunut ihmiseen, ei sukupuoleen**.”
(Tanssija ja koreografi Jorma Uotinen, s. 1950, SP)

Uotisen tarinassa biseksuaalisuutta kuvataan *sydämen äänen kuunteluna*, jonka myötä hän ihastuu sukupuolen sijasta ihmiseen. Tarina tuo esiin seksuaalisuuteen ja myös sukupuoleen liittyvää moninaisuutta, joka rikkoo heteronormatiivisuuden diskurssia (Lehtonen, 2010, s. 87). Heteronormatiivisuutta rikotaan myös seuraavassa esimerkissä.

”Sateenkaari kuvaa sitä, keneen hän rakastuu. **Ihan kuin sateenkaareissa on monia eri värejä, voi myös sukupuolia ja rakkauden kohteita olla monenlaisia**. Anne ajattelee, että vain rakkaudella on väliä, ei sillä, mitä sukupuolta mieltietty on. - - **Kaikki eivät kuitenkaan ajattele näin, ja siksi Annen elämä on välillä hyvin vaikeaa**.”
(Opiskelija ja sateenkaarisaamelainen Ville Ristena Pirkko Anne, s. 1993, SK)

Ville Ristena-esimerkissä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta verrataan symbolisesti sateenkaareen – perinteiseen seksuaalisuuden moninaisuuden symboliin. Kuten Uotisen esimerkissä, kumppanin sukupuolella ei kuvata olevan merkitystä, vaan *vain rakkaudella on väliä*. Esimerkin lopussa on kuitenkin muistutus siitä, mitä ei-heteroseksuaalit joutuvat yhä tänä päivänä kohtaamaan. Tämä on seurausta kulttuurimme vahvasta heteronormatiivisuudesta (Lehtonen, 2003, s. 32), jonka kerrotaan tekevän normin täyttämättömän yksilön elämän välillä hyvin vaikeaksi. Toteamus jättää lukijalle ymmärryksen siitä, että maailma ei ole vielä valmis, vaan tasa-arvon ja suvaitsevaisuuden eteen tulee tehdä töitä. Se antaa lapsilukijalle mahdollisuuden hahmottaa sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvää epätasa-arvoa, ja antaa samastumispintaa niille lukijoille, jotka käsittelevät teemoja omassa kokemusmaailmassaan. Myös seuraavassa esimerkissä kuvataan konkreettisesti sitä, millä tavoin toisten ihmisten ennakkoluulot voivat vaikuttaa ei-heteroseksuaalin yksilön elämään.

”Joskus hänestä tuntui siltä, ettei hän osannut olla oikealla tavalla isä. Joskus kadulla **ihmiset jäivät tuijottamaan heitä** ja Jani näki, miten he olisivat halunneet esittää kysymyksiä. **Miten yksi mies voi saada vauvan? Missä sen äiti on?**”

(Poliitikko, näyttelijä ja kirjoittaja Jani Toivola, s. 1977, SK)

Ihmisten tuijottamisen kuvataan viestivän uteliaita ja kyseenalaistavia ajatuksia, joita Toivola joutuu kohtaamaan homoseksuaalina isänä. Kysymykset *Miten yksi mies voi saada vauvan? Missä sen äiti on?* heijastelevat sitä, että heteroperheydinmalli on yhä normi. Toivolan sateenkaariperhe rikkoo heteroperheideaalia, mutta on sellaisenaan ainoa esimerkki *Sankaritarinoissa*. Nosto on tärkeä, koska se kertoo yhteiskunnastamme jotain oleellista: heteroydinperhe on vain yksi perhemuoto monien perhemuotojen kirjossa. Tänä päivänä sateenkaariperheiden välillä oleva moninaisuus jää myös tilastojen ulkopuolelle, aiheuttaen sen, että tieto perheiden moninaisuudesta on yhä puutteellista (Lipasti & Pietiläinen, 2020). Tämän vuoksi sateenkaariperheitä olisi hyvä tuoda näkyväksi muun muassa lastenkirjallisuuden kautta.

Heteroperheideaalin murtaajat -diskurssiin kytkeytyy kaksi tavoitetta. Sen ensimmäisenä tavoitteena on rakentaa kuvaa itsenäisistä ja miehistä riippumattomista naisista, jotka voivat tehdä päätöksen elää itsenäisesti ilman parisuhdetta tai

avioliittoa. Emansipatorisella diskurssilla tuodaan esiin sitä, että nainen on aiemmissa historian vaiheissa ollut miehen päätösvallan alainen. Tuomalla esiin 1800- ja 1900-lukujen vaihteen naissankareiden tarinoita pyritään yhtäältä kirjoittamaan historiaa uudelleen naisten toimijuuden näkökulmasta käsin, mutta toisaalta myös vaikuttamaan tämän ajan tyttölukijoihin osoittamalla heille, että ydinperheen perustaminen on vain yksi vaihtoehto. Naisen itsenäisyyden ja vapauden korostaminen rikkoo sukupuolten välisiä valta-asetelmia. Tämänkaltaisen emansipatorinen diskurssi on tosin ollut tavallinen suomalaisessa tyttökirjallisuudessa varhaisista teoksista aina tähän päivään saakka (Voipio, 2015, s. 68). Silti asian korostaminen on edelleen olennaista, kuten koko tytöille suunnattu sankaritarinakirjallisuus osoittaa.

Heteroperheideaalin murtajat -diskurssin toisena tavoitteena on lisätä ymmärrystä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta ja rikkoa heteronormatiivista diskurssia yhdestä *oikeasta* perhemallista. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvien sankareiden tarinat ovat yksittäisten esimerkkien myötä vähemmistö myös *Sankaritarinoissa*, minkä vuoksi kasvattajan näkökulmasta on tärkeää lisätä niiden pohjalta käytävää keskustelua. Diskurssin mukana nousevat esiin myös vähemmistöön kuuluvien ihmisten kokemat ennakkoluulot, jotka nousevat ahtaista sukupuoli- ja seksuaalinnormeista. Tuomalla esiin näitä normeja rikkovien ihmisten tarinoita laajennetaan representaatioita, joihin ihmisten on mahdollista samaistua.

7.2.5 Sukupuolirajan ylittäjät

Sukupuolirajan ylittämällä tarkoitetaan tämän tutkimuksen kontekstissa sitä prosessia, kun sukupuolivähemmistöön kuuluva henkilö alkaa ilmaista koettua sukupuoltaan, ja asettuu binäärisen sukupuolen jaottelun ulkopuolelle. Sukupuolirajan ylittäjät -diskurssi tuo sankareiden tarinoiden myötä esiin sukupuolen moninaisuuteen liittyviä teemoja. Seuraava esimerkkisitaatti osoittaa sukupuolirajan olevan kulttuurisesti neuvoteltavissa.

”Kauan aikaa saatettiin esimerkiksi sanoa, että ”li leat okto beaskka siste” eli ihminen ei ole yksin peskin, poronnahasta tehdyn vaatteen sisällä. Se tarkoitti, että **samassa ihmisessä voi olla monia sukupuolia. Kun saamelaiset pakotettiin suomalaisiksi, katosivat rakkauden ja sukupuolen laajuutta kuvaavat sanat ja alettiin ajatella, että ihminen voi olla vain mies tai nainen.**”
(Opiskelija ja sateenkaarisaamelainen Ville Ristena Pirkko Anne, s. 1993, SK)

Ville Ristenan tarinan mukaan sukupuolen kulttuuriset rajanvedot eroavat saamelaiden ja suomalaisten välillä. Sukupuolen moninaisuus näyttäytyy saamelaisessa kulttuurissa luonnollisena asiana, kun taas suomalaisessa kulttuurissa sukupuoli on vain kaksi. Tarina ilmentää hyvin sukupuolen konstruktivistista luonnetta, jonka mukaan käsitys sukupuolesta muovautuu aina kulttuuristen, sosiaalisten ja historiallisten taustatekijöiden mukaisesti (Lehtonen, 2003, s. 23–26). Diskurssintutkimuksen näkökulmasta erityisen mielenkiintoista on se, millä tavoin tekstissä kuvataan *sukupuolen laajuutta kuvaavien sanojen* katoamisen vaikuttaneen myös ajatteluun ja ymmärrykseen sukupuolen moninaisuudesta. Esimerkki ilmentää sitä, kuinka paljon valtaa kielellä on ja sitä, miten kielen avulla voidaan myös muuttaa maailmaa. (Pietikäinen & Mäntynen, 2019.) Kysymys sukupuolen moninaisuudesta ilmenee tarinassa myös moraalisenä ongelmana, johon liittyy saamelaiden assimilaatiopolitiikka. Sukupuolen kulttuurinen ulottuvuus näyttää diskurssin valossa siis neuvoteltavana ja ongelmallisena asiana. Kenellä on valta määrittää sukupuolinormit, joihin yksilöiden tulee mukautua? Kuten tarinastakin käy ilmi, usein vähemmistöjen ääni hukkuu enemmistön äänen alle.

Sankaritarinoissa kuvataan sukupuolivähemmistöön kuuluvien henkilöiden tarinoita lapsuudesta aikuisuuteen asti. Sankareiden sukupuoli-identiteetti muuttuu ja vahvistuu iän myötä. Seuraavassa esimerkissä kuvataan sukupuoli-identiteetin löytämisen vaiheikkoutta lapsuudessa.

”Niinaa pidettiin tyttönä, mutta hän ei kuitenkaan tuntenut itseään kokonaan tytöksi. Siksi hän kutsui itseään välillä Nikoksi. Mutta ei hän tuntenut itseään kokonaan pojaksikaan. **Niina luuli, että on olemassa vain kaksi vaihtoehtoa: tyttö tai poika. Hän ei tuntunut sopivan kumpaankaan lokeroon.** Mutta lapsena sillä ei ollut niin väliä.”
(Koulunkäynninohjaaja ja rap-muusikko Niina Hartikainen, s. 1982, SK)

Hartikaisen tarinassa kuvataan muunsukupuolisuutta lapsen näkökulmasta käsin. Tarinan sankari kokee sukupuoliristiriitaa, joka ilmenee sosiaalisissa tilanteissa toisten määrittellessä hänen sukupuolensa eri tavoin, kuin hän itse sen kokee (SETA, 2021). Binäärinen sukupuolijako näyttäytyy Hartikaisen sukupuoli-identiteettiä rajoittavana tekijänä, *hän ei tuntunut sopivan kumpaankaan lokeroon*. Ilmaisu kuvastaa sitä, mihin tiedonpuute sukupuolen moninaisuudesta voi johtaa. Binäärisen lokerikon ulkopuolelle jäävät ihmiset voivat jäädä helposti yksin kokemustensa kanssa. *Mutta lapsena sillä ei ollut niin väliä* -toteamus viestii, että lapsuudessa sukupuoli-identiteettien rajat ovat väljemmät kuin myöhemmällä iällä. Seuraavassa tarinassa kuvataankin sukupuolivähemmistöön kuuluvan henkilön nuoruusiässä kokemia haasteita.

”Pian **Sakriksen keho alkoi muuttua niin kuin muillakin, mutta kaikki tuntui jotenkin väärältä**. Sakris **tiesi olevansa jollain lailla erilainen**, mutta koska pienellä paikkakunnalla ei ollut ketään, joka olisi ollut avoimesti erilainen ja puhunut asioistaan ei Sakris tiennyt, mistä hänen tunteensa johtui. **Tilanne pahentui niin, että lopulta Sakris ei osannut kuvitella itselleen minkäänlaista tulevaisuutta tai omaa paikkaa maailmassa**. Hän oli yksin.”
(Aktivisti ja lääketieteen opiskelija Sakris Kupila, s. 1996, SK)

Yllä olevassa tarinassa kuvataan transsukupuolisen Kupilan nuorena kokemia sukupuolidysforiaa, joka aiheutuu vahvasta kehollisesta sukupuoliristiriidasta, kehon alkaessa muuttua murrosiän myötä (SETA, 2021). Erilaisuuden ja yksinäisyyden kokemusten kuvataan aiheuttaneen Kupilalle itsetuhoisia ajatuksia. Tarinassa kuvataan sitä, miten vertaistuella ja tiedolla transsukupuolisuudesta voitaisiin välttää Kupilan kuvaamia kokemuksia. Sekä Hartikaisesta että Kupilasta kerrotuissa tarinoissa toistuvat yksinäisyyden tunteet. Seuraavassa aineistoesimerkissä kuvataan sitä, miten aikuisten suhtautumisella on vaikutusvaltaa sukupuolivähemmistöön kuuluvan lapsen sukupuoli-identiteetin muodostumiseen.

”Pikkuhiljaa Ollin perheelle oli selvinnyt, että Olli olikin tyttö, mutta **aikuiset ihmiset ovat joskus sellaisia, että kun he ovat kerran jotakin päättäneet, heidän on vaikea muuttaa mielipidettään, vaikka he olisivatkin väärässä**. Siksi Ollin äiti ja isä olivat sitä mieltä, että Olli on poika ja sillä selvä. He eivät myöskään halunneet, että Ollin tyttöys selviäisi muille.”
(Pappi Marja-Sisko Aalto, s. 1954, ST)

Aalto-esimerkissä vanhemmat kieltävät lapsen transsukupuolisuuden vahingollisesti. Kertoja asettuu lapsilukijan puolelle kertomalla, *että aikuiset ihmiset ovat joskus sellaisia, että kun he ovat kerran jotakin päättäneet, heidän on vaikea muuttaa mielipidettään, vaikka he olisivatkin väärässä*. Toteamus on tärkeä etenkin lapselle, joka kokee sukupuoliristiriitaa omalla kohdallaan. Hänelle *Sankaritarina* antaa peilin, johon verrata omia kokemuksiaan. Hänessä ei ole mitään väärää, vaan Aallon esimerkki validoi hänen kokemuksensa.

Kaikissa sukupuolirajan ylittävien sankareiden elämäntarinoissa on käännekohta silloin, kun sankari varttuu aikuiseksi. Henkilöiden sankarimaisuus nousee siitä, että he ovat voittaneet sukupuoliristiriitojen lisäksi toisten ihmisten ennakkoluulot ja niiden aiheuttamat yksinäisyyden tunteet, kuten seuraava sankaritarina osoittaa.

”Harrille oman minuuden etsiminen on ollut 50 vuotta kestänyt matka, jonka aikana **hän löysi rohkeuden määritellä itse oman sukupuolisuutensa**, välittämättä muiden mielipiteistä. Nyt hän on **mies, joka elää sisäisen naiseutensa kanssa sopusoinnussa**.”

(Kirkkoherra Harri Henttinen, s. 1965, SP)

Henttisen tarinassa sukupuoli-identiteetin löytämiseen kerrotaan kuluneen 50 vuotta. Sukupuolinormien ja -rajojen ulkopuolelle astumista kuvataan rohkeana tekona, jonka myötä hän voi *määritellä itse oman sukupuolisuutensa*, ja mikä tärkeintä, toisten mielipiteistä välittämättä. Itsemääräämisoikeudestansa käsin Henttinen määrittelee itsensä mieheksi, *joka elää sisäisen naiseutensa kanssa sopusoinnussa*. Ilmaus kertoo maskuliinisuuden ja feminiinisuuden vastakkainasettelusta, joka kuuluu kulttuurimme binääriseen sukupuolijatteluun, sekä sen ylittämisestä (Burr, 2015, s. 3–4). Henttinen-esimerkki todistaa vahvasti, että ihmisen sukupuoli-identiteetin ei tarvitse olla joko miehen tai naisen, vaan se voi olla myös sekä miehen että naisen. Useassa tarinassa toistetaan esimerkillistä ”vaikeuksista voittoon” -kehitystä, mutta toisaalta sukupuolivähemmistöjen kohtaamia haasteita tuodaan myös suorasanaisesti esiin, kuten alla olevissa Aallosta kertovissa esimerkeissä.

”Olli oli ollut aikuinen jo kauan, kun hänestä alkoi tuntua, että hän oli esittänyt riittävän pitkään. **Hän meni lääkäriin, ja hänestä tehtiin vähitellen naisen näköinen**. Hän sai valita itselleen naisen nimen, ja hän valitsi nimekseen Marja-Sisko. Marja-Sisko **tunsi itsensä vapaaksi, kun sai olla viimein oma itsensä**.”

(Pappi Marja-Sisko Aalto, s. 1954, ST)

Aallon tarinassa merkittäväksi käännekohtaksi nousee sukupuolenkorjausprosessi, jossa yksilön sukupuoli korjataan lääketieteellisin menetelmin vastaamaan hänen sukupuoli-identiteettiään. Aikaa ennen korjausprosessia kuvataan jonkin muun esittämiseksi, mikä kuvastaa sukupuolidysforian kokemuksia. (SETA, 2021.) Sitä vastoin transnaisena Aalto tuntee itsensä vapautuneeksi ja omaksi itsekseen. Kaikki eivät kuitenkaan hyväksy tätä, kuten seuraavassa tekstikatkelmassa ilmenee.

”Mutta kun hän meni ensimmäisen kerran itsensä näköisenä kirkkoon, jossa työskenteli pappina, seurasi ongelmia. Työtoverit käänsivät Marja-Siskolle selkänsä. **Häntä kiusattiin, koska hän näytti erilaiselta kuin oli totuttu. Marja-Sisko tunsikin olevansa yksin, ja se teki hänet surulliseksi.**”
(Pappi Marja-Sisko Aalto, s. 1954, ST)

Aallon tarina ei pääty onnelliseen loppuun sukupuolenkorjauksen jälkeen, vaan hänen kerrotaan kohdanneen kiusaamista, syrjintää ja yksinäisyydenkokemuksia työpaikallaan. Tarinassa kirkko näyttäytyy instituutiona, jossa transsukupuolisuutta ei hyväksytä. Koska sankaritarina ei voi kuitenkaan päättyä onnettomasti, kerrotaan seuraavassa Aallon tarinan esimerkissä ratkaisu ongelmiin.

”Marja-Sisko päätti vaihtaa työpaikkaa, ja **nykyään hän työskentelee sellaisessa paikassa, jossa ketään ei haittaa, että hän on nainen. Toisinaan ihmiset ovat nimittäin reiluja – ja sellaisia ihmisiä on paljon! – eivätkä välitä siitä, kuinka mieheltä tai naiselta joku näyttää.**”
(Pappi Marja-Sisko Aalto, s. 1954, ST)

Tarinankertoja kiittailee entisen työyhteisön ennakkoluuloille toteamalla, että nykyisessä paikassa ketään ei haittaa, *että Aalto on nainen*. Ennakkoluuloille ei kuitenkaan anneta tarinassa sen enempää tilaa, vaan keskitytään kasvatuksellisesti rakentaviin lauseisiin. Lopulta tarinan opetus on se, että ihmiset osaavat myös olla *reiluja* toisiaan kohtaan, *ja sellaisia ihmisiä on paljon*. Seuraavassa tarinassa sukupuoli-identiteetti koee varsinaisen käännekohdan vasta aikuisena, lapsen saamisen myötä.

”Aikuisena Niina luuli vieläkin olevansa nainen. Vasta saatuaan lapsen hän ymmärsi, ettei ollutkaan. Isän rooli tuntui luontevammalta. **”Mutta voiko nainen olla kuin isä?”** Niina mietti hämmentyneenä. Hän soitti Transtukupisteeseen, jossa autetaan sukupuoleen liittyvissä asioissa. Niina kuuli muunsukupuolisuudesta ja ymmärsi olevansa muunsukupuolinen. Hän tunsikin suurta huojennusta. **Oli ihanaa, ettei tarvinnut olla kokonaan nainen eikä kokonaan mies, vaan sai olla molempia sopivasti. Sukupuolia ei ollutkaan vain kaksi.**”
(Koulunkäynninohjaaja ja rap-muusikko Niina Hartikainen, s. 1982, SK)

Mutta voiko nainen olla kuin isä? -kysymys haastaa totuttuja vanhemmuuteen liittyviä sukupuolirooleja. Kysymykseen löytyy Hartikaisen kohdalla vastaus oman sukupuoli-identiteetin uudelleennimeämisestä. Tarinassa tieto ja ymmärrys muunsukupuolisuudesta kasvaa niin Hartikaisen kuin lukijankin kohdalla. *Sukupuolia ei ollutkaan vain kaksi* on toteamus, jonka myötä usealla lukijallakin on mahdollisuus oivaltaa sukupuolen moninaisuutta paremmin.

Sankarillisuuteen liitetään *Sankaritarinoissa*, kuten alla olevassa esimerkissä Kupilan tarinasta, usein se, että toisia autetaan. Kupila auttaa oman kokemuksensa myötä toisia transsukupuolisia henkilöitä, *jotta kenenkään ei tarvitsisi olla yhtä hämmentynyt ja ahdistunut kuin hän itse oli ollut*. Avuliaisuuden kerrotaan johtaneen sankarihahmolle tyypillisesti julkisuuteen.

”Koulun jälkeen Sakris etsiytyi tekemään työtä, **jossa voisi jakaa itsensä kaltaisille nuorille tietoa transsukupuolisuudesta, jotta kenenkään ei tarvitsisi olla yhtä hämmentynyt ja ahdistunut kuin hän oli itse ollut**. Tämä työ vei hänet televisiokameroidenkin eteen.”

(Aktivisti ja lääketieteen opiskelija Sakris Kupila, s. 1996, SK)

Yllä olevien sankareiden tarinoissa sukupuolirajan ylittämiseen liittyy haasteita, ei vain sisäisten dysforiakokemusten vuoksi, vaan myös ulkoapäin tulevan ohjailun takia. Tarinoissa sukupuolen moninaisuus näyttäytyy lukijalle luonnollisena asiana, jota kuitenkin kulttuuriset kategoriat, kirkkoinstituutio, aikuiset ja sukupuolienemmistöön kuuluvat pyrkivät rajoittamaan. Tämä aiheuttaa sen, että sukupuolivähemmistöön kuuluvien sankareiden sukupuolen itsemääräämisoikeutta rikotaan (SETA, 2021).

Sukupuolirajat rakentuvat tarinoissa ymmärryksen puutteesta, jonka vuoksi tarinoissa korostetaan kasvatuksellisesta näkökulmasta sitä, että tietoa lisäämällä niin sukupuolivähemmistöön kuin -enemmistöön kuuluvat ihmiset voivat lisätä ymmärrystään sukupuolen moninaisuudesta. Tarinat ovat yksi keino tuottaa tätä ymmärrystä, vaikkakin sukupuolivähemmistöt ovat marginaalissa kaikissa kolmessa *Sankaritarinoita* -kirjoissa. Tämä sukupuolijako on valitettavan yleinen myös muissa lastenkirjoissa yhä tänä päivänä (vrt. Tainio ym., 2021, s. 292), aiheuttaen sen, että valtaosa lastenkirjojen sukupuolitetuista henkilöistä ei ole samaistuttavia sukupuolivähemmistöön kuuluville tai sukupuoli-identiteettiään vielä etsiville lapsille (vrt. Holub ym., 2008, s. 574–575).

8 Luotettavuus

Tämän luvun tarkoituksena on selvittää, miten olen tutkimusprosessin edetessä huolehtinut tutkimukseni luotettavuudesta. Laadullisessa tutkimuksessa luotettavuudelle ei ole olemassa täysin yhdenmukaisia kriteereitä, vaan sen tarkastelussa painottuvat aina tutkijan tekemät valinnat, joita ohjaa sekä aineisto että metodi (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Tässä luvussa tarkastelen tutkimukseni luotettavuutta Pietikäisen & Mäntysen (2019), Tuomen & Sarajärven (2018) sekä Hirsjärven ja kollegoiden (2009) tuottaman ymmärryksen valossa. Arvioin tutkimukseni eri vaiheita, mutta myös sen luotettavuuteen kokonaisvaltaisesti vaikuttaneita tekijöitä.

Tässä pro gradu -tutkielmassa olen käyttänyt kvantitatiivisia tutkimusmenetelmiä tukemaan kvalitatiivista tutkimustani, eli diskurssianalyysiani on edeltänyt tutkimusaineiston määrällinen tarkastelu. Useiden menetelmien yhteiskäytön ajatellaan lisäävän tutkimuksen luotettavuutta (Hirsjärvi ym., 2009, s. 233). Tutkimukseni luotettavuutta lisää myös se, että olen esitellyt tutkimusaineistoani läpinäkyvästi määrällisten menetelmien lisäksi ottamalla selvää sen kontekstista. Tutkimusaineistoni koostui kolmesta elämäkerrallisesta lastenkirjasta, jotka valikoitui-
vat tähän tutkimukseen niiden ajankohtaisen suosion takia. En ole ollut itse osana kirjojen kirjoitus- tai kustannusprosessia, eli en ole vaikuttanut tutkimusaineistoni sisältöön (ks. Tuomi & Sarajärvi, 2018).

Olen tarkastellut diskurssianalyysin keinoin aineistolähtöisesti sitä sosiaalista todellisuutta, jota tutkimusaineistoni tarinat tuottavat ja välittävät. Tutkimusaineistoni kirjat ovat läpäisseet kustantajan kriittisen seulan, joten niiden voi olettaa kuvaavan vallitsevia ideologioita ainakin kustantajan hyväksymällä tavalla. Koska teokset ovat suosittuja, myös lukeva yleisö näyttää jakavan tämän näkemyksen. Olen siis näin ottanut myös implisiittisesti huomioon tutkimusaineistoni tuottamiseen ja kuluttamiseen liittyvän laajemman kontekstin. (ks. Pietikäinen & Mäntynen, 2009.)

Olen tehnyt analyysin systemaattisesti ja läpinäkyvästi, esitellen tutkimukseni eri vaiheita lukijalle. Tämä lisää tutkimuksen luotettavuutta, koska läpinäkyvyyden ansiosta lukija ja tiedeyhteisö voivat seurata tutkimusprosessini eri vaiheita, ja pystyvät sen perusteella arvioimaan tutkimustuloksiani. (Hirsjärvi ym., 2009, s. 232; Pietikäinen & Mäntynen, 2019.) Lisäksi diskurssianalyysini tulosten luotettavuutta lisää se, että olen perustellut niitä aineistosta nostamieni tekstisitaattien avulla (Hirsjärvi ym., 2009, s. 233). Olen muodostanut argumentit tutkimuksen teoreettisesta viitekehystä käsin, eli tulkinnut tekstisitaatteja myös aikaisempien tutkimusten ja teorioiden valossa.

Yksi tutkimustuloksiin merkittävästi vaikuttanut tekijä on ollut oma tutkijan positioni (Pietikäinen & Mäntynen, 2019; Tuomi & Sarajärvi, 2018). Kvalitatiivisen tutkimuksen perustavanlaatuisen näkökulman on se, että tutkimusta tehdään aina tutkijan subjektiivisista lähtökohdista käsin. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkimustuloksia ei ole mahdollista tai edes tarkoituksenmukaista pitää täysin objektiivisinä. (Hirsjärvi ym., 2009, s. 161.) Sen sijaan tutkijan tulee aina tehdä selväksi oma lähtökohtansa ja sitoutuneisuutensa tehdä tutkimusta, jotka vaikuttavat tutkimuksen aiheen valintaan, ennako-odotuksiin ja tulkintaan (Pietikäinen & Mäntynen, 2019; Tuomi & Sarajärvi, 2018).

Omaan positiiooni tutkijana tässä tutkimuksessa ovat vaikuttaneet esimerkiksi ikä, sukupuoli, koulutustausta ja arvoni. Olen tiedostanut nämä tekijät tutkimusta tehdessäni, ja tuonut esille esimerkiksi sen, että lähestymistapani on sukupuolittainen, koska olen tutkinut aihetta aikaisemmin kandidaatintutkielmassani. Koen, että arvoni ovat rakentuneet siinä sosiokulttuurisessa yhteisössä, jossa olen kasvanut. Olen väistämättä tulkinnut tutkimusaineistoani näiden "arvolinssien" läpi, mutta pyrkinyt käyttämään tulkinnassa myös niitä teoreettisia lähtökohtia, jotka tässä tutkimuksessa nousevat sosiokonstruktivistisesta ymmärryksestä käsin. Lisäksi tulkintaani on sekä muuttanut että vahvistanut tiedeyhteisön tuki, joka koostui seminaariryhmäni jäsenistä ja ohjaajastani. Keskustelujen ja kommenttien pohjalta olen saanut uusia näkökulmia tarkastella tutkimaani ilmiötä.

Sain tutkimusidean ohjaajaltani, mutta valitsin tutkimusaineistoni ja muodostin tutkimusongelmat itse. Sitouduin tutkimusprosessiini vahvasti, koska koin tutkitavan ilmiön tärkeäksi niin henkilökohtaisella tasolla yksilönä ja luokanopettajana kuin yhteiskunnallisella tasolla sukupuolten tasa-arvon vuoksi. Kuten tässä tutkimuksessa on monesti esitetty, sukupuoli on merkittävässä osassa monella eritasolla sekä yksilön että yhteiskunnan näkökulmasta. Tutkimusaineistossani käsiteltiin sukupuolten tasa-arvoon liittyviä teemoja, jotka eivät ole koskaan arvoneutraaleja. Koin tutkimusprosessin myös tutkijan sekä naisen näkökulmasta voimaannuttavana, koska se lisäsi omaa ymmärrystäni niistä yhteiskunnallisista tekijöistä, jotka tuottavat yhä eriarvoisuutta sukupuolten välille.

Yllä kuvaamaani tutkittavaan ilmiöön sitoutuneisuutta voidaan tulkita joko luotettavuutta vahvistavana tai heikentävänä tekijänä. Luotettavuuden heikentämistä se on sillä tapaa, että tutkimus ei ole ollut täysin arvovapaata. Toisaalta kvalitatiivisessa tutkimuksessa objektiivisuus ei ole tutkimuksen lähtökohta tai päämäärä (vrt. Hirsjärvi ym., 2009, s. 161). Sitoutuneisuus ja tutkijapositioni voidaankin mielestäni nähdä luotettavuutta vahvistavana tekijänä, koska minulla on ollut korkea motivaatio ja ymmärrystä tutkia tutkimusaineistostani nousevia ilmiöitä. Tutkimani kirjat on julkaistu vuosien 2017–2019 aikana, minkä vuoksi ne kertovat nykypäivän suomalaisesta yhteiskunnasta. Koska niissä kuvattu yhteiskunta on myös se yhteiskunnallinen viitekehys, josta tulen tutkijana, on minun ollut luontevaa tutkia sen ilmiöitä kulttuurista sisältä käsin.

Edellä kuvaamieni tutkijan subjektiivisten lähtökohtien ja näkökulmien lisäksi tutkimukseni luotettavuuteen on vaikuttanut sen kesto (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Tutkimus on tehty kahdessa eri intensiivisessä ajanjaksossa, joista ensimmäinen jakso toteutui maaliskoukokuussa 2021. Tällöin perehdyin tutkimusaineistooni ja aloin muodostaa tutkimuksen teoreettista viitekehystä. Toinen jakso sijoittui lokakuun 2021 ja tammikuun 2022 välille, jolloin kirjoitin muun muassa teoreettisen viitekehysten valmiiksi ja tein analyysin. Nämä intensiiviset työskentelyjaksot ja toisaalta niiden välissä oleva ”jäsentelytauko” ovat vaikuttaneet tutkimukseni luotettavuuteen positiivisesti, koska niiden aikana olen työstänyt tutkimusta aktiivisesti päivittäin. Tutkimus on tehty siis pro gradu -tutkielmalle tyypilliseen aikatauluun noin vuodessa.

9 Pohdintaa

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli ottaa selvää, mitä sukupuoleen liittyviä teemoja elämäkerralliset lapsille ja nuorille suunnatut *Sankaritarinat* pitävät sisällään ja mitä ne kertovat tämän ajan sankaruudesta. Tässä luvussa summaan keskeisimmät tutkimustulokseni, joiden tavoitteena on lisätä ymmärrystä siitä, miten kielien ja tarinoiden avulla voidaan rikkoa ja uudelleenrakentaa käsityksiämme sukupuolesta. Tämän jälkeen pohdin tutkimuksen merkitystä laajemmin kirjallisuuskasvatuksen ja sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta.

Tutkimuksen ensimmäisenä tehtävänä oli selvittää, millä tavalla *Sankaritarinat* ovat sukupuolittuneita. Tutkimuksessa ilmeni, että suurin osa kirjojen sankareista (60 %) oli naisia, toiseksi eniten oli miehiä (36 %) ja sukupuolivähemmistöt olivat marginaalisessa asemassa (4 %). Naisten suuri määrä selittyy sillä, että naisista kertovia tarinoita oli kirjasarjan ensimmäisessä osassa *Sankaritarinoita tytöille* kaikista eniten (60 kpl), kun taas muissa kirjasarjan osissa sankareita oli kaikkiansa vähemmän. Tarve nostaa esiin naisten elämästä kertovia tarinoita nousee elämäkerrallisen kirjallisuuden historiasta, joka on ollut hyvin miesvoittoinen (Possing, 2012). Sukupuolivähemmistöjen vähäinen määrä toistaa lastenkirjallisuuden sukupuolirepresentaatiota (vrt. Tainio ym., 2021), jossa sukupuolen moninaisuutta ei oteta vielä tarpeeksi huomioon. Tosin lastenkirjallisuudessa on yhä enemmän herätty tähän tarpeeseen (ks. Pesonen, 2018), johon tulisi vastata ihmisten moninaisuuden kunnioittamiseksi.

Lisäksi tutkimuksessa selvisi, että *Sankaritarinoiden* naisoletetut kirjailijat ovat kirjoittaneet selvästi näkyvän osan (95 %) naissankareiden tarinoista, kun taas ainoastaan pieni osa (5 %) naissankareiden tarinoista oli miesoletettujen kirjoittamia. Miessankareiden tarinoista suurin osa (57 %) oli miesoletettujen kirjoittamia ja vähemmän (43 %) oli naisoletettujen kirjoittamia. Myös tämä toistaa kirjallisuuden sukupuolittunutta ilmiötä, jossa miehet kirjoittavat yleensä miehiä päähenkilöiksi ja naiset sekä miehiä että naisia (Nikolajeva, 2005, s. 35; Tainio ym., 2021, s. 292). Sukupuolittuneisuutta on tärkeä tuoda näkyväksi, ja on lisäksi syytä pohtia, mistä ilmiö johtuu.

Nikolajevan (2005) kriittisen näkemyksen mukaan ilmiöllä ei voi olla mitään biologista perustaa, joten syyn on liityttävä sukupuolten välisiin sosiaalisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin. Naiset ovat olleet pitkään heikommassa asemassa suhteessa miehiin, kuten myös *Sankaritarinoissa* ilmenee, mikä on asettanut heidät kokemaan asioita vähemmistön perspektiivistä käsin. Tämä ei ole ollut välttämätöntä miehille, minkä vuoksi heidän voi olla vaikeampaa samaistua ja kirjoittaa vähemmistön näkökulmasta käsin. Sen sijaan naisten on ollut välttämätöntä yrittää ymmärtää maailmaa myös miesten perspektiivistä, mikä on edesauttanut sitä, että he pystyvät paremmin samaistumaan sekä miehiin että naisiin, ja kirjoittamaan heitä päähenkilöiksi. (Nikolajeva, 2005, s. 37–38.) Tältä kannalta on ymmärrettävää, että sukupuolten tasa-arvon historiaa paljon käsittelevässä *Sankaritarinoita tytöille* -kirjassa kaikki kirjailijat olivat naisoletettuja. Näin ei kuitenkaan tarvitsisi olla, minkä vuoksi sukupuolittunutta ilmiötä on syytä pohtia lisää myös tämän tutkimuksen jälkeen.

Tutkimuksen toisena tehtävänä oli ottaa selvää niistä diskursseista, jotka kytkeytyivät käyttäytymistä ja toimintaa ohjaaviin sukupuolinormeihin. Löysin Sankaritarinoista viisi diskurssia, joissa sukupuolinormeja rikotaan ja uudelleenrakennetaan. *Sukupuolittuneiden käyttäytymismallien rikkojat* -diskurssissa rikottiin erityisesti perinteisen maskuliinisuuden ja heteronormatiivisuuden normeja. Tarvetta laajentaa poikana olemisen ehtoja perusteltiin tarinoissa haavoittuvaisilla henkilökuvauksilla, joissa ”poikakoodiin” sopimattomat sankarit kokivat syrjintää (vrt. Lehtonen, 2003; Nodelman, 2002). *Sukupuolen ilmaisun rikkojat* -diskurssiin kuuluvissa miessankareiden tarinoissa nousi esille huoli siitä, että sukupuolen ilmaisua koskevat normit rajoittavat poikana ja miehenä olemista nykyään jopa enemmän kuin naisten sukupuolen ilmaisua. Naisten osalta puolestaan nostettiin esille ulkonäköön liittyvä 1800–1900-lukujen vaihteen poliittinen diskurssi, joka toistui sankarinaisten emansipatorisissa tarinoissa.

Ammatillisen segregaaation murtajat -diskurssissa otettiin kantaa sukupuolittuneisiin työelämän rakenteisiin, jotka nousivat esiin etenkin naissankareiden tarinoissa. Tarinoissa toistui lasikattoja rikkovat naiset -diskurssi, jota käytetään kuvaamaan naisten kokemia esteitä edetä työurallaan (ks. Manzi & Heilman, 2021). Sankarinaisten tarinoissa diskurssi näyttäytyi ennen kaikkea emansipatorisena

esimerkkinä tämän päivän tytöille. Emansipatoriset tavoitteet toistuivat myös *heteroperheideaalin murtajat* -diskurssissa, jossa korostuivat etenkin 1800- ja 1900-lukujen taitteen naissankareiden itsenäistymispyrkimykset. Tuon ajan sankarinaisiksi kuvatut valitsivat usein perheettömyyden. Tämän diskurssin toisena tavoitteena oli rikkoa perheitä koskevaa hegemonista heteronormatiivista diskurssia, ja tuoda esille seksuaalivähemmistöjen yhtäläistä oikeutta perustaa perhe.

Sukupuolirajan ylittäjät -diskurssissa annettiin ääni sukupuolivähemmistöjen edustajille ja rakennettiin sitä kautta ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta. Diskurssissa sukupuolivähemmistöjen asemasta ollaan huolissaan, ja tähän syynä ovat sukupuolienemmistön ylläpitämät sukupuolten kulttuurisia ja sosiaalisia rajoja koskevat normit. Tarinoissa nostettiin esille sukupuolivähemmistöjen itsemääräämisoikeutta koskevat kysymykset, jotka ovat ajankohtaisia muun muassa translain uudistamispyrkimyksissä tänä päivänä (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2021, s. 22). Diskurssin voimallisena tavoitteena oli uudelleenrakentaa sukupuolen moninaisuuteen liittyvää ymmärrystä.

Suuressa osassa *Sankaritarinoita* toistui juonikaava, jossa sankaruutta rakennettiin ”vaikeuksien kautta voittoon” -kuvauksella. Sankareiden epäonnisia lähtökoh-
tia ja haasteita kuvattiin tarinoiden alussa, mutta ne käännettiin vahvuudeksi tarinoiden edetessä. Tällainen juonikaavio on tyypillistä lastenkirjoille, jotka toimivat tärkeinä esimerkkeinä maailmankuvaansa jäseneteleville lapsilukijoille (vrt. Appleyard, 1990, s. 59–60). Tarinoissa ongelmien ratkaisut löytyivät suurimmaksi osaksi sankareiden luonteenpiirteistä, jotka vahvistuivat tarinoissa iän tai jonkun merkittävän elämän käännekohdan myötä. Tämän vuoksi lapsilukijalle välittyy viesti siitä, että myös hän voi itse vaikuttaa omassa elämässään kohtaamiinsa haasteisiin. Sankaritarinoiden tavoitteena on siis lisätä lapsen hallinnan tunnetta omasta elämästään ja samalla vahvistaa heidän myönteisiä käsityksiänsä itses-
tään.

Tietyt sankaruuden luonteenpiirteet ja tavoitteet korostuivat enemmän naisista kertovissa tarinoissa. Naisten sankaruus rakentui sellaisista luonteenpiirteistä kuin rohkeus, sinnikkyys, itsepäisyys ja itsevarmuus, jotka tukivat sankarinaisten emansipatorisia tavoitteita. Nämä ominaisuudet nousevat esiin myös Voipion

(2015) tutkimuksessa, jonka mukaan tyttökirjallisuudessa tyttöyden rajoja pyritään yhtäältä vapauttamaan mutta toisaalta taas vahvistamaan. Tällaista vahvistavaa ohjailua on myös *Sankaritarinoissa*, joissa tietyt luonteenpiirteet, kuten rohkeus, sinnikkyys ja itsevarmuus, nostetaan tarinoissa enemmän esille kuin toiset. *Sankaritarinoista* käy ilmi, että vaikka sukupuolten tasa-arvo on mennyt monella tapaa eteenpäin, on naisilla vielä paljon kurottavaa etenkin työelämän tasa-arvon saavuttamiseksi. Tämä diskurssi toistuu myös yhteiskunnallisissa keskusteluissa ja koulutuksellisissa tavoitteissa, joissa työelämän segregaatian tasoittamiseksi naisia kannustetaan miesvoittoisille aloille (Brunila & Edström, 2016, s. 10–11). Tähän tehtävään tarvitaan ennen kaikkea rohkeita ja rajoja rikkovia naisia, minkä vuoksi näitä ominaisuuksia korostetaan erityisen paljon naisista kertovissa tarinoissa. Näissä tarinoissa toistetaan diskurssia feministeistä, jotka kohtaavat haasteet itsevarmasti ja voittavat ne lopulta sinnikkään työn tuloksena (vrt. Brunila, 2009, s. 151).

Poikien sankaruutta rakennettiin kirjoissa nostamalla esiin tarinoita, joissa perinteistä maskuliinisuutta kritisoitiin (vrt. Lehtonen, 2003; Nodelman, 2002). Sen tilalle tuotiin tarinoita tunnetaitoisista ja sukupuolen ilmaisutavoiltaan rohkeasti erilaisista pojista. Poikien sankarillisia luonteenpiirteitä olivat avoimuus, epäsovinaisuus, rohkeus ja herkkyys. Konstruktivisesta näkökulmasta katsottuna näitä ominaisuuksia korostavat tarinat pyrkivät uudelleenrakentamaan kuvaa poikana olemisen tavoista, joita sukupuolinnormit ovat rajoittaneet asettamalla tiettyjä vaatimuksia ja odotuksia pojille (vrt. Lehtonen, 2003, s. 23–26).

Ujous tai epävarmuus olivat ominaisuuksia, jotka korostuivat enemmän poikien kuin tyttöjen tarinoissa, vaikkakin sankarit voittivat nämä ominaisuudet tarinoiden kasvukertomuksissa. Etenkin poikien tunnekasvatuksesta on puhuttu viime vuosina paljon mediassa sekä alakoulun kontekstissa. Myös perusopetuksen opetussuunnitelma sitoutuu tunnetaitojen kehittämiseen, joka on osa laaja-alaista, itsestä huolehtimisen ja arjen taitojen tavoitetta (POPS, 2014, s. 22). *Sankaritarinoita pojille* -kirjassa tähän tunnetaitoja käsittelevään keskusteluun osallistutaan nostamalla esiin herkkien miesten tarinoita. Tarinoiden mukaan tämän päivän pojat tarvitsevat esikuvia, jotka antavat hyväksynnän herkkyyden näyttämislle ja

tunteiden sanoittamiselle. Tyttöjen taas ehkä ajatellaan olevan näiltä taidoilta kehittyneempiä, koska heitä on alun perinkin kasvatettu näyttämään tunteet avoimemmin.

Vaikka sukupuoli on *Sankaritarinoissa* ehkä jopa keskeisin näkökulma, se on kuitenkin vain yksi niistä näkökulmista, joilla tutkimusaineistoani olisi ollut mahdollista tarkastella. *Sankaritarinoissa* nostettiin esiin myös muita teemoja, joiden sanoma oli kantaaottava. Esimerkiksi suomalaisuutta ja etenkin suomalaista sankaruutta käsiteltiin tarinoissa monella tavoin. Lisäksi kiperät kysymykset esimerkiksi pakolaisuudesta, rasismista ja ableismista nostettiin esiin joidenkin sankareiden tarinoissa. Tämä oli innostavaa, koska tällaiset teemat voivat toimia kirjallisuuskasvatuksessa tärkeinä keskustelunaloituksina. Tarinoissa virisi monia moraalis-pedagogisia teemoja, ja sankaruutta olisi ollut mahdollista tarkastella esimerkiksi hyve-etiikan näkökulmasta käsin. Tarkastelemalla sankareiden hyveitä ja paheita olisi saanut mielenkiintoisen analyysin niistä perustavanlaatuisista arvoista, joita lapsille halutaan tarinoiden avulla välittää (ks. Stephens, 1992, s. 3).

Keskittämällä analyysini sukupuoleen sain monipuolisen ja tärkeän katsauksen sukupuoleen kasvamiseen liittyvistä ajankohtaisista diskursseista. Lastenkirjallisuuden diskursseja on tärkeä tarkastella, koska ne vaikuttavat lapsilukijan ajatusmaailmaan. Kirjojen tulisi olla sellaisia, että ne tukevat ja auttavat lapsen ajatusmaailman ja minuuden kehittymistä, mutta haastavat lasta myös kyseenalaistamaan valmiita ajatusmalleja (vrt. Heikkilä-Halttunen, 2013b, s. 268). Sukupuoleen kasvamisen diskursseja rakennettiin tarinoissa esimerkiksi juonien, sanavalintojen, asioiden esittämisjärjestyksen ja erilaisten fokalisointien avulla (Pietikäinen & Mäntynen, 2019; Stephens, 1992, s. 17–18).

Sankaritarinoiden diskursseista tekee erityisen voimallisia se, että ne ovat elämäkerrallisia eli ne kertovat todellisten ja tunnettujen henkilöiden kokemuksista. Tämän myötä ne osallistuvat myös kulttuuristen ja historiallisten diskurssien rakentamiseen. (Pietikäinen & Mäntynen, 2019.) On siis tärkeää tarkastella sitä, keiden ääni pääsee kuuluviin näissä tarinoissa – ja sitä, keiden ääni vaimentuu tai vaimennetaan. Tarinoissa laajennetaan kuvaa sankaruudesta nostamalla esiin suurmiesten- ja naisten lisäksi ja sijaan myös tavallisia ihmisiä, jotka ovat

toimineet sankarillisesti omissa yhteisöissään (vrt. Rojola, 2002, s. 71). Kirjoissa nostetaan esille myös sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuuluvia yksilöitä, joiden tarinat ovat lapsille suunnatussa kirjallisuudessa jääneet varsin vähälle huomiolle. Yhteistä kaikille kirjojen tarinoille on se, että ne korostavat sankareiden yksilöllisyyttä: oli sitten kyseessä ainutlaatuinen luonteenpiirre, poikkeuksellinen ammatinvalinta tai elämän käännekohta. Yksilökeskeinen lähestymistapa vahvistaa individualistisen kulttuurin ihanteita, joissa yksilön menestys, siis *sankaruus*, nähdään olevan lähes kokonaan yksilöstä itsestään riippuvainen. Tämä näkökulma jättää vähemmälle huomiolle sen, mitä taustatekijöitä tai keitä taustatukijoita sankarin elämässä on ollut. Kirjoista puuttuu viesti siitä, että myös yhteisöllisyyden avulla voidaan tehdä maailmasta tasa-arvoisempi ja oikeudenmukaisempi paikka.

Aikaisempaa tutkimusta juuri lapsille suunnatuista elämäkerrallisista tarinoista en yrityksistäni huolimatta löytänyt. Tutkimustuloksiani voidaankin toivottavasti hyödyntää jatkossa, kun genreä tutkitaan lisää. Elämäkerrat ovat mielenkiintoinen tutkimuskenttä, jossa yhdistyvät muun muassa historiaan, politiikkaan ja sukupuoleen liittyvät valtakysymykset. Kun kohdeyleisönä ovat lapset, nousee valta esiin myös kirjailijan ja kohdeyleisön epäsymmetrisen suhteen vuoksi (Nikola-jeva, 2005, s. 16). Tätä valta-asetelmaa on haastettu esimerkiksi *Sankaritarinoita*-kirjasarjan vuonna 2020 ilmestyneessä teoksessa *Sankaritarinoita nuorilta nuorille*, jossa nuoret lukiolaiset ovat itse kirjoittaneet tarinoita henkilöistä, jotka he kokevat sankarillisiksi. Kielenkäytön valtaan liittyvät aiheet sekä vallakkaat diskurssit ovat herättäneet mielenkiintoni tutkimuksen edetessä, koska myös luokanopettajana kohtaan vallan mukanaan tuoman vastuun päivittäin.

Kirjallisuuskasvatuksessa lapsille välitetään niitä yhteisöllisiä arvoja, joiden tulisi pohjautua perusopetuksen opetussuunnitelman mukaisesti muun muassa yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolakiin (POPS, 2014, s. 14). Lisäksi opettajan tulisi tarkastella opetuksessa käytettäviä kirjoja sukupuolittietoisesta näkökulmasta käsin (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2017, s. 22). Tämä vaatii opettajalta vastuuntuntoa ja perehtyneisyyttä lastenkirjallisuuteen. Tämän tutkimuksen tutkimustulokset

osoittavat, että sukupuolitietoisella näkökulmalla voi tuoda esiin sellaisia sukupuoliin liittyviä diskursseja, joita myös opettaja voi opetuksessa tekemillään kielellisillä valinnoilla tukea, rikkoa tai uudelleenrakentaa.

Tutkimuksessa rakennettua uutta tietoa voidaan siis hyödyntää etenkin sukupuolitietoisesta kirjallisuuden ja kirjallisuuskasvatuksen kehittämisessä. Lastenkirjallisuuden avulla on mahdollista rikkoa sukupuolinormeja ja lisätä sukupuolivähemmistöjä koskevaa tietoa ja ymmärrystä. Luettavaksi opettajan pitäisi valita myös sellaisia teoksia, joissa päähenkilöinä on sukupuoli-identiteetiltään binäärisen jaottelun ulkopuolisia hahmoja. Tämä on tärkeää sukupuolen moninaisuuden representaatioiden rikastamisen vuoksi: jokaisella lapsella on oikeus löytää kirjoista henkilöitä, joiden ajatuksiin, saavutuksiin, kammelluksiin ja ulkonäköön samastua (vrt. Holub, ym. 2008, s. 574–575).

Tämän tutkimuksen myötä oma ymmärrykseni sekä kirjallisuuskasvatukseen että sukupuoleen kytkeytyvistä teemoista on kasvanut valtavasti. Elämäkerrallinen kirjallisuus oli itselleni täysin vierasta ennen tätä tutkimusta, ja ensi kertaa perehdyin myös lastenkirjallisuuteen tutkijan näkökulmasta käsin. Diskurssianalyysi antoi minulle uutta perspektiiviä siitä, miten kielellä rakennetaan todellisuutta ja ilmennetään valtaa. Tutkimuksen tuottama ymmärrys sukupuoleen liittyvistä teemoista selvensi itselleni sitä miten moneen yksilön ja yhteiskunnan tasoon sillä on vaikutusta ja miksi tasa-arvon eteen tulee yhä tehdä työtä. Tutkimuksen myötä koen, että minulla on luokanopettajana nyt enemmän kykyä ja kompetenssia käsitellä sukupuoleen liittyviä teemoja kirjallisuuskasvatuksen kautta. Koen, että minulla on sekä tärkeä velvollisuus että suuri kunnia olla lisäämässä sukupuolen moninaisuuteen ja sukupuolten tasa-arvoon liittyvää ymmärrystä työni kautta. Tämän pro gradun myötä myös toiset luokanopettajat ja kasvattajat voivat toivottavasti tuntea omasta ammatistaan ja tehtävästään samoin.

Lähteet

Ahonen, A. (2021). Kouluerot puntarissa – Resurssit ja sosioekonominen profiili. Teoksessa Leino, K., Rautopuro, J. & Kulju P. (toim.), *Lukutaito – Tie tulevaisuuteen. PISA 2018 Suomen pääraportti*. (s. 261–288). Suomen kasvatustieteellinen seura. Jyväskylän yliopistopaino.

Alanko, A-L. (2003). Lastenruno kansan kasvattaa. Teoksessa Huhtala, L., Grönn, K., Loivamaa, I., Laukka, M. (toim.), *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. (s. 32–36). Tammi.

Apo, S. (2001). Klassinen satutraditio. Teoksessa Suojala, M. & Karjalainen, M. (toim.), *Avaa lastenkirja. Johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön*. Helsinki: Lasten keskus.

Appleyard, J. A. (1990). *Becoming a reader: the experience of fiction from childhood to adulthood*. Cambridge University Press.

Bauman, J. (2000). Muisti ja mielikuvitus. Omaelämäkerran totuus. Teoksessa Linko, M., Saresma, T., & Vainikkala, E. (toim.), *Otteita kulttuurista. Kirjoituksia nykyajasta, tutkimuksesta ja elämäkerrallisuudesta*. (s. 331–344). Jyväskylän yliopisto.

Brunila, K. (2009). Parasta ennen: Tasa-arvotyön projektitapaistuminen. Helsingin yliopisto.

Brunila, K. & Edström, C. (2016). Troubling Gender Equality: Revisiting Gender Equality Work in the Famous Nordic Model Countries. *Education as Change*, 20(1), 10–27.

Burr, V. (2015). *Social constructionism* (3rd ed.). Routledge.

Butler, J., Pulkkinen, T. & Rossi, L. (2006). *Hankala sukupuoli: Feminismi ja identiteetin kumous*. Helsinki: Gaudeamus.

Denzin, N. & Lincoln, Y. (2018) Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research. Teoksessa N. Denzin & Y. Lincoln (toim.) *The Sage Handbook of Qualitative Research* (pp. 1 – 26). London, Thousand Oaks, New Delhi & Samsung Hub: Sage.

Eskola, J., & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino.

Fairclough, N. (2010). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Routledge.

Grünthal, S. (2020). Lukutaito ja lukeminen. Teoksessa Tainio, L., Ahlholm, M., Grünthal, S., Happonen, S., Juvonen, R., Karvonen, U., & Routarinne, S. (toim.), *Suomen kieli ja kirjallisuus koulussa*. (s. 165–206). Helsingin yliopisto.

Happonen, S. (2020). Kirjallisuus. Teoksessa Tainio, L., Ahlholm, M., Grünthal, S., Happonen, S., Juvonen, R., Karvonen, U., & Routarinne, S. (toim.), *Suomen kieli ja kirjallisuus koulussa*. (s. 207–259). Helsingin yliopisto.

Hedemark, Å. (2012). A study of Swedish children's attitudes to reading and public library activities. *New Review of Children's Literature and Librarianship*, 18(2), 116–127.

Heikkilä-Halttunen, P. (2010). *Minttu, Jason ja peikonhäntä: lasten kuvakirjoja kipeistä aiheista*. Avain.

Heikkilä-Halttunen, P. (2013a). Lasten kuvakirjojen pitkä tie tasa-arvoisiin esitystapoihin. Teoksessa Rastas, A. (toim.), *Kaikille lapsille: lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*. (s. 27–61). Helsinki: SKS.

Heikkilä-Halttunen, P. (2013b). Lasten ja nuortenkirjallisuus kyseenalaistaa ja ottaa kantaa. Teoksessa M. Hallila, Y. Hosiaislouma, S. Karkulehto, L. Kirstinä & J. Ojajärvi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus 1 lajeja ja poetiikkaa*. (s. 247–269). Helsinki: SKS.

Heikkilä-Halttunen, P. (2015). *Lue lapselle. Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen*. Atena.

Heiskala, R. & Husso, M. (2016). Suomalaisen sukupuoliradikalismin kolme aaltoa ja erojen politiikkaa. Teoksessa Husso M. & Heiskala, R. (toim.), *Sukupuolikysymys*. (s. 187–208). Helsinki: Gaudeamus.

Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P., & Sinivuori, E. (2009). *Tutki ja kirjoita* (15. uud. p.). Tammi.

Holub, S.C., Tisak, M.S. & Mullins, D. (2008). Gender Differences in Children's Hero Attributions: Personal Hero Choices and Evaluations of Typical Male and Female Heroes. *Sex Roles*, 58, (s. 567–578).

Ikonen, R. & Halme, N. (2018). Lasten ja nuorten kokema seksuaalinen häirintä ja väkivalta. Kouluterveyskyselyn 2017 tuloksia. Tutkimuksesta tiiviisti 6, maaliskuu 2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.

Iltalehti. Suomalaisen Kirjakaupan mainos ihmetyttää: kolme sivua mieskirjailijoita, yksi nainen. Luettu 10.11.2021. <https://www.iltalehti.fi/kotimaa/a/7d287dd6-8762-4244-9650-f1ae011e3e07>

Juvonen, T. (2016). Irtiottoja sukupuolen luonnollisuudesta. Teoksessa Husso M. & Heiskala, R. (toim.), *Sukupuolikysymys*. (s. 33–53). Helsinki: Gaudeamus.

Karkulehto, S., Saresma, T., Harjunen, H. & Kantola, J. (2012). Intersektionaalisuus metodologiana ja performatiivisen intersektionaalisuuden haaste. *Naistutkimus* 25:4, 17–28.

Karvonen, U. (2020). Oppimisen kontekstit. Teoksessa Tainio, L., Ahlholm, M., Grünthal, S., Happonen, S., Juvonen, R., Karvonen, U., & Routarinne, S. (toim.), *Suomen kieli ja kirjallisuus koulussa*. (s. 41–80). Helsingin yliopisto.

Kokkonen, S. (2021). Reading Girls' Literature: Popular Finnish Heroine Tiina. *Knygotyra*, 76, 207–227.

Korvajärvi, P. (2016). Sukupuolistunut ja sukupuolistava työ. Teoksessa Juvenen, T., Rossi, L., Saresma, T., (toim.), *Käsikirja sukupuoleen*. (s. 183–196) Tampere: Vastapaino.

Kosonen, P. (2016). Moderni omaelämäkerrallisuus ja itsen kertomisen muodot. *Niin & Näin*. 2016(3), 43–49.

Kujala, T. & Syrjäläinen, E. (2010). Sukupuolittietoinen tasa-arvokasvatus – vaiettu aihe opettajankoulutuksessa ja koulun arjessa. Teoksessa Suortamo, M., Tainio, L., Ikävalko, E., Palmu, T., Tani, S., (toim.), *Sukupuoli ja tasa-arvo kouluissa*. (s. 25–40). Jyväskylä: PS-kustannus.

Kuusi, H., Jakku-Sihvonen, R., & Koramo, M. (2009). Koulutus ja sukupuolten tasa-arvo. *Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:52*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Lahelma, E. (2011). Gender Awareness in Finnish Teacher Education: An Impossible Mission? *Education Inquiry*, 2(2), 263–276.

Lipasti, L. & Pietiläinen, M. (2020). Sateenkaariperheiden määrä kasvaa – osa perheistä jää tilastoissa yhä piiloon. Tilastokeskus. Luettu 22.1.2022. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2020/sateenkaariperheiden-maara-kasvaa-osa-perheista-jaa-tilastoissa-yha-piiloon/>

Lehtonen, J. (2003). Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa: Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Helsinki: Yliopistopaino.

Lehtonen, J. (2010). ”Kaikki kuvatkin on sellaisia: isä, äiti ja lapsi” – heteronormatiivisuus eri kouluasteilla. Teoksessa Suortamo, M., Tainio, L., Ikävalko E.,

Palmu, T. & Tani, S. (toim.), *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa*. (s. 87–110). Jyväskylä: PS-kustannus

Leino, K., Rautopuro J. & Kulju P. (2021) Esipuhe. Teoksessa Leino, K., Rautopuro, J. & Kulju P. (toim.), *Lukutaito – Tie tulevaisuuteen. PISA 2018 Suomen pääraportti*. (s. 7–14). Suomen kasvatustieteellinen seura. Jyväskylän yliopistopaino.

Leskelä-Kärki, M. (2017). *Toisten elämät: kirjoituksia elämäkerroista*. Avain.

Mallan, K. (2009). *Gender dilemmas in children's fiction*. Palgrave Macmillan.

Manzi, F., & Heilman, M. E. (2021). Breaking the glass ceiling: For one and all? *Journal of Personality and Social Psychology*, 120(2), 257–277.

Mazzarella, M. (1997). Oman elämän kirjoittamisesta – ja muiden. Teoksessa Eskola, K., & Peltonen, E. (toim.), *Aina uusi muisto*. (s. 25–36). Jyväskylän yliopisto.

Mustola, M. (2014). Johdanto: Lastenkirjallisuus käsitteenä ja lajina. Teoksessa Mustola, M. (toim.), *Lastenkirja. Nyt*. (s. 7–24). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Nikolajeva, M. (2005). *Aesthetic approaches to children's literature*. Lanham, Md.: Scarecrow Press.

Nodelman, P. (2002). Making boys Appear: The Masculinity of Children's Fiction. Teoksessa Stephens, J. (toim.), *Ways of being male: representing masculinities in children's literature and film*. (pp. 1–14). Routledge.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2010). Segregaation lieventämistyöryhmän loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:18. Luettu 4.8.2021. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-485-975-2>

Pesonen, J. (2018). Lastenkirjallisuus normeja vahvistamassa ja haastamassa. Teoksessa Laukkanen, A., Miettinen, S., Elonheimo, A-M., Ojala, H. & Saresma, T. (toim.), *Feministisen pedagogiikan ABC. Opas ohjaajille ja opettajille*. (s. 140–150). Tampere: Vastapaino.

Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. (2019). *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Vastapaino.

Posing, B. (2015). Biography: Historical. Teoksessa Wright, J. (toim). *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. (pp. 644–649). Elsevier.

Posing, B. (2012). Elämäkertatutkimuksen sukupuolet. *Historiallinen aikakauskirja*. 2012 (4), 436–437.

POPS (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Helsinki: Opetushallitus.

Reisby, K. (1999). Sukupuoliherkkä pedagogiikka. Teoksessa Arnesen, A. (toim.), *Eroja ja yhtäläisyyksiä. Sukupuoli pedagogisessa ajattelussa ja käytännössä*. (s. 15–34). Helsinki: Yliopistopaino.

Remes, L. (2011). Diskurssianalyysin perusteet. Teoksessa Metsämuuronen, J. (toim.), *Laadullisen tutkimuksen käsikirja*. (s. 288–373). International Methelp.

Riukulehto, S. (2001). Nuorisokirjoissako politiikkaa? Teoksessa Riukulehto, S., Halmesvirta, A. & Pöntinen, K. (toim.), *Politiikkaa lastenkirjoissa*. (s. 7–13). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rojola, L. (2002). Läheisyyden löyhkä käy kaupaksi. Teoksessa Soikkeli, M. (toim.), *Kurittomat kuvitelmat: johdatus 1990-luvun kotimaiseen kirjallisuuteen*. (s. 69–99). Turun yliopisto.

Roos, J.P. (1988). *Elämäntavasta elämäkertaan*. Tutkijaliitto.

Rossi, L. (2010). Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa Juvonen, T., Rossi, L., Saresma, T., (toim.), *Käsikirja sukupuoleen*. (s. 21–38) Tampere: Vastapaino.

Rotkirch, A. (2016). Sukupuolet evoluutioteoriassa. Teoksessa Husso M. & Heiskala, R. (toim.), *Sukupuolikysymys*. (s. 15–32). Helsinki: Gaudeamus.

Rättyä, K. (2003). Nuoren identiteetin etsintää. Jukka Parkkisen Suvi Kinos ja elämän eväät -romaani minän rakentajana. Teoksessa Heikkilä-Halttunen, P. & Rättyä, K. (toim.), *Nuori kirjan peilissä: nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*. (s. 98–119). Nuorisotutkimusverkosto: Nuorisotutkimusseura.

SETA. (2021). Sateenkaaritieto: Sukupuolen moninaisuus. Luettu 7.12.2021. <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sukupuolen-moninaisuus/>

Sosiaali- ja terveysministeriö. (2021). Hallituksen lainsäädäntöohjelma. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:28. Luettu 25.1.2022. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-864-9>

Sosiaali- ja terveysministeriö. (2017). Valtioneuvoston selonteko naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 2010. Väliraportti 2016. Luettu 4.8.2021. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3861-8>

Stephens, J. (1992). *Language and ideology in children's fiction*. New York: Addison Wesley. Longman.

Stevenson, D. (2011). History of Children's and Young Adult Literature. Teoksessa Wolf, S., Coats, K., Enciso, P., & Jenkins, C. (toim.), *Handbook of Research on Children's and Young Adult Literature*. (pp. 179–194). Routledge.

Sukupuolten tasa-arvo Suomessa 2021. Helsinki: Tilastokeskus.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Vapaa-ajan osallistuminen. Lukemisen Muutokset 2017, 1. Kirjojen lukeminen lisääntynyt – luettujen kirjojen määrä pienentynyt. Helsinki: Tilastokeskus. Luettu: 14.1.2022

http://www.stat.fi/til/vpa/2017/03/vpa_2017_03_2019-04-25_kat_001_fi.html

Suomen virallinen tilasto (SVT). (2021). Palkkarakenne 2020. Helsinki: Tilastokeskus.

Syrjälä, L. (2001). Tarinat ja elämäkerrat tutkimuksessa. Teoksessa. Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin*. (s. 203–217). Jyväskylä: PS-kustannus.

Tainio, L. & Teräs, T. (2010). Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa. Raportit ja selvitykset 2010: 8. Opetushallitus.

Tainio, L., Heinonen, P., Karvonen, U. & Routarinne, S. (2019). ”Siin varmaa niinku raja ylitty.” Opettajien käsitykset koskettamisen normeista ja rajoista. *Sukupuolentutkimus 3/2019*, 5–23.

Tainio, L. (2020). Johdanto: Suomen kieli ja kirjallisuus opettamisen ja oppimisen kohteena. Teoksessa Tainio, L., Ahlholm, M., Grünthal, S., Happonen, S., Juvenon, R., Karvonen, U., & Routarinne, S. (toim.), *Suomen kieli ja kirjallisuus koulussa*. (s. 9–13). Helsingin yliopisto.

Tainio, L., Aaltonen, L.-S. & Leksis, S. (2021). Harry Potter vai Anna Liisa? Sukupuoli ja opettajien lukusuositukset perusopetuksen äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineessa. Teoksessa Luukka, E., Palomäki, A., Pihkala-Posti, L. & Hanska, J. (toim.), *Opetuksen ja oppimisen ytimessä. Ainedidaktisia tutkimuksia 19*. (s. 278–297). Tampere: Suomen ainedidaktinen tutkimusseura.

Terveystieteiden tutkimuskeskus. (2020). Sukupuolten tasa-arvo. Intersektionaalisuus ja sukupuoli. Luettu 19.05.2021. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/intersektionaalisuus-ja-sukupuoli>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (Uudistettu laitos.). Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Valkonen, J. & Lindfors, O. (2012). Perinteinen maskuliinisuus miesten psykoterapian haasteena. *Psykoterapia* (2012), 31(4), 330–347.

Voipio, M. (2014) Pikkutyttöjä, välimuotoja ja vastuunkantajia. Sukupuolen ja kasvamisen kuvaukset 1950–1960-lukujen kotimaisessa tyttökirjallisuudessa. Teoksessa Mustola, M. (toim), *Lastenkirja. Nyt.* (s. 193–216). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Voipio, M. (2015). *Emansipaation ja ohjailun ristivedossa: suomalaisen tyttökirjallisuuden kehitys 1889–2011.* Jyväskylän yliopisto.